

katternö

2 • 2022 Ett österbottniskt magasin

Adertonde årgången

**Billiga elens tid
är förbi**

**Päivi och Pekka
beredda på
det värsta**

**”Ryska svanesången
har börjat”**

Lotta Svärd har aldrig funnits

Till kunderna hos
Esse Elektro-Kraft,
Herrfors, Kronoby Elverk,
Nykarleby Kraftverk
och Vetelin Energia.

Tre frågor...

LINDA BJÖRK
Head of Change
Management, Global
Digital Transformation,
Ericsson, Stockholm.
Uppvuxen i Jakobstad,
ekonomie magister från
Hanken Helsingfors.

Vad betyder Österbotten för dig?

Österbotten och Jakobstad innebär alltid att vara hemhemma, trots att jag bott över femton år i Helsingfors och fem år i Stockholm. En plats där jag kopplar av och samlar energi tillsammans med familj, släkt och vänner, vare sig det är vid havet eller i skidspåret.

Även om jag till vardags arbetar på ett globalt börsbolag ligger företagande och familjeföretagande mig varmt om hjärtat. Jag fascinerar ständigt över företagandena, innovationsrikedomen och *can-do* attityden i Österbotten.

Vad är viktigt i ditt arbete just nu?

Trots att min arbetsgivare är ledande inom 5G och IoT är vi precis som många andra företag, organisationer och myndigheter mitt uppe i en digital transformation som inte bara handlar om att implementera digitala verktyg, utan också om att lära sig nya sätt att arbeta och att skapa framtidens teknologi tillsammans med våra kunder.

Som ansvarig för en global organisation är det mitt ansvar att skapa en vision, en känsla av samhörighet och engagemang inom mitt team, så att de i sin tur kan driva förändring bland Ericssons 100 000 medarbetare. Vi behöver arbeta agilt nära slutanvändaren, *fail fast* och lära oss under resans gång, och våga driva förändring även om det är tufft.

Den fjärde industriella revolutionen öppnar upp otroliga möjligheter även för österbottniska företag att spela på de stora arenorna. Här behöver vi gemensamt i Österbotten se till att vi ligger i framkant.

Vad är livskvalitet för dig?

Efter den här våren och flera covid-år har livskvaliteten och tryggheten i Norden fått en helt ny betydelse. På ett personligt plan är livskvalitet just nu att ta ett dagligt morgondopp och ha naturen bakom knuten mitt i storstadens puls.

Livskvalitet innebär också en nära relation med familj, vänner och släkt i Österbotten, i Svenskfinland och i andra delar av världen, vilket möjliggörs tack vare investeringar i digital infrastruktur. Ibland behöver vi påminna oss om att våra nära och kära endast är ett videosamtal bort. Pandemiåren lärde oss att det går alldeles utmärkt att ta en promenad på varsitt håll med någon 500 kilometer bort.

Innehåll

Vad kan göras åt elmarknaden? ... 4

Viktiga val – nu och i framtiden ... 5

Lärdomar i krisernas tid ... 6

”Ryska stormaktstiden går mot sitt slut” ... 12

Beredda på det värsta ... 16

Redo att ställa upp ... 24

I stridens öga ... 26

Europa i strid om bioenergin ... 34

Billiga elens tid är förbi ... 36

Några enkla sätt att spara el ... 37

Torven vår sista livlina ... 38

Katternö i ny pionjärroll ... 40

Allt fler vill ha solet ... 42

Heimsprå:tji: Vingade ord ... 50

Släkthistorier: Lotta Svärd ... 52

Katternö 2 • 2022 Ansvarig utgivare Roger Holm, Katternö Ab, Köpmansgatan 10, 68600 Jakobstad, tel. (06) 781 5300, roger.holm@katterno.fi, www.katterno.fi
Adressändringar Siv Granqvist, tel. (06) 781 5300, siv.granqvist@katterno.fi
Projektleddare Svenolof Karlsson, www.storkamp.com **Redaktörer** Svenolof Karlsson, Johan Svenlin, Susanne Strömberg **Layout** Gun-Marie Wiis **Pämbild** Karl Vilhjalmsson
Tryck Forsberg 2022

Katternötidningen finns också i en nätversion, se www.katternodigital.fi.
Gamla nummer av tidningen kan läsas på www.katterno.fi.

Hanteringen av energikrisen

FÖREGÅENDE LEDARE i denna tidning skrev jag i januari. Den ovanligt kalla vintern, som dessutom började tidigt i mitten av november, liksom de minskade ryska gasleveranserna till Tyskland, var de två enskilt största orsakerna till att elpriset då var rekordhøgt. Vi visste inte att Putin redan då förberett sitt krig ett bra tag.

I dag talar vi om en elmarknad i kaos, skyhöga elpriser, energikrig, ransonering av el under kommande vinter, och så vidare. Och visst är det en dramatisk situation vi bevittnar. Så gott som alla problem och risksituationer, som energibranschen under många år har fört fram, aktiverades då Putin anföll Ukraina. Nu lyfts de tidigare för media ointressanta problemställningarna upp med full kraft. Nu går det att göra dramatiska rubriker på temat.

I DAG ÖVERDRAMATISERAR media situationen och skapar överdriven oro bland befolkningen. Testdriften för Olkiluoto 3 (OL3) har förlöpt bra under sommaren. Oplanerade stopp har skett, men betydligt mindre än vad som kan förväntas vid testkörning av en liknande komplex anläggning. Allt tyder på att vi kommer att ha OL3 i full drift kommande vinter.

Detta innebär att vi i Finland har mer tillgänglig elkapacitet än på många år, trots att importen från Ryssland fallit bort. Faller OL3 eller något annat stort kraftverk ur drift vid hög elförbrukning, kan effektbrist uppstå under någon kort period, som i värsta fall kan aktivera cirkulerande elavbrott under maximalt två timmar, dirigerat av Fingrid.

En sådan situation är förstas inte önskvärd, men inte speciellt dramatisk. Den vanliga finländaren märker av detta betydligt mindre än de elavbrott som drabbat oss nästan årligen i samband med hårda stormar.

ETT ANNAT EXEMPEL är medias hantering av elpriserna. Under hösten användes de höga futurpriserna under vinterhalvåret som måttstock för hur dyr elen kommer att bli i vinter. Vinterns futurpriser nådde sin topp den 26 augusti, och har därefter sjunkit med cirka 35 procent (situationen den 18 september). Under denna tre veckors period har jag inte sett en enda artikel om det stora prisfallet på futurpriserna. Mediedramatiken försvinner då elpriserna sjunker.

PÅ HERRFORS KAN vi, tack vare vår starka produktionsportfölj i kombination med en effektiv skyddshandelsstrategi, ta alla våra trogna privatkunder genom vintern utan prishöjningar. Vårt pris är ett av Finlands lägsta och elen dessutom 100 procent förnybar.

Den största hotbilden mot Herrfors låga elprisenivå är de vansinniga förslag som EU-kommisionen presenterade den 14 september. En *windfall*-skatt, eller vilken som helst annan liknande ny skatt, gör att vi måste höja elpriserna lika mycket som skatten drabbar oss. Herrfors ger redan bort vinsten från produktionen till kunderna genom de låga priserna. Förslaget om ett elpris på maximalt 180 EUR/MWh är oerhört svårt att förverkliga och kommer knappast att fungera i praktiken. Förslaget att spara el är däremot vettigt. Att spara är aldrig fel.

ROGER HOLM,
vd, Katternö

Oroar du dig för en dyr elvinter?

Mika Pinola, Alavieska:

Det har blivit lite av en hysteri i medierna, men visst kommer det att kännas. Vi bor i ett radhus, byggt på 1980-talet, som inte är så välisolerat. Vi kommer i vinter säkert att elda mer än vanligt i spisen för att hålla nere på elförbrukningen. I övrigt finns det inte så mycket vi kan göra. Man måste ju duscha och laga mat. Husbolaget har en tvättstuga där vi matar in mynt och tvättar kläder.

Annikki Sipilä, Alavieska:

Det pratas ju varje dag på nyheterna om elpriserna och jag funderar en hel del på möjligheterna att minska på elförbrukningen. Det blir att elda i spisen varje dag, sänka inomhustemperaturen och bada bastu mer sällan. Lyckligtvis finns det yllesockor och tröjor att ta till. Jag håller också koll på bensinpriserna och har märkt att det kan skilja kännbart mellan olika bensinstationer.

Karolina Isaksson

Lilja Läspä,
Nedervetil:

Det märks att det finns en allmän oro i samhället, men jag har än så länge inte ändrat mina vanor. Jag använder el bara till sådant som verkligen behövs och vet inte riktigt hur jag själv skulle kunna dra ner på min egen elförbrukning. Jag använder el till att ladda datorn och mobilen och för belysning förstas. Kanske det ändå finns en del sparmöjligheter, som att släcka lamporna när man går ur rummet.

Robert Gleisner,
Nykarleby:

Jag funderar mycket på elpriserna, eftersom jag håller på att köpa hus. Kommer det ytterligare kraftiga höjningar, blir det kämpigt. Husets värms med olja, som inte heller är billig just nu. Jag har funderat på att installera bergvärme, men det är en stor investering och ett sådant system drar ju också el. Det är viktigt att inte förhastas sig i ett så stort beslut. Bastun med elkamin kommer jag hur som helst att kasta ut och bygga en vedeldad bastu på gården.

Vad kan göras åt elmarknaden?

Sänker vi elpriserna på ett konstgjort sätt, kommer vi snabbt att få andra problem. Vissa motåtgärder kan vi ändå vidta mot extrempriserna, säger Riku Huttunen, överdirektör för energiavdelningen vid Arbets- och näringsministeriet. Men bäst är att spara energi.

EUROPA ÄR INVOLVERAT i ett energikrig. Efter Rysslands anfall på Ukraina har vi avbrutit våra handelsförbindelser med landet och EU har beslutit att lösgöra sig från sitt beroende av fossil rysk energi.

Redan i maj hade energiflödet från Ryssland till vårt land avbrutits, eller var på väg att avbrytas, både i fråga om naturgas, el, olja, stenkolk och energivirke. Redan på våren visste vi också att den kommande vintern skulle komma att bli ytterst utmanande: vi måste med en helt ny intensitet säkra leveranssäkerheten för energin parallellt med en stark prisstegring. Den här situationsbilden är nu uppenbar för alla.

Riku Huttunen är sedan 2015 överdirektör för energiavdelningen på arbets- och näringsministeriet. Före det var han överdirektör för Energimyndigheten.

Fingrid

HUR KAN VI hantera en situation som belastar vars och ens plånbok utan att marknaden och den gröna omställningen kollapsar?

För det första är det bra att veta vad det inte lönar sig att göra. Åtminstone bör vi inte reglera marknaden på ett sätt som leder oss in i en säker energibrist. Olika slag av pristaks- och prisregleringsidéer diskuteras livligt. De har alla ett grundläggande problem: om vi sänker priserna på ett konstgjort sätt, kommer vi på kort tid att antingen behöva gå in för att reglera energin eller börja ge vissa marknadsaktörer stora ekonomiska kompensationer.

Till exempel bör vi bara efter noggrant övervägande ge oss in i modifieringar av EU:s elmarknadsmodell. Hastigt fattade beslut bara ökar problemen. Den marginalkostnadsprissättning som många nu klandrar är de facto direkt tagen från grundkursen i ekonomiutbildningen, ingen specialitet för elmarknaden!

Till samma kategori hör förslagen att stänga gränserna och för elens del klara oss på egen hand. Sådant skulle vara dyrt och farligt. Få länder klarar att i varje stund vara självförsörjande. Dessutom drar vi alla nytta av elhandeln, helt i enlighet med den internationella ekonomins logik. Om Norge eller vilket land som helst skulle stänga sin handel, skulle det förutom ett regelbrott även vara en självskadande handling, plus att det skulle spela Putin i händerna.

ATT MITT I allt börja forma om EU:s utsläppshandelssystem förefaller också realistiskt. Till exempel skulle en upplösning av marknadsstabilitetsreserven få effekt på hela utsläppsperioden (fram till 2030). Knappast någon alls lär vilja avsluta utsläppshandeln helt och hållet.

Allt det ovan nämnda skulle dessutom på ett negativt sätt påverka företagens verksamhetsmiljö och investeringsvilja. Investeringar är trots allt den enda vägen för att ren och ny teknologi ska tas i bruk.

Vad gäller åtgärder som kan minska medborgarnas energiräkning är sådana i viss mån befogade. Till exempel är en lägre nivå på moms en snabb metod för att reducera elräkningen, utan att ta bort incitamentet att spara energi.

Trots det ovan sagda finns ett pristak som enligt min mening borde justeras, nämligen det som på den europeiska partimarknaden används under exceptionella, kortvariga förhållanden, när utbud och efterfrågan på el inte möts. Det skulle vara förnuftigt att sänka detta pristak från för närvarande 5000 euro/MWh till förslagsvis 2000 euro/MWh. En sådan nivå, som vi förslagit från finländsk sida, skulle möjliggöra ett flexibelt utbud, men begränsa oskäliga vinster.

UNDER DE SENASTE veckorna har ett annat stort problem blivit aktuellt. När det elpris som förväntas framöver stiger, ökar också kostna-

derna för elproducenterna på den börshandlade terminsmarknaden. Denna är nu mycket tunn, vilket ytterligare ökar osäkerheten. Som konsekvens har de i sig helt förnuftiga terminsköpen, för att möjliggöra fasta prisavtal för kunderna, kommit att bli automater som tömmer bologens kassar.

På grund av likviditetssituationen hos energibolagen har det från statens sida därför blivit nödvändigt med tillfälliga finansieringsåtgärder som en sista åtgärd. 10 miljarder euro har reserverats för det. Det väsentliga är dock att ta sig an grundorsaken, kraven i EU:s så kallade EMIR-förordning.

De kommande månaderna är det naturligtvis förnuftigt att starkt lägga tyngdpunkten också på att spara energi. Särskilt lönsamt skulle det vara att tillsammans dämpa vinterns värsta efterfråge- och pristoppar. Under arbets- och näringsministeriets ledning introduceras den 10 oktober en kampanj "En grad lägre".

När detta skrivs diskuteras i EU också en del helt nya typer av åtgärder för att minska den kommande vinterns energiräkningar, som nedtryckta efterfrågetoppar, mildrat gaspris och så kallade *windfall*-avgifter. Men även om undantagsåtgärder kan vara nödvändiga får de inte riskera leveranssäkerheten eller marknadsfunktionerna.

RIKU HUTTUNEN

Viktiga val – nu och i framtiden

Fingrid

Säg nej till subventioner och energinationalism. I våra nordiska länder, med en högteknologisk profil och ett starkt innovationsklimat, är vi vana att hitta lösningar. Det borde vara politikernas utgångspunkt, säger Bo Diczfalusy, tidigare chef för energienheten i det svenska regeringskansliet.

NÄR DETTA SKRIVS är valrörelsen i full gång i Sverige. Frågorna är de vanliga, men valet har också blivit ett energival. De politiska partierna övertrumfar varandra i olika typer av kreativa bidrag och löften om att bevara den billiga svenska elen i Sverige. Man lovar att ingen ska bli lidande, varken hushåll eller företag. Engagerade debattörer målar upp polariserade och förenklade verklighetsbeskrivningar och patentlösningar i syfte att locka väljare.

Bakgrunden vet vi. Under det senaste året, och inte minst efter Rysslands invasion av Ukraina, har priserna på el och annan energi mångfaldigats. Många är med rätta oroliga för hur de ska klara sin budget, i synnerhet som vi ser för oss både vikande konjunkturen och högre räntor. Självklart ställer det krav på våra förtroendevalda.

Och visst är det stora problem vi ser framför oss, när det gäller energiförsörjningen, ekonomin och miljön. Frågan är bara vad man kan och bör göra på kort sikt, utan att förstöra förutsättningarna för ett större framtida paradigmskifte. Temat energiförsörjningen är på väg att flyttas fram till första parkett.

Någon skulle säga att det är på tiden, att energins betydelse alltför länge har försumrats i Sverige. Vi har låtit lysena stå på, vi har det för varmt i våra bostäder, vi har inte bytt våra hushållsapparater. Vi använder alldeles för mycket el för vår hygien och våra vardagsbehov. På sikt kanske dagens skenande priser kan, argumenterar man, därför vara en nyttig väckarklocka som får oss alla att vakna upp. Må vara. Men självfallet löser det inte problemen med de skenande priserna på kort sikt.

Efter mer än 40 år i branschen vill jag bidra med några reflektioner.

SIKTA MOT RÄTT mål. Många av de aktuella politiska förslagen innebär antingen att priset på el eller annan energi hålls nere på politisk väg, eller att just energin – i form av el och drivmedel – subventioneras så att priserna inte ska vara så kännbara. Jag tror att det är fel väg. Den viktigaste lärdomen vi kan dra just nu är dels att se över vår energianvändning så att den inte ligger på för hög nivå, dels att förlägga den till rätt tidpunkt.

Med subventioner finns det risk

för motsatsen – att vi inte märker att energin har blivit dyrare och därför fortsätter att konsumera på en hög nivå. Samtidigt rycker subventionerna undan grunden för investeringar i ny teknik, teknisk utrustning för lagring och styrning, nya kraftverk och ny energiteknik.

MOTARBETA energinationalismen. Inom Norden har vi arbetat med en gemensam elmarknad sedan 1950-talet, och inom den europeiska gemenskapen under nära 30 år. Och vi har kommit långt i det arbetet. Vi har kunnat göra stora gemensamma ekonomiska vinster, vi har minskat de miljöstörande utsläppen och vi har – åtminstone fram till nyligen – fått fungerande prissignaler för både konsumenter och företag. Det vore olyckligt om vi i stridens hetta nu plötsligt skulle bryta den utvecklingen.

Det är begripligt – men kan kanske ändå tyckas märkligt – att i tider, då solidariskt agerande behövs som allra mest, så sluter sig nationalisterna inåt och blir allt mer protektionistiska. Lärdomarna från covid-epidemin borde ha gjort oss klokare, men frågan är om vi har blivit det.

Låt oss ta hjälp av varandra, fortsätta integrationen, och fokusera på åtgärder på gemenskapsnivå. Tillsammans bör vi försöka minska den gemensamma konsumtionen av gas i Europa, bygga ut gemensamma ledningar och lager och hitta nya tillförselvägar. Sådana åtgärder

skulle vara fördelaktiga för alla Europas länder.

TA VARA PÅ möjligheterna. Heta somrar och uttorkade marker håller på att göra oss allt mer medvetna om att vi behöver ändra våra vanor. Det gäller också elförsörjningen. Självfallet behöver vi en livskraftig industri, inte minst i Norden, där vi har goda förutsättningar när det gäller såväl modern teknik som naturresurser och miljötanke.

Jag utesluter inte att det i enskilda fall och under en övergångsperiod kan behövas offentligt stöd för vissa branscher eller företag. Men samtidigt skapar de höga energipriserna möjligheter, speciellt för våra länder som har en högteknologisk profil och ett starkt innovationsklimat. Här tror jag att politikernas roll är mycket viktigare, när det gäller att ge stöd till forskning och innovation.

Vi är vana vid att hitta nya lösningar. Så låt oss anpassa energi-behoven och köpa ylletröjor till vintern, men samtidigt se till att man kan kavla upp ärmarna på dem. På så sätt kan vi ta itu med de verkliga problemen.

BO DICZFALUSY

Bo Diczfalusy är tidigare chef för energienheten i det svenska regeringskansliet. Han har också varit, bland annat, svensk energiförhandlare i EU och direktör vid det internationella energigigantet International Energy Agency (IEA).

- I krisernas tid -

Simone Abacka

Lärdomar i krisernas tid

Pandemi. Krig i närområdet. Energikaos. Priser som skjuter i höjden. Har vi samma mentala beredskap inför en kris som den äldre generationen?

För doktorn i folkloristik, **Sofie Strandén-Backa** i Kållby, ges nu många paralleller till tidigare krisperioder. För henne själv var odling en självklarhet långt innan hon lärt sig ordet självhushållning. Men hur långt klarar man sig på ett litet lantbruk?

Lokalt odlat har många fördelar. "Om jag personligen känner den som odlat eller fött upp den mat som jag köper, behövs inget märkningssystem", säger Sofie Strandén-Backa.

"Skörden räcker inte alls hela året, men några månader har vi så vi klarar oss", berättar Sofie Strandén-Backa.

Det har blivit inne igen att vara självförsörjande. Sociala medier fylls med foton av grönsaker, stickade tröjor och ägg från egna höns. Sofie Strandén-Backa känner sig lite kluven inför den mediedrivna vurmen för självhushållning.

"Det är bra att folk hushållar med de resurser som finns runtomkring dem, i stället för att ständigt konsumera nytt och kort-siktigt. Intresset för närproducerad mat är också positivt. Samtidigt är risken att det är en trend som håller i sig något år och sedan ersätts med något annat."

Hon ger inte mycket för flashiga livsstilsmagasin på tv där programledarna mest odlar estetiska grödor och alltid uppnår perfekt resultat. I verkliga livet går inte allt som på Strömsö.

"Jag hörde ordet självhushållning första gången i vuxen ålder. För mig har det alltid varit självklart att odla. Jag är född 1975, men man kunde säga att jag växte upp på 1940-talet. Min mormor lärde mig allt hon kunde när jag var en liten flicka och ännu i dag kan jag mycket som jag inte ens behöver fundera på hur jag ska göra."

NUMERA ODLAR Sofie Strandén-Backa för husbehov, mest grönsaker och rotfrukter, men även speciella sorter som är svåra att få tag på. Odlingarna ligger i anslutning till familjens gamla bondgård i Kållby, som hon renoverar tillsammans med sin man, Andreas Backa.

"Skörden räcker inte alls hela året, men några månader har vi så vi klarar oss. Det är bra att det finns andra som odlar för försäljning. Vi köper gärna lokalproducerad direkt av producenterna."

Familjen driver Sudda lantbruk som är inriktat på får av finsk lantras. Fåren syssetsätter henne mycket under sommaren, eftersom lamningen sker under betessongen.

"Vi är i uppbyggnadsskedet och i år har ett trettiotal tackor lammat. En fördel med får är att vi kan få både kött, skinn och ull. Får av finsk lantras räknas till finullsfår och har en fantastiskt mjuk ull. Det är en förnybar resurs som fåren dessutom mår bra av att bli av med."

Andreas är, med ingenjörsexamen i botanik, heltidsforskare inom folkloristik och även Sofie disputerade 2010 i det ämnet med en avhandling om veteraners, lottors

och sjuksköterskors berättelser om krig. Hon är också aktiv inom den akademiska världen och är både forskare och fri skribent.

"Att skriva är bland det roligaste jag vet. När jag arbetar med fåren eller i trädgården föds idéer och skrivknutar löser upp sig."

ARBETET PÅ SUDDA lantbruk ger belöning på många sätt, även om det finns utmaningar i att konkurrera med det jordbruk som bedrivs i industriell skala. Sofie ser ändå ett visst hopp för att intresset för närproducerad mat kan få ett permanent fotfäste.

"Dagens industrialiserade jordbruk regleras av ett gigantiskt byråkratiskt system. Vi har blivit vana vid ett märkningssystem för att kunna lita på maten. Om jag däremot personligen känner den som odlat eller fött upp den mat som jag köper, behövs inget märkningssystem. Ju längre avstånd det är mellan jordbrukaren och konsumenten, desto viktigare blir det att livsmedlen är spårbara och märkta."

Trenden att odla själv har uppenbart mycket av sitt upphov i de senaste årens kriser.

Först kom coronapandemin, med plötslig brist på enskilda dagligvaror. Folk fick tid att tillbringa hemma och ett incitament för att odla själva. Sedan kom kriget i Ukraina, som verkligen har skakat om våra invanda tankemönster. Det kanske blir en nödvändighet att öka sin självförsörjning. Nu spökar dessutom inflation och stigande priser på mat och energi.

"Åtgärderna i samband med coronautbrottet påminde starkt om krigstider. Gardinerna drogs ner i samhället och det mesta blev inställt. Det skapades också ett starkt vi- och de-tänkande. I kriget i Ukraina går skiljelinjen mellan ryssar och icke-ryssar."

"Det påminner lite om hur andra världskriget slätade över uppdelningen från inbördeskriget i vita och röda. Krig och svåra kriser kan också ha den positiva effekten att de enar människor."

MED DET NYA beredskapstänkandet har fler och fler också börjat fundera över hur länge de klarar sig utan förnödenheter som mat, vatten och el. Enligt Sofie saknas ännu den mentala beredskapen att klara en kris-situation.

"De flesta är vana att få det mesta färdigserverat och är inte vana vid brist."

I Finland och i de baltiska länderna har det varit lätt att relatera till ukrainarnas situation, när en enorm armé styrd från Moskva attackerat landet och bombat urskillningslöst.

Det är ändå inte helt lätt att sätta sig in i känslan utifrån berättelser i andra och tredje hand. I sin doktorsavhandling intervjuade Sofie veteraner och lottor om hur de hanterade krigsverkligheten på 1940-talet.

"De berättade att de nog varit medvetna om att något var på gång innan de kallades till fronten. Kriget kom inte som en blix från klar himmel. Det var också svårt att komma tillbaka från fronten och försöka anpassa sig till ett vanligt liv efter flera år av krigstillstånd. Det som är normalt i krig är inte normalt i fred."

DET VAR OCKSÅ annat gry i den generation som vuxit upp i jordbrukarsamhällen under de första decennierna av 1900-talet.

"Många av soldaterna var bondpojkar som vara vana att arbeta hårt från tidig ålder. De var fysiskt starkare än de flesta är i

dag. De var inte heller bortskämda med ett överflöd av mat."

Kvinnorna fick bära en dubbelbörd hemma, när en stor del av samhällets arbetskraft låg vid fronten.

"En del gjorde stora insatser vid olika typer av förläggningar nära fronten och de som stannade på hemmaplan skötte jord-

Simone Åbacka

Tidig morotsskörd.

”Här är Simon och här är Margit. Jag känner dem alla, och alla har ett namn.”

”Jag inte har några problem med vargen som djur. Men det vore helt förödande för oss om vi blev utsatta för vargangrepp”, säger Sofie Strandén-Backa.

”Känn vilken fin ull de har! Det kommer att bli fint garn av det här.”

Simone Åbacka

bruken och allt annat arbete som skulle utföras. En del sökte sig också till förvärvsarbete inom verkstadsindustrin, där de arbetade för hälften av männens lön. När kriget var slut och männen återvände blev de utan jobb igen. För dem blev freden ett slags kris.”

Ute vid fronten var kamratskapet och lojaliteten avgörande faktorer. Sofie ser samma mönster upprepas i dagens Ukraina, där åtminstone en del av de ryska motgångarna uppges bero på omotiverade ryska soldater.

”Ukrainarna är motiverade att strida för sitt land, medan ryssarna inte behövt kämpa för sin självständighet. Ryssarna verkar till och med förvånade över den ukrainska motståndsviljan.”

VINTERKRIGSANDA UPPSTOD som begrepp under efterkrigstiden och används fortfarande för att beskriva en frivillig uppslutning, byggd på konsensus, för att ta sig ur en kris.

Begreppet har sitt ursprung i de berättelser från krigen där individer ställde sina egna eventuella reservationer åt sidan och ställde upp för en större sak.

I modern tid har begreppet kritiserats för att det används i alla möjliga sammanhang och därför urvattnats. Våren 2020 dök det upp igen i riksdagen. Då användes det för att få konsensus bakom ett förslag till åtgärder för att bekämpa smittspridningen av covid. Den krisen kan tyckas relativt lindrig, jämfört med det invasionshot från Sovjetunionen som Finland ställdes inför i november 1939.

”Finland var då en ung nation med olika interna motsättningar och det behövdes en nationell enighet efter de svåra sår som inbördeskriget 1918 hade gett upphov till.”

”Landets armé sökte sina former ännu under vinterkriget. Då bildades trupper av män från samma by. Det visade hur förödande det kan vara för en hel by, om en stor del av männen dör i samma slag.”

”I fortsättningskriget blandades soldaterna mera för att undvika den risken. Tanken var ändå fortfarande att inkallade från samma orter placerades i samma förband för att skapa en stark kamratanda.”

EFTERKRIGSTIDENS FINLAND präglades av en skriande brist på livsmedel och andra förnödenheter.

”Det saknades mat, kläder och skor, det var en absolut livsnödvändighet att odla och försöka vara självförsörjande. Svarta börs-handeln var enorm också i våra trak-

ter. Många minns att de fick paket med baslivsmedel och lyxvaror som kaffe från hjälpande familjer i framför allt Sverige.”

Åren direkt efter krigets slut var också kämpiga på ett socialt plan. Den Sovjetstyrda kontrollkommissionen spred systematiskt illvillig propaganda i Finland.

”Veteraner och lottor var långt ifrån populära. Finland hade förlorat och fredsvillkoren var hårda. Åren har kallats ’den tysta tiden’, man skulle inte prata om sina upplevelser vid fronten. Veteranerna utmålades som krigstokiga fascister och lottorna som karltokiga horor.”

Hon nämner Väinö Linnas roman *Okänd soldat* från 1954 som fick stort genomslag i det nationella krigstraumat.

”Linna gav en upprättelse för männen, unga män som med vapen i hand hade stridit mot den stora fienden. Romanens beskrivning av lottorna däremot bidrog till att göra deras situation ännu värre. Först på 1990-talet började lottornas rykte aktivt höjas, men det tog alltså 50 år innan de fick en upprättelse efter att de ägnat flera år av sina liv åt att hjälpa sitt land.”

EFTER LAPPLANDSKRIGETS slut 1945 har Finland skonats från krig, men minnena kommer fram varje år när vi firar vår självständighetsdag. Mindre kriser har satt sina spår, kanske främst lågkonjunkturen i början av 1990-talet. Vi har blivit en del av EU och en stor gemensam inre marknad med ett trettiotal andra länder i Europa. Där, någonsans i EU-apparaten, besluts vilka regler som ska gälla i hela unionen.

Sofie Strandén-Backa är inte odelat förtjust över utvecklingen.

”Jag skulle hellre se att besluten fattas nära de människor som berörs. Det är svårt med demokrati, eftersom demokratiska beslut utgår ifrån vad de flesta tycker, inte nödvändigtvis utifrån vad som är bäst. Livsvillkoren är väldigt olika i olika delar av EU. Det är inte bra att sådant som påverkar mångas liv bestäms på hög nivå.”

En sak som hon delar med många andra fårfarmare i EU är farhågor för vargattacker. Hon hanterar dock risken med en viss ambivalens.

”Lagstiftningen sätter gränser för hur man får försvara sina får. Det vore helt förödande för oss om vi blev utsatta för vargangrepp. Samtidigt som jag inte har några problem med vargen som djur vill jag kunna skydda mina får och försvara dem, eftersom jag ser dem som mina.”

Sofie har i tre år bedrivit kulturhistorisk forskning om berättande om varg, hur män-

Simone Åbacka

niskor under olika perioder förhållit sig till varg och hanterat varg och vargangrepp.

”Under vissa tider har vargen till och med hållits juridiskt ansvarig, till exempel på medeltiden hängde man vargar som straff för att de hade dödat boskap. I dag uppfattar de flesta att vargen är en biologisk varelse som inte kan ställas till svars för sina handlingar.”

Hennes fårhage har än så länge förskonats från vargangrepp och här råder en harmonisk stämning. Hon presenterar de nyfikna lammen som kommer och tuggar på reportrens byxben.

”Här är Simon och det här är Margit. Jag känner dem alla och alla har ett namn. Känn vilken fin ull de har! Det kommer att bli fint garn av det här”, säger Sofie Strandén-Backa.

JOHAN SVENLIN

Sofie Strandén-Backa disputerade 2010 i folkloristik med en avhandling om veteraners, lottors och sjuksköterskors berättelser om krig.

”Många av soldaterna var bondpojkar som vara vana att arbeta hårt från tidig ålder. De var fysiskt starkare än de flesta är i dag och inte bortskämda med ett överflöd av mat.”

Hemma fick kvinnorna bära en dubbel börda, när en stor del av samhällets arbetskraft låg vid fronten.

Sofie ser med blandade känslor på EU: ”Jag skulle hellre se att besluten fattas nära de människor som berörs. Livsvillkoren är väldigt olika i olika delar av EU. Det är inte bra att sådant som påverkar mångas liv bestäms på hög nivå.”

”Ryska stormaktstiden går mot sitt slut”

Ingen har under efterkrigstiden haft en så framgångsrik officersbana i Norden som general Gustav Hägglund. Vad har väglett honom? Vad har familjen betytt? Vad betyder kriget i Ukraina?

I denna öppenhjärtiga intervju tror han att svanesången för den ryska stormaktstiden har börjat.

Gustav Hägglund, general och tidigare kommendör för försvarsmakten, har presenterats i Katternötidningen förr (3/2014). Då bjöd han generöst på detaljer ur sitt liv.

Bland annat berättade han om sin farfar Johan Alfred Klåvus, ”Klåvus-Janne”, som växte upp i Nybränn, Purmo, och i tjuogoårsåldern tillsammans med sin mor drog söderut, där han sedermera blev arbetsledare vid Statsjärnvägarnas verkstad och fackliga ordförande i Helsingfors.

Han berättade om sin far Johan Wolde- mar Hägglund, generallöjtnant, under vinterkriget kommendör för Fjärde armékåren och känd för den klassiska frågan ”Kestääkö Kollaa? (Håller Kollaa?).

Och han berättade om hur han föddes som sladdbarn, hur familjens hem i Viborg förstördes under vinterkriget och hur han som evakuerad tillsammans med mamma Anna-Lisa och systrarna Greta och Brita växte upp i Joensuu, Kuopio, St Michel och Pertunmaa.

LÅT OSS HÖRA hur Gustav Hägglund lärde sig svenska. De var ingen lätt sak.

”Mina föräldrar var helt tvåspråkiga, pappa hade gått i svensk lärdomsskola, mamma i finsk. Min pappas svenska var bättre än finskan, där han gjorde en del objekt- fel. Meningen var att vi skulle tala svenska hemma, men därav blev inget, mitt um- gängse var helt finskspråkigt och jag började i finsk folkskola i St Michel.”

På andra klassen, i oktober, beslöts att fam- iljen skulle flytta till Helsingfors, troligen delvis för att sonen skulle lära sig svenska. Gustav, som i familjen kallades Gösta, sattes i Topelius folkskola.

”Jag kunde då inte ett ord svenska. Min pappa förberedde mig på att lärarinnan skulle komma att ställa mig två frågor: Vad heter du? – Då skulle jag svara Gösta Hägg- lund. Sedan skulle hon fråga: Hur gammal är du? – Då ska du svara åtta år. Det här trä- nade pappa och jag på.”

Lärarinnan började mycket riktigt med att ställa en fråga:

”Hon frågade hur gammal jag var. Jag sva- rade ’Gösta Hägglund’, och det stod jag fast vid trots att hon protesterade.”

”Det här var kanske mitt livs hårdaste test, att gå till skolan och inte kunna ett ord svenska.”

Den första dagen följde mamma dessut- om Gustav till skolan.

”Det var lite genant att vara mammas pojke, och jag förstod att mina nya kamra- ter kommenterade saken, fast jag inte be- grep orden. För att vara på den säkra sidan så måttade jag ett slag mot den närmaste killen så att han stöp. Han råkade vara den starkaste i klassen, så efter det fick jag vara i fred.”

MEN ATT LÄRA sig svenska ordentligt tog tid. Efter folkskolan började Gustav på mammas försorg i Svenska Normallyceum, känt som Norsen. Mamma var klassiskt in- tresserad, så valet blev den klassiska linjen med latin som ett centralt läroämne.

”Min modersmålslärare Ivar Isidor West- man, som sen blev rektor för skolan, skrev som kommentar på mina uppsatser vanli- gen: ’Innehållet gott, språket vedervärdigt.’ Jag hade svårigheter i synnerhet med rätt- stavningen.”

Senare har Gustav förstätt att han häm-

mades av en lätt dyslexi, som framför allt syntes i stavningen av svenska och engel- ska. I femtonårsåldern hade han lärt sig hantera saken. I studentexamen blev Gus- tav primus. Nu kommenterade Ivar Isidor Westman sin elevs modersmålsuppsats: ”Om det här inte är laudatur, så utdelas det inga laudaturer.”

”Jag skrev om Nietzsche. Jag hade tidigare författat en hemuppsats om honom, så jag kände hans historia väl. Jag var så pass slug att jag skrev att jag varit mycket imponerad av honom i början, men efterhand hade in- sett att den berömde filosofen nog var på fel linje.”

UNDER SIN LÅNGA militära karriär har Gustav Hägglund haft stor hjälp av sina språkkunskaper: finska, svenska, tyska, engelska, franska och latin.

”Men min franska är ganska dålig. Under Brysseltiden hade jag en fransk privatlära- re, men fast jag nog förstår språket bra, blev det lite övermäktigt att tala det”, urskular han sig.

Hur med ryska språket?

”Ryskan var obligatoriskt ämne i kadett- skolan i två år, men vi höll på principen att i umgänget med ryssarna så räckte det med två fraser: *Stoj, ili budu streljat!* (Stanna,

Gustav Hägglunds far Woldemar Hägglund, här som överste.

Gustav Hägglund vid en björn han själv skjutit i Kamtjatka.

eller jag skjuter!) och *Ruki verh!* (Upp med händerna!). Lite samma attityd som när ryssarna försökte förryska oss i början av 1900-talet.”

”Det här har jag ångrat senare, det var idiotiskt att slarva bort två års utbildning på det sättet.”

GUSTAV HÄGGLUND HAR gjort en kar- riär som ingen annan officer i Norden. De nordiska länderna har haft ett sextital för- svarschefer efter andra världskriget. Men ingen av dem har dessutom varit ordförande för Europas försvarschefer och chef för två stora FN-operationer i Mellanöstern.

Gustav menar att hans framgångar i hög grad återfaller på föräldrarna: ”Nog går det tillbaka på attityden i hemmet och särskilt mamma. Hon sa alltid att du klarar säkert det här!”

Till exempel skickades Gustav vid femton års ålder till Tyskland för att arbeta tre må- nader på en farm. Ingen talade där något annat än tyska, och föräldrarnas tanke var just att detta skulle ge sonen effektiv språk- träning.

”Mamma lade med mig 300 D-mark, som då motsvarade en lantarbetares månads- lön, som säkerhet, så att jag skulle kunna ta mig hem igen, om jag hamnade i nöd.

En annan beskrivning av vad som väglett Gustav Hägglund kan vara pliktmedveten- het: ”Man ska utföra det man har som sin uppgift. När jag arbetade för FN var min slo- gan: *Name it, we do it.* Det gällde att nå resul- tat och det skapade förtroende.”

”Jag har också alltid tänkt att jag inte re- presenterar Gustav Hägglund, utan det fin- ska försvaret, och då kan jag inte drälla i fyl- lan på Esplanaden. I mina utlandsuppdrag har det gällt att uppträda så att Finland inte kommer på skam.”

Tonen satte han i det första utlandsupp- draget i den finska bataljonen på Sinai. Fö- reträdaren hade inte skött sig.

”Ensio Siilasvuo, som den tiden var chefs- samordnare för FN:s fredsbevarande upp- drag i Mellanöstern, och två andra generaler ringde inom en timme och sa att nu måste jag fara till Sinai. Vad skulle jag dit för, jag skulle precis börja som bataljonschef i Dragsvik? Du måste dit och rädda Finlands ära. Jag fick säga Yes Sir.”

”På plats i Sinai 1978 fick jag börja med att förklara för den finländska truppen att för det första duar ni inte mig, för det andra börjar ni klä er och uppträda som soldater ska. Här är nio andra nationaliteter som bildar sig sin uppfattning om Finland på grund av er.”

GUSTAV HÄGGLUNDS ledarskap gjorde intryck inom FN, som 1985 krävde att få just honom till ställningen som *force commander* i Golan. Antingen skulle Finland lansera Hägglund som kandidat eller så skulle upp- draget gå till Sverige.

Frågan nådde fram till Gustav Hägglund själv när han, under sin tid som chef för Ny- lands brigad, fick ett telefonbud mitt under ett lunchsamtal med den svenska ambas- sadören.

”Jag undrade vem som vågade avbryta oss. Det var försvarsmaktens kommendör Jaakko Valtanen som frågade om jag var be- redd att ta ett nytt FN-uppdrag i Golan. Jag svarade att jag behövde fundera på saken och tala med hustrun. Jo, det finns gott om tid, ända till kvällen, förklarade Valtanen. Och tillade att det nya uppdraget nog också skulle innebära befordran till generalma- jor. Jag hade då varit överste i bara ett halvt år.”

”Jag hade bestämt mig för att inte åka på något nytt utlandsuppdrag utan att min hustru Ritva var med. Hon gav sitt ja på ett villkor: ’Då får du lov att livnära mig resten av livet.’ Det lovade jag, och sedan skötte hon hemmafronten. Utan det skulle vårt liv inte ha fungerat.”

Från Golan förflyttades Gustav Hägglund

Porträtt av Gustav Hägglund, avtäckat på huvudstaben i november 1999.

Ritva och Gustav Hägglund på försvarsministeriets nyårsmottagning inför år 1998.

sedan på begäran av FN:s generalsekreterare till Libanon, "för att rätta till problemen där".

GUSTAV HÄGGLUNDS KARRIÄR hör ihop med en god familjesammanhållning. Förutom hustrun Ritva följde även barnen Sami, Marianne och Christel ofta med i utlandsuppdragen.

"Det gav dem en internationell kompetens. Våra USA-vistelser, då jag studerade vid USA:s kommendörshögskola och senare vid Harvard, gav dem en perfekt engelska. Men när Marianne följde med till Damaskus blev jag lite förskräckt. En lång, blond och intelligent flicka blev i den miljön enormt uppvaktad."

Christel kom för sin del att bidra till ett historiskt beslut.

"Hon frågade när hon var 15–16 år gammal: Pappa, varför får inte jag gå in i armén, när min bror får det? Jag hittade inte enda rationell förklaring till att det var så. I stället blev jag anhängare av kvinnlig vapentjänst, vilket också introducerades under min tid som försvarsmaktens kommandör. Nog måste varje människa oberoende av kön ha rätt att försvara sin familj och sitt land."

Men familjen har för Gustav inneburit också stor sorg. Sami, sonen, dog 2010 i magcancer, 49 år gammal.

"Jag kommer aldrig över det. Sami var min bästa kompis och samtalspartner. Vi hade gemensamma intressen, jakt och fiske, och var väldigt mycket ihop. Vi hade också samma yrke, han var överstelöjtnant och skulle utan vidare ha varit general nu om han fått leva."

"Man väntar sig att föräldrarna någon gång ska dö, till och med makan eller ma-

ken, någondera dör ju först. Men att ett barn dör, ens framtid och arv, det går egentligen inte att hantera", säger Gustav Hägglund.

RYSSLANDS ANFALLSKRIG I Ukraina har aktualiserat många av de frågor som genom åren upptagit Gustav Hägglund. Bland dem Natofrågan.

"Jag var medlem i försvarsledningen när Finland inledde militärt samarbete med Nato, först som chef för huvudstaben 1990-1994 och sedan som kommandör 1994-2001. Strax därpå åkte jag till Bryssel för att träffa Natos militärkommitté och hålla föredrag om Finlands försvar. Jag var då den första icke-Nato-försvarschef som talade i kommittén."

"Mitt anförande väckte uppmärksamhet då jag inte gnällde om stöd, utan med stolthet beskrev Finlands prestation att som det enda krigförande landet på kontinenten under andra världskriget ha avvärjt en ockupationsmakt. Dessutom var vi fortfarande i stånd att mobilisera över en halv miljon välutbildade soldater."

Vid samma tid kom EU äntligen till skott i fråga om den punkt i Maastricht-fördraget, som fastställde att EU skulle ha gemensam utrikes- och säkerhetspolitik och en försvarspolitik som med tiden skulle kunna leda till gemensamt försvar. Just 2001 tillsatte EU sin första militärkommitté.

När ordföranden skulle utses, kom Gustav Hägglund på tal.

"Det här är det enda val jag deltagit i. De som skulle välja var EU:s försvarschef. Från danskt och tyskt håll ombads jag kandidera. Jag frågade presidenten [Tarja Halonen] och försvarsministern [Jan-Erik Enestam] om det var förpliktande att gå in i spelet. Jag hade tänkt pensionera mig och

kanske engagera mig i näringslivet. De sa att det var min plikt."

Gustav Hägglund ställde upp och vann med åtta röster mot sju.

"Efter valet påstod elva av försvarscheferna att de hade röstat på mig. Det säger kanske något om politiken. Min italienske motkandidat skällde ut sina Natokumpuner för att de hade valt en kandidat från en icke-allierad stat och svikt hans land."

UNDER GUSTAV HÄGGLUNDS treåriga ordförandeskap skapades redskap för EU:s krishantering: en 100 000 man stark lista på soldater som medlemsländerna höll redo för krishantering, fyra staber redo att leda dem och en styrka på 1 500 man i hög insatsberedskap.

"2003 genomförde vi två krishanteringsoperationer, en observatörsmision i Makedonien och en pacificeringsoperation i östra Kongo. Året därpå initierade vi överföringen av Nato-operationen i Bosnien till EU."

"Men därefter har inte mycket hänt i militär krishantering, snabbinsatsstyrkan har inte aktiverats en enda gång och operationerna har varit marina samt små insatser i Afrika."

Inte heller Gustav Hägglands förslag om en fusion EU-Nato ledde någonstans.

"Européerna trodde att evig fred rådde och var inte intresserade av försvar. I stället ville de i fulla drag njuta av fredsdividenderna under USA:s paraply."

I FRÅGAN OM Finlands relation till Nato har Gustav Hägglund bytt ståndpunkt – två gånger.

"Länge tedde sig ett Natomedlemskap som en naturlig fortsättning till Finlands

integration i väst. Men när jag som ordförande för EU:s militärkommitté besökte de tio länder som kandiderade till EU och Nato, möttes jag av samma visa."

"De ville skrota den allmänna värnplikten och skära ner på försvaret till enbart en krishanteringsstyrka på några tusen man, som kunde delta i Natos och USA:s operationer. Därutöver ville man lita på att ett tacksam USA skulle försvara deras länder."

"Det var en farlig tankegång, som kunde spridas till Finland om vi blev medlemmar i alliansen. Ett trovärdigt eget försvar är den säkraste grunden för ett lands självständighet och trygghet. Utomstående hjälp är välkommen, och ju bättre landet kämpar, desto mer hjälp kommer sannolikt också."

Efter besöken i kandidatländerna blev Gustav Hägglund en motståndare till att Finland skulle gå med i Nato.

Rysslands krig mot Ukraina kullkastade sedan med en gång alla argument mot ett Natomedlemskap. Den 24 februari i år blev Gustav Hägglund på nytt Natoförespråkare.

VARFÖR GAV PUTIN order om att anfalla Ukraina?

"Viktigast var nog Putins önskan att återställa det ryska imperiet efter Sovjetunionens sönderfall, på samma sätt som Stalin återskapade imperiet efter nederlaget i första världskriget. Putin betraktar sig som tsarernas efterträdare och därmed förpliktad att återställa deras domäner."

Men Putin bedömde läget fel.

"Putin trodde sig kunna erövra Ukraina lika lätt som han 2014 lyckades i sitt anfall på Krim och i separatistområdena. Men ryssarna möttes av fosterländska ukrainare beredda till hjältemodigt försvar av sitt land."

"Ryssarnas totala blunder berodde troligtvis på att de olika underrättelseorganisationerna tävlade om Putins gunst och inte vågade rapportera observationer som denne inte skulle ha gillat. Likheten med Stalins anfall mot Finland 1939 är slående", säger Gustav Hägglund.

Hur kriget ska fås till slut kan man bara spekulera om, säger han.

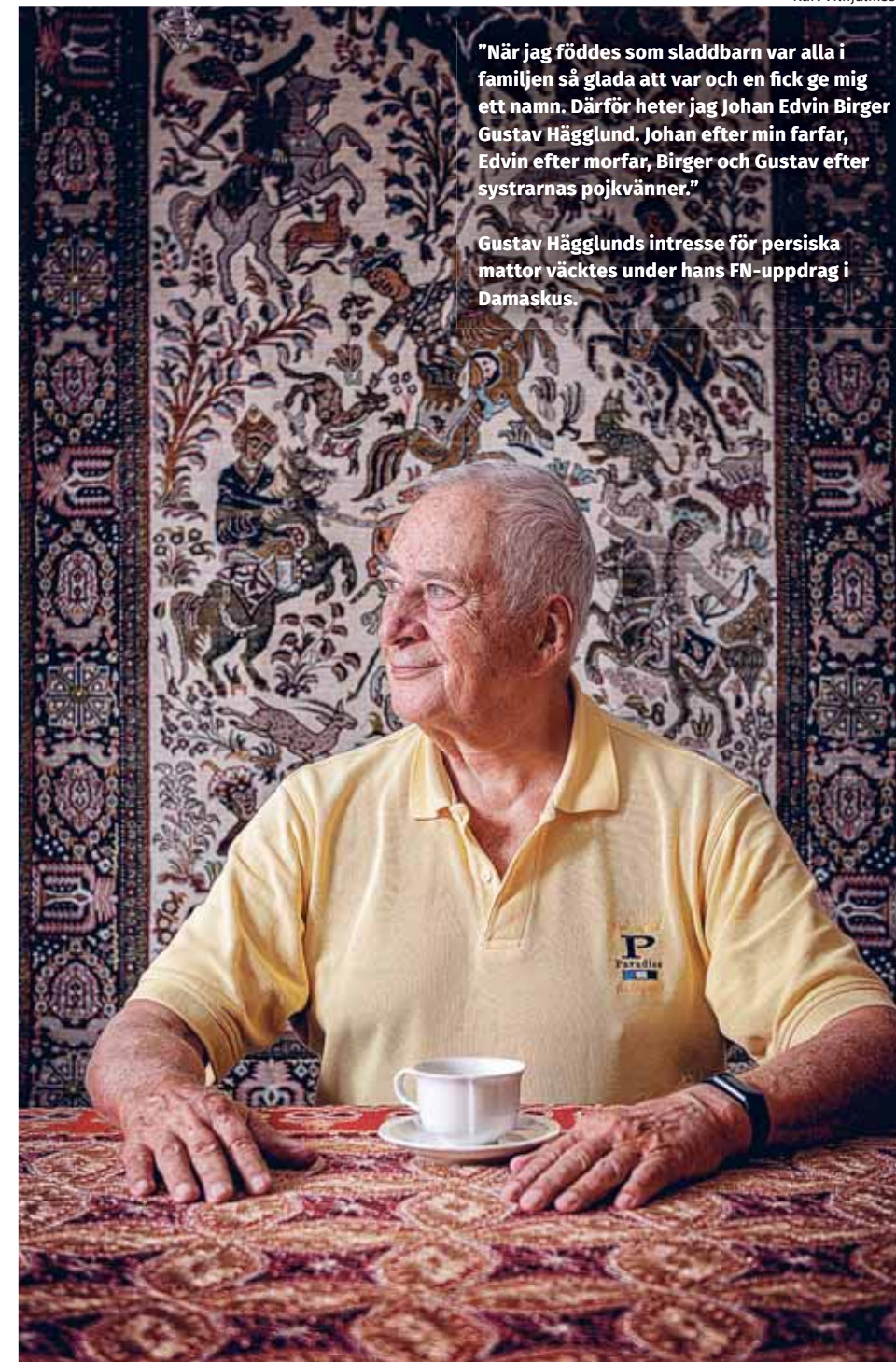
"En statskupp i Moskva kunde erbjuda den mjukaste lösningen. Putin skulle få ta skulden för alla sina grymheter, och den nya ledningen skulle be om ursäkt och lova förbättra relationerna till väst."

"Det finns hopp om att den ryska stormaktstiden inleddes med Peter den store och hans seger vid Poltava i Ukraina 1709 och verkar ha begravts av Putin den lille i Ukraina 2022", säger Gustav Hägglund.

SVENOLOF KARLSSON

"När jag föddes som sladdbarn var alla i familjen så glada att var och en fick ge mig ett namn. Därför heter jag Johan Edvin Birger Gustav Hägglund. Johan efter min farfar, Edvin efter morfar, Birger och Gustav efter systrarnas pojkvänner."

Gustav Hägglands intresse för persiska mattor väcktes under hans FN-uppdrag i Damaskus.

Beundran inför krigsveteranerna

Trots allt elände som Finlands krigsveteraner bar med sig är det beundransvärt hur väl många av dem klarade att återvända till ett civilt liv, säger Gustav Hägglund.

"Jag läste att under det här millenniet har 8 000 amerikaner stupat i krigen i Irak och Afghanistan, men 40 000 av veteranerna har tagit livet av sig efter hemkomsten, alltså fem gånger så många! Tänk vilka trauman som de måste ha haft, de 600 000 finländare som var

vid fronten. Ändå byggde de sedan upp det här landet. Nog måste man lyfta på hatten för den generationen för vad den orkade."

"Att soldaterna inte ville tala om kriget är ett tecken på vilken psykisk påfrestning det måste ha varit. Inte ens min pappa ville berätta. Han talade gärna om det frihetskrig som han deltog i när han var ung. Men inte om vinterkriget och fortsättningskriget, där han ledde armékårer. Nog måste det ha varit ett sjuttons trauma!"

För Päivi Sorjonen har räddningsverksamhet och krisberedskap blivit en livsstil.

Beredda på det värsta

Varje hushåll borde ha beredskap att klara sig i minst tre dygn, om strömmen går eller någon katastrof inträffar.

Päivi Sorjonen och Pekka Haukilahti är väl rustade.

V i lever allt mer med "hjärnan på hyllan", i en värld där allt kan köpas vilken tid som helst på dygnet. Kan en människas liv vara enklare? Produkter kan beställas på nätet, om de inte finns i butiken. Till och med

maten hämtar någon raskt till dörren, om så önskas.

Men om den här apparaten stannar? Om vi får ett strömavbrott under flera dagar, eller ett giftigt rökutsläpp, eller om det bara droppar förorenat vatten ur kranen? För att inte tala om krig. Då är moderna människor som lever på autopilot illa ute.

Förr var det självklart att ha ett reservlager. På landsbygden uppkom sådana nära nog av sig själva, man odlade potatis, rotfrukter och annat på egen mark. Saft och sylt fanns i källaren. Det fanns en inställning att försöka klara sig med lite.

Att hushållen står rustade är en stor tillgång för samhället — och framför allt för den enskilde själv. Nu har kriget i Ukraina

och covidrestriktionerna trots allt lyckats väcka oss lite grann ur vår rosenlummer.

FÖR PÄIVI SORJONEN är en hushållsbufert sedan länge en självklart, ja mer än det. Hennes man Pekka Haukilahti är på samma linje. I deras parhus i Lochteå lämnas ingenting åt slumpen.

I köket finns brandsläckningsredskap — och täcken, ficklampor, batteriradiomotagare, mat, vatten, mediciner och första-hjälpsutrustning. Husvagnen på gården, den så kallade andrabostaden, har ett eget aggregat som går på bensin. Aggregatet håller vagnens ackumulatorer laddade.

"Med en husvagn kan man snabbt fly från ett giftmoln om så skulle vara. Eget tak över

huvudet skulle man då också ha", konstaterar Pekka.

Som liten flicka traskade Päivi ofta ner för trapporna till baren i deras tvåvåningshus. Det kan tyckas besynnerligt, men på 1960-talet var det inte något underligt. Familjen bodde i övervåningen och nedervåningen var familjens arbetsplats.

"Vår släkt ägde en kafé- och blomsterrörelse i nedervåningen, Leppänens bar. Min mormor och min mamma jobbade ofta där tillsammans."

Naturligtvis stack sig Päivi var och varannan dag in där för att hälsa på.

"Vår bar var ett stamställe för militärerna i Lochteå. Soldater kom in på kaffe eller öl efter manövrer i Vattaja. Vi blev nära bekanta med flera av dem. De blev som familjemedlemmar", berättar Päivi.

PÄIVIS FAR HEIMO Leppänen hade varit prickskytt under kriget. Inget under kanske att också Päivi kände en dragning till det militära. Och givetvis har Päivi själv gått både prickskyttekurser och många andra försvarsutbildningskurser.

Päivi hade på sin tid velat göra värnplikt.

"Jag skulle genast ha gått i första ledet med en automatkarbin, jag är av den ullen. Förargligt att kvinnor av min årgång då inte tilläts rycka in i armén. Det var säkert därför jag hittade på att gå på de här försvarskurserna och engagera mig i FBK, frivilliga brandkåren", skrattar hon.

Päivi är alltså en gammal räv inom försvarsutbildningen. På sin meritlista har hon ett sextiototal olika läger såväl som deltagare som ledare. Antalet är helt ofattbart.

Päivi har också samlat på sig en lång rad medaljer. År 2001 hade hon äran att överlämna försvarsutbildningsorganisationens visir till president Tarja Halonen.

Pekka var en vän till familjen redan medan Päivis tidigare man Harri ännu levde. Den riktiga gnistan tändes något år efter Harris bortgång på en av FBKs "eldhavskryssningar".

Av det kan vi sluta oss till att bägge länge har tillhört FBK. Pekka i 27 år och Päivi i 33 år i damsektionen, grundad av henne själv.

"Kvinnor i FBK förväntas inte släcka akuta eldsvådor. Men vi drar nog slangar där karlarna gör det. I huvudsak svarar damerna för mathållningen. Vi lagar mat och bakar", säger Päivi.

DEN RÄDDNINGSDERIVATION som Päivi minns allra bäst gällde en oljetanker som gått på grund utanför Kalajoki 1997.

Ur cisternerna läckte 10 000 liter olja ut på stränderna längs Vattajauden i Lochteå.

"Där var värnpliktiga och ett femtiotal frivilliga som tvättade oljeskadade fåglar och samlade upp olja från stränderna. Det var

Päivis far Heimo Leppänen var prickskytt under kriget.

Med husvagnen har Päivi Sorjonen och Pekka Haukilahti en andrabostad som de snabbt kan förflytta sig i.

Pekka Haukilahti och Päivi Sorjonen i sitt välförsedda hem.

en stor operation som tog över en vecka', berättar Päivi.

För att inte längledas är Päivi med också i SPEK, det vill säga i Räddningsbranschens Centralorganisation i Finland, på svenska RCF. Inom den ramen assisterar hon som ledare för så kallade "Klarar du dig 72 timmar på egen hand?"-kurser för kvinnor.

I höst avsåg man ordna en "Säker vardag"-kurs benämnd LOHI22 på Vattajaudden. Denna kurs på Försvarsmaktens område måste tyvärr ställas in på grund av för lågt deltagarantal. Men skam den som ger sig. Enligt senaste uppgifter har kursen flyttats till Karleby och ska hållas ännu denna höst. Päivi hoppas på tillskott av en god portion kvinnlig energi.

SYFTET MED DEN här kursen är att lära känna säkerhetsriskerna i hem och närmiljö, för att kunna förebygga och bereda sig på dem. Det är fråga om grundläggande kunskaper och färdigheter som kan tillämpas i vardagen.

"På kursen lär man sig bland annat hur man agerar vid ett brandtillbud och hur man ger första hjälp i nödlägen. Man går också en smula in på cybersäkerhet", berättar Päivi som brinner av lust att få lära ut sådana färdigheter framför allt till unga människor.

"Nuförtiden finns det så många unga som inte ens kan laga mat själva. Med den nyhjälploshet som vi fått skulle människor dö när strömmen bryts och bostaden kyls ut", säger Pekka rakt ut.

Päivi har alltså hunnit med att grunda Lochteå FBKs damsektion. Som mest har den haft 20 medlemmar. Nu börjar medlemmarnas medelålder redan ligga på den äldre sidan, så yngre kvinnor är extra välkomna.

Landets försvar, räddningsverksamhet och krisberedskap är en livsstil och hobby för Päivi.

"På något sätt har det här bara vuxit fram. Man känner sig varm och trygg när man står beredd på störningar. Och det är klart att det känns fint att få hjälpa", säger hon.

"Päivi har hjärtat på rätta stället och hon tänker alltid på andra mer än på sig själv", hojtar Pekka i bakgrunden.

SUSANNE STRÖMBERG

Mat för tre dagar

Exempel på vad en vuxen person behöver ha som matreserv för tre dagar, räknat på 2 300 kcal/dygn:

Vatten 6 liter • grönsaker och rotfrukter 600 gram • frukt och bär 400 gram • potatis 200 gram • pasta eller spannmålstillskott 200 gram • bröd och spannmålsprodukter 550 gram • mjölk, filmjölk, yoghurt eller motsvarande vegetariska produkter 1 liter • ost 60 gram • fisk, ägg, kött, växtbaserat protein 400 gram • olja, matfetter 150 gram • torkad frukt 100 gram • nötter, frön 90 gram • sötsaker, choklad 100 gram • socker, honung 100 gram.

Ett reservförråd för tre dagar utgör inte separat nödproviant, utan produkterna bör konsumeras efter behov och ersättas av nya. Lägg upp förråd av sådana livsmedel som du i allmänhet använder.

Vatten

En människa behöver dagligen ungefär två liter rent dricksvatten. Vidare krävs vatten för matlagning och hygien. Det sammanlagda behovet är åtminstone 1-2 hinkar vatten per person och dygn.

Elektricitet

Datasamhället är beroende av elektricitet, datateknik och kommunikationsnät. En störning i elnätet påverkar snabbt vår vardag. Under en kris är inhämtning av korrekt information viktigt – men många informationskanaler fungerar med el. I händelse av strömbortfall är telefonnäten tänkta att fungera i högst några timmar.

Uppvärmning

Uppvärmningen av bostäder kräver för de flesta numera elektricitet, eftersom också fjärr- och jordvärme kräver el för att fungera. Särskilt på vintern kan nedkylning av bostaden snabbt bli ett problem.

Om du måste övernatta i en kall bostad: Flytta bädden till dess varmaste ställe. Ta fram alla täcken och filtar. I en bra sovsäck klarar du dig väl. Ligg intill andra familjemedlemmar under gemensamma täcken. En människa producerar lika mycket värme som en 70 watts glödlampa. Du håller dig bättre varm om du gör ett tält av filtar runt ett bord som du sover under. Ett utflyktstält kan resas också inomhus.

Matlagning

Varm mat kan tillredas utan el i en öppen spis eller i en kamin eller kakelugn, i bastun på en vedeldad ugn eller utomhus på en grill eller vid en lägereld.

WC

I många fall kan vattenklosetten vid ett elavbrott tömmas endast en gång, då dess cistern kan behöva el för att återfyllas.

Källa: Räddningsbranschens Centralorganisation i Finland

Man blir snällare av att springa

Karolina Isaksson

Sofia Boman springer gärna tillsammans med andra i motionsspåren.

SOFIA BOMAN PUSTAR ut efter ett pass i motionsspåret i Nykarleby. Det är onsdag kväll och hon har just peppat en grupp vuxna traillöpare att ta sig igenom en intervallträning.

”Det är här som man hittar mig på kvällarna. På egen hand är det tufft att motivera sig för intervallträning, men om man får göra det i en trevlig gemenskap går det mycket lättare. Som ledare måste

lektrisingänget

jag uppmuntra alla och sprida en positiv stämning. Jag har märkt att jag själv också hålls snällare när jag får springa. Det ger mig energi”, förklarar hon.

Förutom löpningen får hon rycka ut på vardagskvällar som chaufför,

när barnen ska på sina aktiviteter.

”Vi har mycket aktiviteter på gång i familjen, bland annat innebandy och konstskola.”

TILL VARDAGS ARBETAR Sofia sedan augusti som ekonomiassistent på Nykarleby Kraftverk.

”Jag skulle börja mitt femtonde år på bokföringsbyrå, när den här chansen dök upp. Där hade jag många kunder och hann bara skra-

pa på ytan. Här får jag koncentrera mig på ett bolag och det gillar jag.”

Som ekonomiassistent är hon ekonomichefen Pekka Siekkins högra hand och sköter bokföring, fakturering och kundbetjäning.

”Det är ett varierande jobb och i synnerhet kundkontakten är mycket givande för mig, eftersom jag är en pratsam person.”

Många av bolagets kunder har redan blivit bekanta med hennes röst.

”Vi får in många samtal från kunder som är oroade. De har läst om elpriserna i tidningen och vill fråga oss hur de ska göra. På kontoret kan vi inte göra så mycket åt elpriserna, men vi diskuterar med kunderna om deras möjligheter att påverka sina elräkningar. Ofta slutar samtalen med att de konstaterar att det inte är så illa i alla fall.”

Hon ser en styrka i arbetsgivarens lokala koppling.

”Visst är det en fördel att kunderna kan ringa åt någon som de känner. Jag har själv bott i Nykarleby nästan hela mitt liv, förutom några år i Vasa. Jag är nykarlebybo av födsel och ohejdad vana”, säger Sofia Boman.

JOHAN SVENLIN

Rekordår i fjol för Katternökoncernen

2021 VAR resultatmässigt ett rekordår både för Katternökoncernen och Herrfors. Koncernresultatet före skatt var 35,5 miljoner euro trots att Herrfors som konsekvens av kriget i Ukraina skrev ned alla gjorda satsningar i Fennovoima, något som belastade resultatet med 10,1 miljoner euro.

Positiv resultat effekt för Herrfors gav också omstruktureringen i Alholmens Kraft, där de av ägarna som enbart haft del av AK:s elproduktion sålde sitt innehav. Men även utan poster av engångsnatur gjorde både koncernen och Herrfors ett utmärkt resultat tack vare elproduktionens starka resultat.

I en kommentar i årsredovisningen säger vd:n Roger Holm att Finland nu på allvar för första gången ser effekterna av de energipolitiska beslut som landets och EU:s politiker fattat de senaste tio åren: ”År 2021 var både vind- och vattenfattigt och därmed måste en stor del av elen importeras, vilket gjorde att elpriset i Finland under en betydande del av året var kopplat till elpriset i Centraleuropa, där elpriset var betydligt högre. Detta i sin tur beror till stor del på nedkörningen av den tyska kärnkraften, som planerligt delvis ersatts med fossil gas importerad från Ryssland.”

”Då beskattningen på koldioxid i form av utsläppsrätter stigit med mer än 1 000 procent de senaste fem åren, har den tyska elprisivån nått nya höjder”, säger Roger Holm.

Trots de stora svängningarna i energibranschen och det osäkra världsläget har några större ändringar i Katternökoncernens långsiktiga strategi inte gjorts. Den massiva satsningen på ny vindkraft fortsätter och i Haapavesi fortsätter planeringen av bioetanol- och biogasanläggningen NordFuel, konstateras i årsredovisningen.

Årsberättelsen för 2021.

Forsbergs vet hur trycket hanteras

Tryckta kundtidningar är en produktgrupp som ökar hos Forsberg. ”En tidning med intressant innehåll ligger ofta framme under lång tid”, säger Pia Vähäkangas, Mathias Nyman och Kenneth Hagnäs på Forsberg. Till höger Simon Hedman, vid fototillfället teknisk säljare på Herrfors.

Den snabba omvandlingen av tryckeribranschen fortsätter. Toppmoderna maskiner och bredare repertoar är framtidsrecept. En allt större roll spelar de tryckta förpackningarna.

ETT NYTT NUMMER av Katternötidningen har kommit ut, tryckt på Forsberg i Jakobstad. Under lång tid har tryckhuset skött tryckningen av många av Katternögruppens publikationer, som årsredovisningar och informationsmaterial.

Från Katternös sida har kundnöjdheten varit på topp, inte minst tack vare den flexibilitet som Forsberg visat.

”Den egenskapen är en konkurrensfördel för oss. Vi har en hängiven personal och en modern maskinpark som gör det möjligt att vara flexibel”, säger Kenneth Hagnäs, delägare och kundansvarig på Forsberg.

”Vi är beredda att sträcka oss för att uppfylla kundens behov. Helst vill vi förstås att det flyter på utan problem”, tillägger Pia Vähäkangas, även hon delägare och kundansvarig.

Vi sitter i företagets showroom, där en bred flora av produkter ställs ut till påseende.

”Det blir ofta en aha-upplevelse att besöka rummet. Många ser då vilka möjligheter som trycksaker verkligen erbjuder”, säger Mathias Nyman, kundansvarig även han.

FORSBERGS TRYCKERI grundades 1912, Kenneth Hagnäs och Pia Vähä-

kangas tog över företaget 2010. Under de tolv år som gått sedan dess har enormt mycket hänt. Digitalisering och webbsidor har ersatt en stor del av de trycksaker som traditionellt fungerade som företagets marknadsföringskanaler.

”Tidigare tryckte kunder upp stora upplagor för år framåt. I dag handlar det ofta om mindre upplagor och högre frekvens. Det gäller alltså på vår sida att effektivt kunna hantera kundbehovet över ett brett spektrum”, säger Pia Vähäkangas.

För att täcka upp för den krympande traditionella trycksaksmarknaden beslöt Forsbergs ledning 2016 att bredda verksamheten även med förpackningstryck. En rad nationellt kända varumärken inom färdigmat passerar numera tryckmaskinerna.

”Vi är ett lokalt företag med hela landet som marknad. På trycksakssidan är kunderna till 80 procent lokala, på förpackningssidan hör 80 procent hemma utanför regionen”, berättar Pia Vähäkangas.

SATSNINGEN PÅ förpackningstryck innebar stora investeringar i toppmoderna tryckmaskiner.

”Vi är fortfarande i en tillväxtfas.

Maskininvesteringarna ger oss stor kapacitet och möjlighet att smidigt växla mellan olika typer av beställningar”, förklarar Mathias Nyman.

Under de senaste två åren har råvarubristen drabbat många branscher, även tryckbranschen.

”Ibland har leveranstiderna sträckt sig uppemot ett halvår. Priserna har rusat i väg, men vi har varit tvungna att ta det som våra leverantörer kunnat erbjuda.”

”Vi är förstas alltid öppna om detta gentemot våra kunder och de har visat förståelse för situationen”, säger Pia Vähäkangas.

Även om reklamblad delvis har ersatts av sociala medier är efterfrågan på vissa typer av traditionella trycksaker fortfarande stor.

”Kundtidningar med kvalitetsinnehåll växer kontinuerligt. Vi ger också själva ut en kundtidning varje år. I dagens läge är det många som sitter framför en datorskärm hela dagen och då vill man som omväxling kanske ha en intressant tidning att fördjupa sig i”, konstaterar Kenneth Hagnäs.

Det är precis vad vi på Katternötidningen också tänker.

JOHAN SVENLIN

Vilka smaskiga äpplen!

Ja, vi får en ovanligt fin äppelskörd i år.

Lova att du bakar mycket äppelpaj!

Hur länge ska farfar hålla på och klyva ved?

Han har hållit på i flera veckor.

Rönnarna har mycket bär i år. Det betyder att vintern blir extra kall. Vi måste ha tillräckligt med ved.

Men allt det här behövs inte för spisen i köket.

Vänta ska ni se!

Muraren bygger en plåtkakelugn. Med mycket täljsten. Inget bevarar värme så bra som den.

Och det blir en behaglig, mjuk värme. Det här är en bra investering nu när el och värme är så dyrt.

En månad senare har plåtkakelugnen torkat så pass att farfar och farmor försiktigt kan börja elda i den.

Mums, grillade äpplen med socker och kanel.

Det godaste jag vet!

Och tillsammans med vaniljglass blir äpplena ännu godare.

Och uppvärmningen är ordnad i femtio år framåt.

Redo att ställa upp

Den ena krisen avlöser den andra. Världen känns som en osäkrare plats. I Österbotten är aktiviteten stor inom den frivilliga försvarsutbildningen.

Österbotten är en av de aktivaste regionerna inom försvarsutbildningen.

"Vi förbereder kursdeltagarna på olika typer av kriser som kan uppstå, så att de får ett generellt beredskapstänkande", säger Kari Rönnqvist, utbildningschef i Österbottens försvarsdistrikt.

Det smäller, det sprätter hylsor och krutlukt ligger över skjutbanan i Spitoholmen utanför Jakobstad. Ett tjugotal deltagare har valt att tillbringa sin lediga lördag på en beredskapskurs. Dagens tema är skytte med halvautomatgevär.

"Vi hade en reservlista med nästan lika många som inte fick plats på dagens kurs. Våra kurser fylls snabbt trots att vi inte marknadsför dem i någon stor skala", säger Kari Rönnqvist, utbildningschef i Österbottens försvarsdistrikt.

Distriktet är ett av landets sju landsförsvarsdistrikt, därtill har marinen och flygvapnet var sitt nationstäckande distrikt.

Kari Rönnqvist har varit aktiv reservist och engagerad i beredskapsfrågor i 30 år. På senare tid har intresset ökat enormt. Kari tycker att det är bra att säkerhet och beredskap diskuteras runt kaffeborden på allt fler arbetsplatser.

"Österbottens försvarsdistrikt är bland de mest aktiva, men det finns en efterfrågan på beredskapskurser i hela landet. Före pandemin ordnade MPK [Maanpuolustuskurssit, försvarskursverksamheten] ungefär 2 000 kurser om året för 40 000 deltagare, men redan under pandemin ökade efterfrågan på kurser. Under våren exploderade intresset och nu fördubblar vi kursantalet."

Kari påminner om att det är viktigt att ge myndigheter och underhållspersonal arbetsro vid störningar av olika slag. Även den personliga beredskapen bör böttna i en plan som gjorts upp innan krisen slår till.

KARI RÖNNQVIST BESKRIVER deltagarna som ett tvärsnitt av det finländska samhället. På dagens kurs är en fjärdedel kvinnor. Förutom kurser i skytte och vapenhantering ordnar MPK bland annat terrängmarscher och kurser i överlevnad.

De militära färdigheterna är en viktig del, men beredskapsmodellen omfattar också kunskaper för att upprätthålla civilsamhället när en kris slår till.

"Till exempel håller vi kurser som simulerar omfattande elavbrott, där kursdeltagarna ska klara sig i 72 timmar utan elförsörjning. Det är en nyttig övning, även om elnätbolagen i vår egen region är otroligt snabba på att fixa elavbrott. Jag har kompisar i andra delar av landet som vant sig vid att tömma sina frysar genast när strömmen går."

"Man ska inte ringa och störa med sina egna små bekymmer. I stället behöver var och en ta det lugnt, ta fram beredskapslådan och se till att det egna hushållet klarar sig för åtminstone 72 timmar."

"De som har sommarstuga är ofta vana vid att klara sig i knappa förhållanden. Invånare i höghus bör regelbundet kolla med sina husbollar vilka planer som finns vid en eventuell kris."

DELTAGARNA I DAGENS skjutövning har delats in i två grupper utifrån kunskaper och erfarenheter i vapenhantering.

"Utgångspunkten är att kursdeltagarna inte behöver ha gjort militärtjänst. En stor del av dem som kommer till sin första kurs har inga tidigare erfarenheter av vapen eller försvar", säger Kari Rönnqvist.

Gun-Marie Wiis

Joakim Asplund är en av de deltagare som gjort militärtjänstgöring, men deltar i kursen för att friska upp minnet.

"Det är utmanande att få tiden att räckta till, men med tanke på läget i världen känns det bra att testa de gamla färdigheterna. När jag gjorde min militärtjänst mättes vår försvarsvilja i ett test, och resultatet var då inte så högt. Vårt befäl menade att försvarsviljan kommer att stiga när vi får egna barn. Han hade rätt."

Efter dagens skytte och vapenhantering konstaterar Joakim Asplund att kunskaperna från beväringstiden sitter kvar i ryggraden.

"Det är roligt att få det bekräftat. Jag skulle till och med våga ta isär och sätta ihop vapnet i mörker. Man tror att man är rostigare än man är", säger han.

ANETTE MÄENPÄÄ OCH Annika Sandelin ingår i den mindre erfarna skyttegruppen. De har tidigare deltagit i MPK:s kurser med olika inriktningar, bland annat i en tidigare kurs i pistolskytte.

"Det är lärorikt och mångsidigt, kunskap är aldrig tung att bära. Efter att kriget bröt ut i Ukraina känns det ännu mer angeläget, men vi

skulle ändå ha gått den här kursen." De har noterat att intresset för beredskapsfrågor har ökat, inte minst bland kvinnor.

"Alla kan göra något och alla behöver inte lära sig att hantera vapen. Det ser man också i Ukraina, där samhället hålls i gång trots kriget. Till vardags jobbar vi båda inom småbarnspedagogik och vi är förstas också intresserade av den ci-

vilja beredskapen", säger Anette Mäenpää.

De ser redan fram emot nya kurser för att öka sina kunskaper om beredskap och skytte.

"Hoppas att vi aldrig behöver använda vapen. Men det känns bra att ha en grund att stå på och att vara mentalt förberedd på krissituationer", säger Annika Sandelin.

JOHAN SVENLIN.

Instruktion av adepten.

Kari Rönnqvists SWOT om Finlands beredskapsförmåga.

Anette Mäenpää, till vänster, och Annika Sandelin arbetar till vardags inom småbarnspedagogik och tycker att alla former av beredskap är viktigt.

"Det är bra att ha en grund att stå på, om det skulle uppstå en kris."

Joakim Asplund, till höger, fick med sig bröderna Viktor och Valter på försvarskursen.

"Vi kommer säkert att delta i flera kurser för att höja vår personliga beredskap."

STYRKOR

- Kvalitativ försvars- och beredskapsutbildning
- Styrkan och motivationen i frivilligheten
- Finländarnas starka försvarsvilja
- God samverkan med myndigheter och organisationer

MÖJLIGHETER

- Ökat intresse för försvar och säkerhet
- Dynamisk utbildning
- Nätverkandets kraft
- En stark säkerhetsstrategimodell för samhället

SVAGHETER

- Har människor tillräckligt med information?
- Hittar de fram till utbildningsmöjligheterna?
- Klarar vi att arrangera tillräckligt med utbildning?

HOT

- Räcker de frivilliga utbildarna till?

I stridens öga

I en enorm anstormning väller ryska trupper från Viborg över sundet mot Tienhaara. Avgörandet i fortsättningskriget har börjat. För Gösta Karlsson och hans kamrater vid Hackmans villa, på bilden, handlar det om liv eller död. Nu, efter 78 år, får vi veta vad Gösta var med om.

Hackmans villa, som kallades "Slottet", under striderna i Tienhaara den 25 juni 1944.

”40 soldater i vagnen hade räddats. Men det var inte lönt att försöka förklara saken.”

På sin nittonårsdag den 20 september 1941 fick Gösta Karlsson, bondson i Purmo, inkallelseorder. Sedan tre månader var fortsättningskriget mot Sovjet på gång.

Göstas storebror Verner, som deltagit i vinterkriget 1939-1940, var redan återkallad i krigstjänst och någonstans vid fronten. I det förra kriget hade Verner blivit svårt sårad. Ett granatsplitter trängde in i huvudet, men hejdades i tillräcklig grad av hjälmen för att han skulle överleva.

Uppbådet skedde för Göstas del i samlingshuset i kyrkbyn i Purmo. De flesta av de kallade 18-19-åringarna blev antagna. En militärläkare var närvarande liksom den lokala skyddskårschefen, Gunnar Kling, som själv snabbt svarade på de frågor som läkaren ställde till de uppbyggade. Läkaren hann ofta inte ens ställa frågorna, förrän svaren var nedskrivna.

Sextio år senare beställde Gösta fram uppådshandlingen gällande honom själv från krigsarkivet. Han konstaterade att alla svar i handlingen var fel. Handlingen saknade också underskrift, Gösta hade inte fått ta del av dess innehåll. Skyddskårschefen kände till att Gösta hade lungproblem, men såg till att läkaren inte undersökte honom.

FEM DAGAR EFTER uppbådet skulle Gösta infinna sig i tjänst.

Högsnår i Purmo, Göstas uppväxthem.

Hans far Viktor ringde garvarn och affärsmannen Borg i Esse och beställde ett par rejåla stövlar åt sonen. Dagen innan Gösta skulle i väg till militärutbildningen cyklade han till Esse och hämtade stövlarna.

Första anhalt var Bennäs station. Ett antal kreatursvagnar fylldes där av civilklädda pojkar.

Efter en ordentlig kvart var tåget framme vid Kovjoki station. Skrikande underbefäl tog emot. I civila kläder marscherade skaran till Nykarleby, där uppställning gjordes vid lärarseminariet och ynglingarna fördelades i kompanier.

Så inleddes Gösta Karlssons militära bana.

I DET FORTSATTA får vi ta del av några episoder som Gösta var med om under de kommande tre åren. Det hör till saken att Gösta var en trägen dagboksskrivare, en vana han tillägnat sig i tolvårsåldern. Det går därför att detaljerat följa honom i spåren också i stridssituationer.

Detta inledande avsnitt härrör från hans andra resa till fronten i Svirområdet, där det kanonkompani som han hörde till var stationerat inom det svenskspråkiga 61:a infanteriregementet.

Göstas första resa till fronten hade slutat med en lång sjukhusvistelse, efter att han hamnat mitt i en påssjukepidemi som så när tog hans liv. Sjukhusläkaren hade skickat hem den

utmärklade patienten till Purmo ”för att äta upp sig”.

Nu är Gösta alltså för andra gången på väg till krigsfronten i en oxvagn. Skillnaden är att alla i vagnen utom han själv denna gång är finskspråkiga. Han förstår inte mycket av vad de säger. Det råder stark köld, kaminen i vagnen måste hela tiden eldas. Soldaterna har sovplatser på britsar i två våningar i vagnen, som hålls låst utifrån, för att ingen ska smita.

PÅ KVÄLLEN KOM lastbilar och förde oss till Keuru station där vi kommanderades in i oxvagnar, 40 i varje vagn. Många vagnar fylldes.

En ung fänrik var chef i vår vagn. Under kvällen anlände ett lok och tog tåget till Jyväskylä, där vi skulle vänta någon timme. Dörren var öppen och alla sökte sig ut, om det var med fänrikens medgivande eller inte var för mig oklart. Jag försökte säga honom, att jag inte går ur vagnen utan sköter eldningen. Han förstod säkert vad jag sa och nickade tillbaka och försvann även han.

Jag satt alltså kvar och väntade och höll i gången i kaminen i vår järnvägsvagn. Efter en timme eller två kommer manskapet med fyllda kassar i händerna. En del var redan högljuda. Öppnade flaskor stack fram ur mantelfickorna. Några var redan i fyllan och

Gösta Karlsson, 20 år.

måste hjälpas upp i vagnen.

Där satt och låg mitt resällskap på sina britsplatser och drack och skrånade. Även fänriken sökte sig till sin plats på övre britsen för att tömma sin flaska. Sången och oljudet kom i gång. Snart somnade en och annan, ja de flesta.

Efter att konduktören hade räknat passagerarantalet låste han dörren från utsidan. I mörkret satte sig tåget i rörelse, men stannade vid vissa stationer för att låta andra tåg passera. Det gick ryckigt och jag satt och eldade så att kaminen var röd, även skorstenen.

Snart började en och annan få trängande behov och kröp upp för att ställa sig vid den lilla lucka där behoven skulle utträttas. En del lyckades med sitt förhåvande, medan andra ramlade omkull och svor. Jag hade sett fyllhundar tidigare, men en sådan röra som den finska ärorika armén nu presterade hade jag aldrig upplevt tidigare.

Jag skötte eldningen och fick vara i fred. Tåget rullade på i sakta mak. En del av sällskapet sov, en del lallade och pratade, en och annan började hosta och kasta upp.

TIDEN GICK OCH jag satt på britsen mitt emot kaminen. Fänriken sov på britsen ovanför. Mitt i allt började han hosta och spy också han. Så ser jag hans ben hängande utanför britskanten. Snart kommer händerna fram och han försöker gripa tag i den eldröda skorstenen.

Jag blir dödsförskräckt, hoppar upp och stöter med händerna mot hans bröst i sista sekunden, så att han flyger omkull på ryggen och spy på nytt.

Vilken stank i vagnen, och äcklet håller på att ta överhand. Också jag kräks. Många kastar upp och många är pissnödiga.

Mot morgonkvisten blev det äntligen lite lugnare. I min kropp var stor oro och tankarna snurrade. Vad skulle ha hänt om jag inte skulle ha rea-

Soldater på väg till fronten i oxvagn. I Göstas fall förekom ingen musik.

gerat så snabbt? Det var en reflexhandling, utan att jag hann tänka. Efteråt kom reaktionen och frossan. Fänriken kunde ha bränt sig till döds. Sannolikt hade han stjälpit omkull kaminen med dess brinnande ved och mängder med glöd. Eld hade troligen utbrutit och en kraftig rökutveckling hade varit följden. Dörrarna var låsta utifrån. Pojkarna sov i fyllan.

Ensam hade jag inte kunnat göra något utan rönt samma öde som de övriga. Finlands armé hade förlorat 40 man. De övriga i vagnen förstod ingenting och inte var det lönt att jag på svenska skulle ha förklarat något. Räddningen låg helt på mitt ansvar och detta förstärkte min vilja att aldrig inta starka drycker.

Jag hade ingen klocka och visste inte vad tiden var liden. Men mitt i allt växlade tåget in på

något sidospår för att slutligen stanna. Jag vågade inte somna även om sömnen trängde på.

När dagen började ljusna kom en järnvägstjänsteman och låste upp dörren. Frisk luft strömmade in. De som vaknade sökte sig efter hand ut för att göra sina bestyr i snödrivan och de flesta såg bedrövliga ut. En del försökte tvaga bort spyorna från kläderna med snö. Få lyckades.

Den unga fänriken var tydlig ovan med spriten och såg skamsen ut då jag försökte förklara vad han höll på att göra mitt i natten. Han förstod sannolikt vad jag sade, men sa inget ord på svenska. Dock fick han ur sig ett hörbart ”kiitos”.

SEX VECKOR SENARE, i april 1942, har Gösta med sitt kompani börjat anpassa sig till tillvaron djupt inne i de östkarel-

ska skogarna. Det drar ihop sig till en av de blodigaste striderna på frontavsnittet. Uppgiften för Gösta och hans kamrater är att hitta en lämplig plats för gruppens kanon.

GRUPPCHEFEN GÖSTA Sundqvist tog ut mig, Nils Lövgqvist, Hans Nygård, Nils Högnäs samt Arne Östman. Vi begav oss i väg till höger om vägen där en tät granskog skyddade mot insyn. Ibland måste vi stanna och huka oss när kulsjärvar sopade ner kvistar från träd. Omkring 100 meter från den ryska korsgruppen sökte vi oss mot vägen i syfte att där hitta en lämplig kanonplats.

Vi lade oss intill vägvallen, som gav oss ett visst skydd. För att få bättre överblick över terrängen mellan oss och korsgruppen reste sig Gösta Sundqvist upp samtidigt som han kastade upp sitt gevär och fällde den ena av fiendens vaktposter, som siktade på honom med sitt gevär bakom en asp kanske 20 meter från vägen. Den andra vakten försvann.

Gösta var en van fältskytt och snabb i handling. Vi såg ut en plats där kanonen kunde få lämpligt fäste för sina sporrar. Sedan gällde det att hitta en plats i grandungen för ammunitionen och patronbärarna. Ett befäl kom smygande ur grandungen med maskinpistol på magen men hann tack och lov observera att vi tillhörde de egna.

Vi sökte oss tillbaka till korsun och gjorde kanonen i ordning. Strax före klockan 3 drack vi lite surrogat och tuggade på det hårda brödet. Sedan i väg med kanonen, som vi sköt framför oss i månskenet. Nedfallna grenar från träd och en och annan avskjuten gran måste försiktigt avlägsnas innan kanonen fördes fram. I god tid var den på plats riktad åt rätt håll.

Allt hade kunnat ske oförmärkt, tack vare de smållar som ekade i ett i omgivningen. Ett par man måste ta vakt vid

kanonen och vi patronbärare bar ut ammunitionen. Plötsligt dök en skäggit farbror med en rulle telefonledningar upp mellan granarna. ”Va järni jär”, frågade farbrodern. Det var Arne Kronqvist från Lillby, grannbyn i Purmo, i färd med att dra ut telefonledningar inför det kommande slutstriden.

De som inte behövdes vid kanonen under väntetiden anvisades en tom korsu som skydd för granaterna. De pojkar som smög sig dit möttes av en ryss i dörröppningen. Pojkarna hajade till och trodde att deras öde var beseglat. Någon tände en tändsticka och man kunde konstatera att ryssen i dörren var död och korsun i övrigt tom. Troligen hade ryssen sårats och släpat sig till korsuöppningen men där dött i sittande ställning.

EXAKT KLOCKAN 5 öppnades alla spjäll från vår sida och strax därefter kom svaret. Det blev en strid på liv och död. Alla vapen spelade, även om artilleriet inte kunde beskjuta det lilla område där vänner och fiender låg intill varandra.

Vår kanonchef öppnade eldgivningen och sköt först av några träd för att få full insyn till korsuöppningarna där rysarna höll till. Eldgivningen måste ske i etapper för att eldröret skulle få tid att svalna. Vi patronbärare skulle hela tiden mata fram mera ammunition. Ibland hördes kulor smattra mot kanonskölden, men ingen skadades av manskapet.

Våra granatkastare hade en utomordentlig eldledare. Han stod strax intill en korsu som tidigare hade erövrats tillsammans med en grupp infanterister som väntade på att få storma korsubacken. I tur och ordning sökte vi skydd i korsun.

När vår viceplutonchef var i tur att söka sig i skydd, valde han en genväg och rusade i väg med långa kliv, trots att Gösta Sundqvist varnade honom. Lite mer än halvvägs hoppade han till och svor. En kula hade gått

”Prästen såg på de fallna ryssarna. Han uttalade för sig själv: ”Vilket välgjort arbete!”

SA-Kuva

En 45 millimeters kanon i arbete vid Svirfronten.

igenom hans lår och kamrater måste krypa fram och dra undan honom. Han fördes till förbandsplatsen och var borta från gruppen några veckor.

Striden fortsatte och den nämnda eldledaren stod i korsugången och ledde elden direkt mot ryssarnas korsutak och strax bakom dem. Liggande i skyddet på golvet strax till höger om ingången kunde jag studera eldledaren, då han orädd ledde elden med korta korrigeringar.

Plötsligt tjöt det till och eldledaren kastade sig ned på samma sida som jag. Granaten landade i korsnedgången. Dörren och trävirket flög in i korsun med ett brak, men splittret träffade väggarna och ingen skadades. Enligt uppgift blev den tuffa och lugna sergeant, som ledde elden, fänrik samma dag.

Efter krevaden i korsugången gavs order om stormning av området bakom korsutaken. De finskspråkiga pojkarna, betydligt äldre än vi ungdomar, rusade ut med maskinpistoler i händerna. En del hade handgranater och ett par drog sina knivar och utanför korsun satte de upp ett vrål och deras maskinpistoler spelade, blandat med smällar från handgranaterna.

Den svåraste striden var över. Vår kanon deltog inte i slutskedet, men de granater som sopats in i ryssarnas korsuöppningar hade drivit ut eventuella överlevande bland ryssarna och deras maskingevär hade tystnat. Ett par fångar togs, någon var sårad. Det var unga pojkar som var vildsinta och inte skulle ge sig och detta var inte bra i stridens hetta. Jag tror att de inte kunde tas om hand.

KLOCKAN 12 PÅ dagen hade striderna förflyttats in i ödemarken bakom kullen. Vår grupp fick order om att flytta upp kanonen på korsbacken för den händelse ett nytt anfall skulle komma från ryssarnas sida. Vi var tvungna att dra undan tätt liggande stupade söndersargade fiender.

När vår viceplutonchef sårades sändes från kommandot något underbefäl som ersättning, men kommen till platsen

klarade hans psyke inte av att se eländet. Han fördes bort av Bror Bäck, som i stället utsågs till ersättare. Vi var hungriga och körkarlen Kalle Sjöblom kom med mat åt oss, en kall, tjock ärtsoppa som vi skar i skivor med kniv och åt med våra brödbitar. En saftthink hade han med, så vi kunde också fylla våra fältflaskor. Ärtsoppan åt vi bland högar av lik. Hungern var svår, så det gick.

Nils Högnäs och jag ställde oss vid kanonen efter att ammunition hade tillförts, och mitt i allt kom då fältprästen vandrande. Han hade gått längs vägen där omkring 30 egna låg döda i sina vita snökåpor, en del nedblodade. Prästens uppgifter var bland annat att granska de stupade och ta den ena halvan av den dödsbricka, som var och en hade runt halsen. Sedan måste han ordna så att de döda kom bort från platsen, lades i kistor och sändes till sina respektive hemorter.

Prästen gjorde alltså en runda längs kullen och såg på de fallna ryssarna. Han uttalade för sig själv orden: ”Vilket välgjort arbete!” Min vaktkamrat knuffade mig i sidan och fråga-

de: ”Hör du var prästen säger?” ”Jo jag hör.” Så kom prästen närmare oss och nu var hans ord: ”Vilket underbart arbete!”

Kanske prästen inte trodde att vi skulle höra vad han sa, men vi då ännu 19-åriga pojkar, som för något år sedan hade konfirmerats, förundrade oss över det vi hörde. Jag tror att den gamla barnatron vacklade. Efteråt, även i det civila, när Nils och jag träffades hälsade vi på varandra med orden: ”Vilket välgjort arbete.” Varvid den andra svarade: ”Ja, vilket underbart arbete!”

EFTER MER ÄN två års ställningskrig i Svirområdet har regementet fått order om förflyttning mot Viborg och Karelska näset, där ryssarna då förbereder en enorm offensiv i syfte att en gång för alla erövra Finland.

NATTEN MOT DEN 16 juni klockan 01.50 inleddes marschen från Uutusjärvi mot Lampero och Aunusslätten.

De ryska kanoner vi hade erövat fordrade två hästar med en körkarl. Många körkarlar hade ännu inte hunnit återvända från permissionen. Även kompaniets ridhäst spändes nu för en kärria, och detta var första gången för den 6–7-åriga Tolan. Ingen ville ta hand om detta. Kanonchefen Gösta Sundqvist framförde som order från plutonchefen Loman att jag skulle ta mig an ridhästen, eftersom jag var van vid hästar i det civila.

Kärran drogs fram och John Sundstedt och Sven Lövbacka kom och spände i, när jag hade backat in hästen i skalmarna. De flesta av de övriga hästarna stod redan i rad. Jag fattade tag i tömmarna och manade på Tolan, som tog en väldig fart hur jag än stretade emot. Tolan var som officershäst inte van att gå i ledet. Mitt i allt gick hjulet över en sten och lasset stjälppte. Jag sprang fram och höll Tolan i betslet. Skalmen var bruten.

Goda råd var dyra! John såg en krokig ungrön, högg den

Carl-Fredrik Geust

och Sven kom med spikar och hammare och spikade rönnen som stöd på den brutna skalmen. Ett nytt försök gjordes. Jag höll i betslet vid Tolans huvud och lyckades åter backa in hästen mellan skalmarna. Någon kom och tog i betslet medan jag gjorde i ordning tömmarna. En halv timme försenad in Tolan i den öppning i ledet, som var avsedd för hästen.

Det skulle hållas ett avstånd på 15–20 meter mellan fordonen. Men detta var en omöjlighet. Tolan slog knäna i det föregående fordonets gavelbräde. Jag var rädd att hästen skulle slå sönder sina knän. Efter några kilometer började Tolan lugna ner sig, varför jag inte behövde hålla så strama tyglar. Vi marscherade någon kilometer till och tog en kort paus för mat. Hästarna skulle ha vatten.

Någon mat blev det inte för mig. Jag fick stå och hålla hästen, medan vatten hämtades till den. Jag klappade den skrämda hästen på halsen och pratade med den. I väskan hade jag några brödbitar, som jag lät Tolan söka fram. Det var fråga om en klok häst och den började förstå. Jag var svettig, men ville inte ännu sätta mig på lasset som övriga kuskar.

VI FORTSATTE OCH det gick bättre och bättre att agera häst-

karl. Vid 11.50 hördes ljud från flygplan och någon ropade flygalarm. Det var dock två egna plan på hög höjd och nya rop hördes om att det var egna.

Men plötsligt dyker två ryska markstridsplan upp framför oss med avslagna motorer. Det ena planet öppnar eld, det andra lyfter lite och flyger längre fram längs kolonnen. De flesta får sina hästar över vägdiket in i en gles skog till höger, men Tolan står kvar som en bock vad jag än försöker.

Martin Englund från Esse körde längst fram och jag såg på avstånd att hästen stöp och att planet närmade sig Tolan och mig. Jag lindade tömmarna runt händerna och kastade mig på marken. Jag kunde se skytten, som hela tiden höll sin automatkanon i gång och spårade upp vägen med sina kulor.

Jag räknade ut att min sista stund var kommen, där jag låg på marken bredvid kärran, och drog händerna över huvudet. En del av mitt liv och hemmet hann registreras i min hjärna, innan jag konstaterade att flygplanet fanns bakom mig och fortsatte beskjutningen. Jag levde, liksom hästen!

Hur var detta möjligt? Min hjärna åltade olika alternativ och drog slutsatsen att skytten måste ha bytt kassett. Alla automatvapnen var försedda med

Iljusjinplan av den typ som sköt mot Gösta.

kassetter. När en kassett var tom bytte man till en ny. Det tog några sekunder.

Martin Englunds häst och kärria måste bort från vägen och Martin, som var svårt sårad, togs om hand av sanitärer, liksom Högnäs som var lättare sårad. Martin dog på kvällen.

Det dröjde en god stund innan kärria var tömd och Tolan drogs till sidan av vägen. Jag

Gösta Karlssons fotoalbum

Kompanichefen Björn Wahl på Tolan.

Krigskamrat fotograferad av Gösta.

Allan Finholm, legendarisk patrullman.

”Bruna bylten välldede skrikande fram i tusental. De blev feta byten för vår kanon.”

Vid Hackmans villa den 25 juni 1944.

SA-Kuva

stod hela tiden vid hästens huvud och talade lugnande och klappade den på halsen. Vi kom i väg och nådde en sandås med skog på båda sidorna om vägen, som var jämn och bra att köra på. På lämpligt ställe pausade vi. Jag var genomsvettig och delade mitt bröd med Tolan.

Vid återstarten klev jag upp på lasset och färden gick någorlunda bra. Men mina tankar var i olag och det slog mig att om man sitter uppe på en kärra, när markstridsplan anfäller, utgör man en säker måltavla. Jag hade fått skräck för dessa lågtflygande plan och sökte mig ner och gick i fortsättningen bredvid kärnan. De andra kuskarna satt på sina lass.

NÄR KOMPANIET VID 15-tiden marscherade på den jämna sandåsen, kom så åter markstridsplan farande i höjd med talltopparna med motorerna avslagna. Denna gång var de fem till antalet. Plötsligt slog de på motorerna och öppnade eld. Ett öronbedövande ljud följde och granater kreverade i träden och på vägen.

Ett par hästar gav sig i väg i sken i skogen och redskap och annat flög längs marken. Nu fick jag Tolan över diket, men där var det stopp. Jag sprang med tömmarna runt en tall, kastade mig ner i en liten grop vid tallstammens rot och höll tömmarna i handen. En eller flera granater träffade tallen på några meters höjd och skärvor sprakade och yrde upp marken.

En hel svärm av kulor gick över mig och träffade Tolan i gumpen och skar av lärmuskulerna och de stora ådrorna. Hästen skrek till och reste sig och började slå bakåt och för varje gång sprutade blod som ur en sprutkanna över mina kläder.

Jag slog en knut på tömmarna och sprang och sökte upp plutonchefen och begärde att han skulle komma och se vad vi skulle göra. Han kom springande och såg eländet och sa: ”Spänn ur!” Jag försökte få Tolan att ta något steg framåt, men detta gick inte. Plutonchefen drog sin pistol och jag steg lite till sidan med tömmarna i händerna, när han avfyrade ett skott i pannan och Tolans lidande var över.

Jag tror att plutonchefen avfyrade ett skott till, men det var sådant ljud att man inte riktigt visste vad som skedde. Den ståtliga ridhästens saga var all när den föll på skalmarna och blev liggande i skogen. Jag frågade chefen om jag skulle försöka få bort seldonen. Svaret blev att det hade vi inte tid med. Vi måste snabbt vidare.

Körkarlen framför mig hade fått träff i bakbrädet och kompaniets tjärtunna slogs sönder och tjäran rann ut. Detta märkte inte körkarlen. Oljudet från planen och deras automatvapen gjorde att det var omöjligt att uppfatta allt som hände.

Efter detta fick jag en skräck för markstridsplan som aldrig skulle gå ur. På ett sätt var det

en lättnad att inte ha ansvaret för Tolan, men jag tyckte synd om den fina hästen, som hade varit sårad två gånger förut.

DEN 22 JUNI är regementet framme vid Tienhaara, Viborgs västra förort. Viborg har utan större motstånd fallit två dagar tidigare. Gösta och hans kamrater har mött mängder av flyende finska soldater. Några av dem har kastat glåpord efter ”svenskarna” och beskyllt dem för att vilja förlänga kriget.

I Viborg har ryssarna nu förberett en enorm styrka för att ta sig över det sund och den bro som finns mellan staden och Tienhaara. Gösta och hans kanongrupp lyckas få sin kanon till en ställning vid den så kallade Hackmans villa, därifrån de kan beskjuta brofästet.

EFTER ETT PAR timmar färgades himlen röd i öster, när en stor solskiva blottade sig över horisonten denna midsommaraftonsmorgon den 23 juni. Nyvakna ryssar väckte oss med häftiga eldskurar och försökte göra sextioettorna nervösa.

Länge behövde vi inte vänta förrän ljudet från hundratals tunga bombplan nådde oss och tilltog i styrka. Planen bildade formationer på bred front omgivna av ettriga, snabba jaktplan, som likt ilska bin var beredda för angrepp om motståndare närmade sig.

När armadan, vars laster tydligen inte var avsedda för oss, passerade var det omöjligt att

tala med varandra. Luften och marken vibrerade och vi kände oss som små oskyddade myror där vi låg i grunda små gropar.

Snart öppnade bombplanerna sina luckor och tusental bomber blänkta i solskenet på färden ner mot mänskliga kamrater i andra förband. Strax därefter syntes otaliga svarta pelare av rök och träffat material högt upp i luften. Efter några sekunder hördes detonationerna, som påminde om fruktansvärda utdragna åskväder.

Flygplanen gjorde en vid lov och återvände mot söder. Vid det laget blandade vårt luftvärn och egna jaktplan sig i leken och alla fiendeplan nådde knappast sina baser.

ÄVEN OM LASTERNA hos midsommaraftonens första flygarmada inte var avsedda för oss soldater i 61:a regementet behövde vi ingalunda vänta länge innan vår tur var kommen.

Klockan 7 denna morgon bjöd ryssarna på en eldkoncentration som vi aldrig tidigare hade upplevt. Vi som inte då var vid kanonen sökte skydd i det näste som tillfälligt rests upp mot bergväggen. Vi kände oss rätt säkra, tills en granat kreverade i en gran ovanför nästet. Splittret flög omkring, dock drabbade vi inte värre än att vi blev tillfälligt döva av smällen.

Skrällen gav hursomhelst en tankeställare, och när granaterna kom lite glesare sa Gösta Sundqvist: ”Nu pojkar ska vi börja gräva med de spadar

som vi har”, och ingen drog sig för uppgiften. Vi grävde så att svetten rann, men kom ned endast omkring 60 centimeter. Vi lade jorden på gropkanten och fyllde upp för att sedan lägga stockar som tak.

Det här diket var ett par meter från vårt tidigare näste, som vi lät stå kvar. Vi försökte hitta lämpliga stockar av de träd som granaterna hade fällt. Våra sågar fungerade allt sämre på grund av de många granatskärorna i stammarna.

Vi var hungriga och också törsten tilltog, trots att vi låg bara ett femtiotal meter från vattnet. Där flöt drivor av döda fiskar och snart skulle vattnet fyllas med döda fiendekroppar.

Ryska bombplan, skyddade av små jaktplan, flög åter in över området och fällde sina laster. Det kändes som om en jordbävning. I en våg räknades omkring 150 plan in. Luftstrider pågick mellan de ryska planen och på vår sida tyska och finska plan. Denna dag sköts omkring 20 ryska plan ner över vårt område, men även finska plan träffades.

Fienden försökte på nytt söka sig fram i grupper för att gå över sundet, men avvisades. Nya flygplan, åter i hundratall, visade sig och lättade sina laster. Våra jaktplan mötte och

luftvärnspjäserna sköt. Ryssarnas gjorde försök efter försök att skrämja sextioettorna på flykt, men vi visade dem att de mötte försvarare som inte lämnade groparna i första hand.

FÖLJANDE STORA eldöverfall satte ryssarna i gång strax efter klockan 11. Det var för ryssarnas del säkert tänkt som det avgörande. Men de tog åter fel.

Vår grupp, som för tillfället inte låg vid kanonen, kastade sig ovanpå varandra ner i det smala nygrävda diket. Jag låg överst på kanonchefen. Vi var tysta, men försökte hålla munarna öppna. Kanonchefen sa att det här var värre än vid Summa, där han varit under vinterkriget.

Till vår tidigare grop strax intill kom fyra pojkar från andra kompaniet springande och tryckte sig där mot bergväggen. De började sjunga för allt de var värda, rätt vanligt som en metod för att försöka behärska rädslan.

Plötsligt hände det som vår kanonchef hade anat. En förskräcklig smäll följde när en större granat via ett träd rikschetterade rakt ned i granngruppen. Det svartnade för våra ögon, vi kippade efter andan och försökte komma upp från vårt näste. Rök fyllde luften.

Blod och sönderslitna kroppar fyllde vår tidigare grop.

En av de fyra gav i från sig kvidande ljud. Vi drog fram honom, jag tog fram mina sårbindor och började förbinda och rengöra honom. Andra kom med mera förband, och om jag minns rätt fick denna sårade tretton olika förband. Trots de många såren verkade kroppen hel, om än blodig. Kamrater eller sanitärer förde bort den sårade efter att granatelden flyttat sin koncentration lite bakom oss.

Efter den enorma eldinsatsen över IR 61:ans område under en timmes tid — uppskattningsvis 20 000 granater, till en del från hundratals bombplan — är det svårt att fatta hur något levande fanns kvar. Upprivna kratrar fanns överallt, röken stod tät. Vapnen var nedsölade av jord och träck.

Pojkarna på vår sida putsade hastigt sina vapen. Efter att fienden flyttat den tyngre elden längre bakåt följde nästa fas. Ryssarna hade samlat mängder med båtar av olika slag, och bruna bylten välldede i tusental skrikande ner längs med sluttningarna på andra sidan sundet, tydligen tvingade av bakomvarande pådrivare.

Längs med järnvägsvallen, där ryssarna tydligen under

natten hade grävt in fickor som skydd, strömmade en annan brun massa fram. Det blev feta mål för vår kanon, från vilken vi hade fri sikt. Vår andra kanon, som låg på stranden norr om bron, gav eld mot samma mål, varför vi åstadkom en häftig korseld vid brofästet.

Fienden öppnade eld med maskingevär och andra handeldvapen och använde explosiva kulor, som gjorde oss förbryllade. Kulorna exploderade överallt, som om fienden hade varit mitt ibland oss, och det gick inte att tala med varandra.

Men det förunderliga var att ingen i vår grupp träffades. Ryssarna sköt för högt.

RYSSARNA LYCKADES INTE med sitt genombrott i Tienhaara, deras förluster var enorma. Nästa stor anfall riktades sedan mot Tali och Ihtala, där sedan ännu ett avgörande slag ägde rum, beskrivet som det största någonsin i Norden. Även här kunde ryssarna avvärjas, med stora förluster också på den finländska sidan.

SVENOLOF KARLSSON,
son till Gösta

Gösta Karlsson gav i samband med sin hundraårsdag den 20 september 2022 ut en bok om sin uppväxt och sina krigserfarenheter, *Från tonårssoldat till krigsveteran*, Förlaget Scriptum.

Gösta Karlssons fotoalbum

Maskingevärsskytt väntar på order i Tienhaara.

Gösta på återbesök vid ruinerna av Hackmans villa i augusti 1991.

Europa i strid om bioenergin

Kolkraft är ett föredra framom kärnkraft, enligt de gröna i Tyskland. På bilden brunkolskraftverket Grevenbroich i Nordrhein-Westfalen.

EU har försatt sig i en fälla i energipolitiken. Spåren leder till Tyskland, och där vidare till mäktiga lobbyorganisationer som agerar i miljöns och klimatets namn.

Den aktuella energikrisen i Europa har enorma konsekvenser för ekonomin, politiken och var och en av oss. Hur gör man sammanhanget begripligt? Var finns problemets kärna och finns någon väg ut ur krisen?

En ledtråd kan vara att se till situationen i Tyskland, EU:s ekonomiska stormakt. Har man i EU-politiken inte Tyskland på sin sida, lär det vara närmast omöjligt att få igenom ett beslut, i vart fall om detta berör också Tyskland självt.

Centralt i Tysklands ekonomi är energitillförseln. Utan överkomlig tillgång till el, värme och drivmedel försvåras inte bara medborgarnas liv, utan också företagandet. På dagens globala marknad innebär höga energipriser en konstant nackdel.

Samtidigt har just Tyskland politiskt utropat sig till ledare för en radikal energiomställning, *die Energiewende*. Angelas Merkel, förbundskansler under sexton år (2005–2021), är en nyckelperson i det med sin politik att massivt

stänga ner all kärnkraft (till slutet av 2022) och all kolkraft (till 2038 eller tidigare).

I stället gick Merkel och hennes regeringar in för en enorm utbyggnad av vind- och solkraften – och som en förutsättning för denna en satsning på fossil gaskraft, med Ryssland som huvudsaklig gasleverantör. Vilket för Putin tillhandahöll ett kraftfullt vapen gentemot Europa, med kända följder.

HUR HANTERAS energifrågan i dagens tyska politik? Sedan december i fjol styrs landet av en koalition av socialdemokratier, gröna och liberaler (FDP) där de grönas Robert Habeck är minister för näringsliv och klimat, vilket inkluderar energisektorn.

I praktiken är Tyskland starkt splittrat i energiomställningen, och i takt med att problemen eskalerat har de skeptiska synts allt mer i medierna. Ett bra exempel på det är Sarna Röser, sedan 2018 förbundsordförande för Die Jung-

en Unternehmer ("Unga företagare"), en branschöverskridande intresseorganisation för landets familjeföretagare.

Nyligen gick hon i tidningen Die Welt till frontalangrepp mot Robert Habeck. Den gröna ministern och vice förbundskanslern tog sig vid krigsutbrottet i februari snabbt rollen som en krismanager för landet, säger hon. Men Habeck och hans ministerium "med komplett ny besättning av förtroagna" har nu i ett halvt år bara dragit ut på tiden.

"Framför allt borde man inom elförsörjningen ha gjort en kompromisslös och bestämd satsning på utbudssidan, utan ideologiska skyggglappar. Alla kolkraftverk och kärnkraftverk som kan komma i fråga borde hållas kvar i drift eller återföras i drift, för att öka utbudet av el, stabilisera elpriserna och minska kopplingen till det exploderande gaspriset."

Det här har Robert Habeck blivit upplyst om och vetat hela tiden,

enligt Sarna Röser, och refererar till återkommande uttalanden av honom att Tyskland inte har något elproblem.

Ett annan grundproblem ser hon i den "ekologiska transformation" av samhället som de gröna strävar efter "in i en science fiction-verklighet". Detta samtidigt som energiomställningen ska genomföras under ledning av Habecks "NGO-generaler", det vill säga företrädare för olika miljölobbyorganisationer.

"Detta berättas som en häftig saga, om den ädle riddaren som kämpar mot det onda. Men vi befinner oss inte i en saga. Jag företräder en ung generation av familjeföretagare som bekymrar sig om sin framtid, de arbetsplatser de upprätthåller och den avindustrialisering som det här landet just nu är i färd med."

SAMMA SLUTSATS, att kärnan i det europeiska problemet finns i Tyskland, drar också den välorienterade Kjell Andersson, näringspolitisk chef för den svenska branschorganisationen Svebio, med målet att vara den ledande företrädaren för att utveckla bioenergin i ett energisystem där de olika förnybara energislagen samverkar.

Också hans organisation är på kollisionskurs med de tyska gröna politikerna, som gjort Tyskland starkt beroende av ryska fossila bränslen.

"Det är obegripligt att det tyska miljödepartementet för någon vecka sedan lade ut en text som i praktiken underkänner bio-bränslen, både som förnybar energi och som medel för att ersätta fossila bränslen. Departementet har i stort sett anammat alla de argument som förs fram av den bio-bränslekritiska miljörelsen, och ifrågasätter klimatnyttan med att använda bio-bränslen."

Denna hållning när det gäller bioenergi från skogen är ett resultat av långvarig intensiv kampanjverksamhet från så kallade miljöorganisationer, enligt Kjell Andersson.

"Man kan undra hur tyskarna tänker. Inom kort tid ska man avveckla i stor sett all baskraft i form av kärnkraft och kolkraft. En stor del har ersatts med gaskraftverk [men gasen] måste nu också avvecklas. I detta läge går den tyska regeringen ut med signaler om att kraftigt begränsa användningen av bio-bränslen."

En massiv utbyggnad av variabel sol- och vindkraft kräver omfattande uppbackning av balanskraft och lagrad energi. Men med kärnkraften, kolkraften, naturgasen och biomassan ute ur spelet återstår... ingenting som klarar detta.

DEN 14 SEPTEMBER togs mått på de divergerande synsätten på bioenergin då EU-parlamentet röstade igenom ett förslag till en uppdatering av förnybarhetsdirektivet. Restprodukter från skogsavverkning – som grenar, rötter och stubbar – ska enligt förslaget inte längre få klassas som hållbara bränslen för energiproduktion.

Enligt definition hos den segrande falangen räknas dessa

DIE JUNGEN UNTERNEHMER / Anne Grossmann Fotografie

Den tyska energipolitiken driver landet mot en ekonomisk katastrof, enligt Sarna Röser, förbundsordförande för Die Jungen Unternehmer och därmed företrädare för omkring 1 500 unga företagare (under 40 år) i Tyskland. Hon tillhör själv tredje generationen i familjeföretaget Zementrohr- und Betonwerke Karl Röser & Sohn i Baden-Württemberg.

restprodukter som primär biomassa, som bara får användas för mer långlivade ändamål. Om detta också blir det slutliga EU-beslutet, blir konsekvenserna stora för den för Finland så viktiga kraftvärme- och fjärrvärmeproduktionen.

Som en "kompromiss" skrevs i beslutet in en utfasningsperiod, fram till 2030, då det ska vara tillåtet att använda primär biomassa i en mängd som motsvarar ländernas genomsnittliga årsanvändning under de senaste fem åren.

Bland dem som EU-parlamentet körde över finns 517 företagsledare från 26 länder, som i maj i år i ett brev till EU-kommissionen meddelade sina argument om bioenergin. Bland undertecknarna fanns sjutton finländska företagsledare och bland dem Katternögruppens Roger Holm.¹

Brevet i sammanfattning:

• Bioenergi kan ersätta gas, olja och kol i alla samhällssektorer, både el- och värmeproduktion, industrier, transportsektorn och jordbruket.

• 95 procent av den bioenergi

Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz / Susanne Eriksson

Två av Tysklands kärnkraftverk kan på grund av energikrisen kvarstå som reservkraftverk till april 2023. Det är det aktuella budet från Robert Habeck, minister för näringsliv och klimat och portalperson för det gröna partiet i Tyskland. Habeck är doktor i litteraturvetenskap, författare till barnböcker och danskspråkig efter studier i Roskilde.

som används i EU är inhemsk – bara 5 procent är import.

• Bioenergilösningar kan tillämpas snabbt, med känd teknik och ofta till låg kostnad. Det gäller inte minst inom småskalig uppvärmning för ersättning av eldningsolja och gas.

• Europa är världsledande inom bioenergiteknik, med mer än 800 000 sysselsatta i 50 000 företag inom EU.

• Bioenergin har hållbara lösningar som klarar EU:s hållbarhetskriterier och miljökrav, med bränslen från långsiktigt hållbart skogsbruk och jordbruk.

Men sådana argument räcker uppenbarligen inte för EU-kommissionen, kommenterar Svebios Kjell Andersson.

Som kontrast hänvisar han till att sommarens stora nordiska konferens för pelletsbranschen gav en helt annan bild av vad som just nu händer i Europa. Till exempel kommer ett par hundra tusen pelletskaminer att installeras i Frankrike och Italien i år i respektive land:

"Intresset för att ersätta gas- och oljeuppvärmning med modern pelletsuppvärmning ökar snabbt i land efter land. Kraftverk och industrier ropar efter pellets. Höga priser på fossila bränslen och utsläppsrätter parat med viljan att ersätta den ryska gasen och oljan skapar ett stort sug efter bio-bränslen", säger Kjell Andersson.

Trots detta styr majoriteten i EU-maskineriet alltså åt ett annat håll. Hur det blir med det nämnda beslutet i EU-parlamentet avgörs i så kallade trilogförhandlingar, där EU-kommissionen, ministerrådet och EU-parlamentet har att samlas sig om en gemensam ståndpunkt för hela direktivet.

SVENOLOF KARLSSON

¹ Tuomo Kantola, Alva-yhtiöt, Roger Holm, Katternö Group, Jussi Lehto, Keravan Energia, Sami Markkanen, Kotkan Energia, Esa Lindholm, Kuopion Energia, Tomi Vartiamaäki, L&T Biowatti, Jouni Haikarainen, Lahti Energia, Matti Lehmus, Neste, Pertti Vanhala, Oulun Energia, Vesa Hätilä, Seinäjoen Energia, Markus Tykkyläinen, Suur-Savon Sähkö, Timo Honkanen, Åbo Energi, Aku Aarva, Urban Energy Finland, Energiakaupungit ry, Stefan Damlin, Vasa Elektriska, Carita Ollikainen, Valmet, Antti Ala-Talkkari, Veljekset Ala-Talkkari

Billiga elens tid är förbi

Herrfors vattenkraftverk, där bolaget Herrfors historia i tiden började, bidrar till att Herrfors i dag kan hålla elpriset nere.

Bolagen i Katternögruppen ligger i en nationell jämförelse väl till i prissättningen av sin el inför vintern. Övriga bolag kan dyka upp, men sannolikt är den billiga elens tid förbi, säger koncernchefen Roger Holm.

Aldrig har elpriserna engagerat så många som nu, och de olika bolagen inom Katternögruppen har närmast dränkts i frågor från oroliga kunder.

Anledningen kan inte ha undgått någon. Hösten 2021 började elpriset stiga kraftigt, och med Rysslands anfallskrig mot Ukraina sköt det ytterligare i höjden.

Roger Holm beskriver den livliga diskussionen om energifrågorna som välkommen och nödvändig.

”Nu lyfter media fram frågor som branschen redan diskuterat i mer än fem år. Då media vaknar, är även politikerna tvungna att vakna.”

Emellanåt går diskussionen på övervarv. I ett skede skulle alla medier ha artiklar nästan varje dag om den kommande vinters elransonering, säger Roger Holm.

”Jag förklarade ett antal gånger för journalister att ifall Olkiluoto 3:ans kvarvarande testperiod går enligt plan, har Finland i vinter 300 megawatt mer planerad produktionskapacitet än de senaste fem vintrarna, trots att importen från Ryssland är borta.”

”Därtill kommer 1 500 megawatt ny vindkapacitet som byggs ut bara i år. Med det borde risken för elransonering var mindre kommande vinter än på många år.”

RISKFRIKT ÄR DET ändå inte. Ifall den nya Olkiluotoreaktorn får problem, minskar produktionskapaciteten med betydande 1 600 megawatt. Och med bortfallet av importen från Ryssland saknas ytterligare 1 300 megawatt, som Finland tidigare kunnat räkna med.

”I ett sådant läge blir det en central fråga hur mycket vindkraften för ögonblicket levererar. Som vi sett producerar vindkraften ibland nästan ingenting”, säger Roger Holm.

Stamnätsoperatören Fingrids egna anläggningar kan träda till i kritiska skeden, med 1 200 megawatt i anläggningar spridda över landet.

”Hittills har Fingrids egen elproduktion inte behövt tas i drift vid effekttopparna vintertid, bara under enstaka timmar då något större kraftverk fallit från nätet. Och effektreserven har aldrig aktiverats i Finland i modern tid”, konstaterar Roger Holm.

På annan plats i tidningen nämns att Fingrid den kommande vintern avstår från att handla upp en effektreserv, och att Fortum i stället aktiverar sitt kraftverk i Meri-Pori på 560 megawatt.

ETT STÖRRE PROBLEM sett ur samhällsekonomisk synvinkel är enligt Roger Holm effekterna av ett extremt högt marknadspris på el.

”Under 2021 var priset på elbörsen i genomsnitt 72 euro/MWh i Finland. Jag menar att det är vad elen egentligen borde ha kostat de senaste fem åren, för att motsvara det långsiktiga kostnadsläget”, säger Roger Holm.

”Medelpriset under åren 2015–2020 var 35,5 euro. Det var ohållbart lågt, men något som marknaden tyvärr hade börjat ta för givet. Nu får marknaden vänja sig vid en hållbar normal nivå i intervallet 50–120 euro/MWh.”

Medelpriset under första halvåret 2022 var 104 euro/MWh, vilket enligt Roger Holm på inget sätt är dramatiskt dyrt.

”Ska det finnas incitament för att bygga ny planerbar effekt, måste priset förmodligen ligga över 100 euro/MWh, det må sedan gälla kärnkraft eller vindkraft

avsedd att bygga vätgaslager.”

Som utvecklingen ser ut tror Roger Holm att allt fler kunder kommer att övergå till spotbaserat elpris.

”Med nuvarande marknad ger ett rörligt elpris en bra chans att få ned nivån på elräkningen genom att anpassa elanvändningen. Särskilt för dem som har eluppvärmda hus, värmepumpar, elbilar och anläggningar som drar mycket el.”

”Många av dessa kan i dag väsentligt minska elräkningen, kanske med hälften, om de kan koncentrera sin elanvändning till de timmar när elen är billig. Oftast är det på natten, så i praktiken krävs elektronik som följer hur elpriset förändras och styr elanvändningen utgående från det.”

DE ENSKILDA bolagen i Katternögruppen informerar närmare om sina priser på sina hemsidor och i övriga kommunikationskanaler. Priserna och villkoren för kunderna varierar mellan bolagen. Bäst förutsättningar har de elbolag som har tillgång till egen elproduktion och alltså kan hålla nere sina eluppköp från elbörsen.

”I ganska många år har delar av våra egna produktionsanläggningar varit en belastning, då det nedpressade elpriset gjort dem olönsamma. Nu är läget tvärtom. I kraft av en stor egen produktion försöker vi i Herrfors ta våra privata elkunder genom vintern utan att någon ofrivilligt ska behöva utsättas för skyhöga marknadspriser”, säger Roger Holm.

I Nykarleby klarar stadens vattenkraftverk att förse kraftverkets kunder med 15–20 procent av det totala elbehovet. Den övriga delen av elkraften härtstamar från tiotals olika delägda kraftverk runt om i landet eller köps på elbörsen.

Ett viktigt kraftverk, som numera ägs av Herrfors tillsammans med UPM, är i dagsläget Alholmens Krafts AK2 i Jakobstad, en gång världens största kraftverk för biomassa. På dagens elprisnivå är det i mer eller mindre kontinuerlig drift.

SVENOLOF KARLSSON

Några enkla sätt att spara el

HUR KAN MAN spara el i ett vanligt hushåll? Och vilken elanvändning lönar det sig mest att spara på?

Tips om detta hittas lätt på olika håll. Att dra ner på temperaturen inomhus är en enkel och effektiv åtgärd, men passar inte alla människor.

Effektivt är också att minska varmvattenåtgången, till exempel genom att korta ner tiden i duschen.

En kvart i duschen kräver omkring 200 liter vatten plus uppvärmning. Energimängden är ungefär den samma som en 60 Watts glödlampa förbrukar under tre hela dygn, berättar Nykarleby Kraftverk på sin hemsida.

Här en rad exempel från samma hemsida. En kilowattimme motsvarar ungefärligen användningen av:

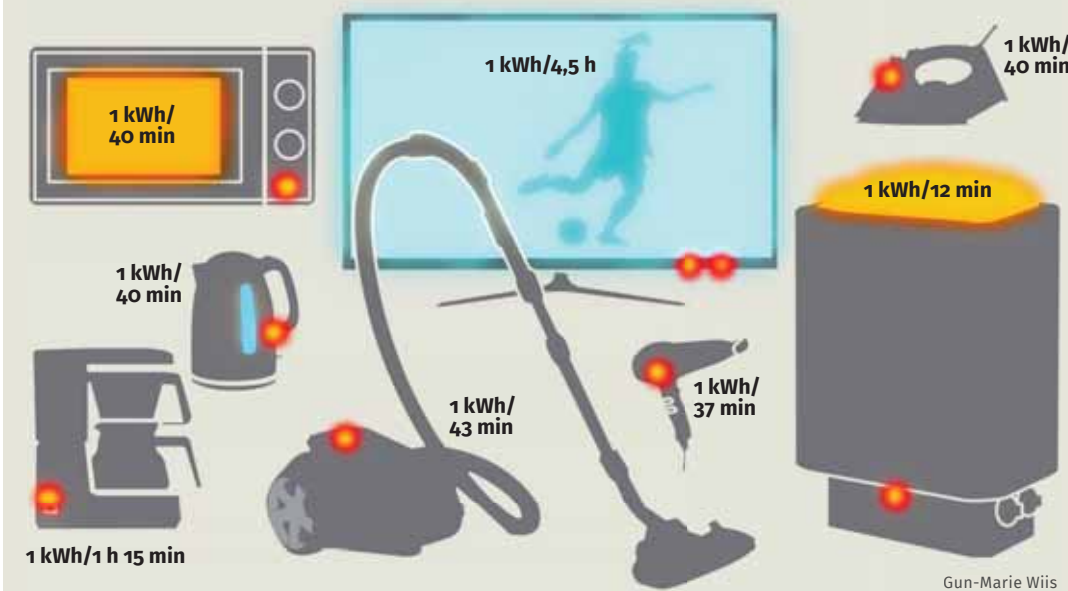
- en hårtork i 37 minuter
- en spisplatta i 40 minuter
- en mikrovågsugn i 40 minuter
- en vattenkokare i 40 minuter
- en dammsugare i 43 minuter
- en brödrost i en timme
- en 40 Watts glödlampa i 25 timmar
- en 9 Watts lågenergilampa i 111 timmar
- en mobiltelefonladdare (oanvänd) i uttaget i 200 timmar
- en 42 tums plasma-tv i fyra och en halv timme
- en digibox i 111 timmar
- en tvättning i 40 °C i tvättmaskin
- en spelkonsol i fem timmar
- en kaffebryggare i en timme och 15 minuter
- en bastuugn med 5 kilowatts effekt i 12 minuter
- ett strykjärn i 40 minuter
- ett nyare kylskåp i 10 timmar

HÄR TRE NÖJEN som alla kräver en kilowattimme:

- att följa med åtta och en halv fotbollsmatcher på en 46 tums Smart LED-TV
- att titta på 215 genomsnittliga Youtube-klipp på en laptop uppkopplad till Wi-Fi
- att lyssna på ”Våroffer” av Igor Stravinsky 27 gånger på en laptop uppkopplad till Wi-Fi

NÅGRA ENKLA SÄTT ATT SPARA EL

- Starta diskmaskinen först när den är full.
- Kanske du klarar dig med kallt vatten i stället för att låta kranen rinna tills det varma vattnet nått fram?
- Använd vattenkokare när du kokar upp vatten.
- Använd mikron då du värmer en liten portion mat eller kokar upp vatten för en kopp te.
- Använd lock på kastruller då du kokar mat eller vatten.
- Använd kastruller och stekpannor med flat botten som passar plattans storlek.
- Beakta energimärkningen vid nyanskaffning av vitvaror.
- Kontrollera att gummilisterna på kylan och frysen är täta.
- Låt frusen mat tina upp i kylskåpet i stället för att använda mikron.
- Frosta av frysen när det är is i den.
- Ställ in rätt temperatur i kylskåpet och frysfrysboxen: +5 °C i kylan och -18 °C i frysen rekommenderas.

Gun-Marie Wiis

Torven vår sista livlina?

Plötsligt behövs torven igen, för att Finland ska klara sitt energibehov. Men efter många år av torvfientlig politik saknas kapacitet att skörda torv. "Det här går inte att snabbstarta. Branschen behöver långsiktiga löften", säger Hannu Salo på Bioenergia.

Sommaren och hösten 2022 har präglats av oro för energibrist i vinter. Saken ställs på sin spets inte minst av importstoppet för rysk energi. Mer egen sådan behövs för att hålla i gång el- och värmeproduktionen under de kalla månaderna.

I april gav regeringen i uppgift åt Försörjningsberedskapscentralen (FBC), statlig myndighet med uppgift att säkra tillgången på energi för nödsituationer, att upphandla 20–30 procent av landets bräntorvsbehov för vintrarna 2022–23 och 2023–24.

FBC satte också i gång omfattande utredningar, bland annat om hur ett storskaligt torvlager – världens första – ska kunna byggas upp.

"Huvudsakligen ligger ansvaret för att upplagra bränn-

torv på kommersiella aktörer. Men för att öppna FBC:s lager måste det råda undantagstillstånd, det räcker inte med att energipriserna är höga", förklarar Hannu Salo, Bioenergias expert på torvfrågor.

I augusti meddelade FBC att 70 procent av målsättningen uppnåtts. Målsättningen var ett reservlager av bräntorv motsvarande 2,2 TWh.

Salo är inte förvånad.

"Branschen har fått upprepa de besked från regeringen om att torvproduktionen ska fasas ut. Entreprenörer har inte vågat investera i nya maskiner. Det avspeglas i den gångna sommaren skörd, som även begränsats av att det regnat under en stor del av säsongen."

REGERINGEN HAR sett torv som en belastning i målsätt-

ningen att göra Finland klimatneutralt till år 2035.

Ordagrant ur regeringsprogrammet från 2019: "Användningen av torv som huvudsaklig energikälla upphör enligt dagens prognoser under 2030-talet i takt med att priset på utsläppsrätter stiger, men torven förblir ett bränsle inom försörjningsberedskapen. Användningen av torv som energikälla kommer att åtminstone halveras före 2030."

"Det politiska motståndet mot torv har riktat sig mot energianvändningen, och än så länge inte mot odlingstorv, som används inom jordbruk och trädgård. Totalt har bräntorven stått för bara omkring två procent av vår totala energikonsumtion, men torven är viktigare än procentsatsen antyder för att säkra energi-

försörjningen i landets kraftvärmeverk", säger Hannu Salo.

I praktiken har bräntorven beskattats hårt.

"Budskapet om beskattningen har haft en stark psykologisk effekt på hela branschen, kanske större än den fiskala effekten."

Trots att behovet av inhemsk energi nu ökat, har regeringen inte rubbat på sin hållning i torvfrågan.

"Det har inte lämnats in ansökningar om tillstånd för nya torvtäkter eftersom handläggningstiden är så lång, och de som redan är aktiva behöver hållas i drift i fem år för att tillståndet inte ska löpa ut", säger Hannu Salo, med tillägget: "De facto är det resursslöseri att inte använda de inhemska energikällor som vi har."

HANNU SALO hoppas att den politiska diskussionen om torvens framtid ska kunna öppnas igen, utan att partena gräver ner sig i skyttegravar.

"I den allvarliga situation vi nu har borde vi använda våra egna naturresurser på ett förnuftigt sätt."

"Tyvärr är det väl inte sannolikt att det blir ändringar under den mandatperiod som är kvar, men om allmänheten trycker på kanske politikerna kan hitta nya överenskommelser. Annars kommer frågan upp i riksdagsvalet till våren."

Enligt Hannu Salo kan sommaren 2023 redan vara förlopad i fråga om torvskörd.

"Aktörerna i leveranskedjan i torvbranschen borde få uppmuntrande besked för att våga rekrytera personal och satsa på nödvändig utrustning. Alla

Brist på entreprenörer och ogynnsamt väder bidrar till att årets torvskörd är svag. Här Jauhoneva i Vetil.

skulle vinna på att energipolitiska beslut skulle ha en lång framförhållning. Vi behöver inte ens pruta på Finlands och EU:s klimatmål för att kontrollerat öka användningen av torv."

BRÄNTORV STÅR för en betydande del av landets fjärrvärmeproduktion, som håller skolor, bostäder och butiker varma under årets kalla månader. Landets största användare av bräntorv finns i Uleåborg, Jyväskylä och Kuopio. Alholmens Kraft ligger på fjärde plats.

På Alholmens Kraft har biobränslen i år stått för 48 pro-

"Förr var värmen huvudprodukten och el biprodukten i kraftvärmeverken, men nu är det snarast tvärtom", säger Hannu Salo på Bioenergia.

cent av energikällorna, torven för 44 procent och avfall för 5 procent. Reservbränslet stenkol är nere på rekordlåga andelen 3 procent.

Enligt Hannu Salo kan energigivet i viss mån täcka upp för bristen på torv, men även träbaserade bränslen är hett efterfrågade och priserna höga.

Anskaffningen av biobränslen hänger ihop med övrig verksamhetsavverknings.

"Branschen arbetar med en framförhållning på tre år när det gäller att lagra energikällor. Det finns energivet att hugga i landets skogar, men den borde ligga på tork åtminstone under

en sommar för att kunna brännas energieffektivt."

ÖKAD ANVÄNDNING av kol är svårt att förena med klimatmål, och Hannu Salo ser inte heller olja som någon lösning på en akut brist på energikällor i kraftvärmeverken.

"Tankbilskapaciteten räcker helt enkelt inte till för att försörja landets kraftvärmeverk. Det är fasta energikällor som gäller."

Hannu Salo tror att kraftvärmeverken kommer att klara försörjningen under den stundande vintern, men till ett högt pris.

"Alla får anpassa sig till situationen, men samtidigt måste vi titta i ett längre perspektiv, så att vi också klarar vintrarna de följande åren.

JOHAN SVENLIN

Katternö i ny pionjärroll

Möjligheten att lagra el är en stor flaskhals, när förnybar energi ska ersätta fossil sådan. Puhuri, med Katternögruppen som största delägare, utvecklar och driver ett pilotprojekt där problemet hanteras genom en kombination av olika teknologier. Vy från Parha vindkraftspark, som blev klar vårvintern 2022.

I ett pilotprojekt utvecklar Puhuri, med Katternögruppen som största delägare, en modell där fossilt ersätts med förnybart.

En knäckfråga i omställningen från fossilt till förnybart är hur överflödigt el – när vind och sol producerar mer än behovet för stunden – ska tas om hand.

En lösning är att lagra elen i form av vätgas, och sedan genom olika teknologier utnyttja energin där och när den behövs. I det syftet har Puhuri, med Katternögruppen som största delägare, utvecklat pilotprojektet Raahen Monienergiapuisto.

Grunden är en modell för hur den gröna elen ska kunna omvandlas till lagringsbar energi i stor skala: Genom elektrolys bildas vätgas. I en reaktor omvandlas denna sedan med hjälp av uppsamlad koldioxid till syntetisk metangas.

I nästa steg pumpas metangasen in i det naturgasnät som är under planering på Yxpila storindustriområde, för användning i processer inom industrierna på området eller som bränsle. Den spillvärme som uppstår i processen går i sin tur in i Karlebens fjärrvärmenät.

”Det huvudsakliga syftet med projektet är att skapa en skalbar modell, som sedan kan kopieras och utvecklas i större skala, för att stöda en utveckling i samhället mot koldioxidneutralitet”, säger Olli-Pekka Marttila, vd för Puhuris projektbolag Raahen Monivoima Oy.

PROJEKTET ÄR ett samarbete mellan Raahen Monivoima, Kokkolan Energia och Q Power.

Elproduktionen i pilotprojektet planeras ske i Ketunperäs energipark, cirka tio kilometer söder om Brahestad. Sex vindmöller i storleksklassen 6-7 megawatt ska där backas upp av en solenergi-park med 9 200 paneler med sammanlagd kapacitet på 5 megawatt. Vidare ska ett batteri på likaså 5 megawatt balansera variationerna mellan hög och låg produktion.

”Alla anläggningar för elproduktion ligger på vår egen mark och tillstånden för vindkraftverken är beviljade. Tillståndsprocessen för solenergianläggningen ligger

i slutskedet”, berättar Olli-Pekka Marttila.

Av Ketunperäs elproduktion planeras en del för användning på industriområdet i Yxpila för elektrolys och senare metangasproduktion.

”Med metangasen kan en del av den fossila naturgasen inom industrin ersättas. Konzeptet ökar användningen av förnybara energikällor, stabiliteten i elnäten förstärks och förnybara bränslen för industrin produceras kostnadseffektivt”, sammanfattar Olli-Pekka Marttila.

TROTS ATT många olika teknologier ingår i projektet, ser han inga svaga länkar i kedjan.

”Vindkraft är sedan många år etablerad i industriell skala, och solenergin har utvecklats och vuxit enormt på senare år. Samma gäller batteriteknologin, som pushats framåt bland annat av den stora efterfrågan på batterier till elbilsindustrin. Batterierna blir allt mindre till formatet, medan effekten ständigt ökar. Projektets batterienhet på 5 megawatt rymmer i en sjöcontainer av standardmått.”

Vad gäller elektrolys, för framställning av vätgas, och produktion av metan finns långa traditioner.

”Elektrolys är som uppfinning över hundra år gammal, även om utvecklingen av industriella tillämpningar kommit i gång i större skala först på senare tid. Även teknologin för metangasproduktionen är etablerad. I det här projektet har samarbetspartnern Q Power en egen teknologi för detta.”

Nu är vind- och solkraftsutrustningen och infrastrukturbygget i Ketunperä utlagda på offertrunda och under hösten får projektet en mer exakt prislapp.

Investeringsbeslutet fattas i början av 2023, när offerterna samlats in, men sedan kan det bli snabba ryck. Enligt planen kan hela systemet vara i bruk redan i slutet av 2024, om allt klaffar.

JOHAN SVENLIN

Allt fler vill ha solet

Viktigt att diskutera med elnätsbolaget

I takt med att mikroproduktion och elkonsumention ökar ställs nya krav på elnätet.

”När flera mikroproducenter inom samma transformator-distrikt matar in el i nätet, kan det lokalt uppstå överspänning. Därför är det viktigt att i ett tidigt skede tala med elnätsbolaget”, säger Victor Wistbacka, elnätsplanerare på Herrfors Nät.

Försäljningen av solceller ökar explosionsartat. Egen mikroproduktion bidrar till att hålla elräkningen nere. Det är dock viktigt att före investeringsbeslutet ta en diskussion med det egna elnätsbolaget.

Solpaneler syns på allt fler tak även i våra trakter. Läget på elmarknaden har gjort att många hushåll och företag valt att satsa på egna solesystem. Även Herrfors solet (tidigare Nordic Sunrise) har haft en livlig säsong.

För nätbolagen innebär det ökande antalet mikroproducenter dock även nya utmaningar.

”Elnäten är i grunden konstruerade för elförbrukning, inte för mikroproduktion. Alla regler och standarder som syftar till att göra elnätet säkert och kostnadsoptimerat bygger på en central elproduktion som distribueras ut till elkonsumenterna”, säger Victor Wistbacka, elnätsplanerare på Herrfors Nät.

Elnätsplaneringen har under många år utgått från att elkunder ska ha en tillförlitlig elförsörjning till en rimlig kostnad. När elnäten nu får nya typer av belastningar, behövs uppdateringar.

”I dagens läge byggs robustare elnät för att de ska ha kapacitet också för sådant som mikroproduktion och laddning av elbilar.”

VARJE ANSLUTNINGSPUNKT i elnätet har vissa tillåtna spänningssvariationer för att säkra en stabil elförsörjning, från plus fem procent till minus tio procent.

”Plus fem procent i transformatorn ska garantera att även den kund som ligger längst bort från transformatorn har stabil spänning vid belastning. Men producerar en eller flera mikroproducenter inom samma transformator-distrikt på maxnivå, finns risk för överspänning. Något som kan orsaka skador i hushållen på utrustning som är kopplad till eluttag”, säger Victor Wistbacka.

Han framhåller att det inte finns några större risker så länge mikroproducenten följer de dimensioneringsregler som gäller för att ansluta mikroproduktion till elnätet.

”Det viktigaste är att kunden kollar med oss vilken maxstorlek på ett solespaket som kan installeras. Utifrån kortslutningsströmmen gör vi en beräkning för att säkerställa att det inte uppstår överspänning.”

Innan kunden fattar sitt investeringsbeslut krävs också ett åtgärdsstillstånd från den egna kommunens byggnads-

sektion. Dessutom ska en ifyllt mikroproduktionsblankett lämnas in till elnätsbolaget, där det framgår vilket elbolag mikroproducenten ska sälja sin över-skottsel till.

”Överskottsel säljs ofta till spotpris och kunden kan välja fritt vilket elbolag som ska köpa den. Man kan sälja till ett bolag och köpa från ett annat om man vill.”

EN NY REGEL från myndigheterna är att invertern ska installeras på ett brandsäkert underlag. Solesystemet bör också ha en AC-säkerhetsbrytare placerad på en tillgänglig plats för elnätsbolaget och räddningspersonal. ”Själv bedömer jag att risken för överhettning på invertern är minimal, och om man följer regelverket är det ingen fara.”

Elnätsbolagen stärker kontinuerligt upp elnäten för att ge alla elkunder en säker elförsörjning, men de behöver också följa en rättvisepincip.

”När vi sanerar elnät beaktar vi bland annat kundernas möjligheter till mikroproduktion och elbilsladdning, men vi kan inte stärka upp nät som alla bekostar för att några enskilda ska få kommersiell nytta. Det är en avvägning som vi måste göra i varje enskilt fall”, säger Victor Wistbacka.

Han är sedan sommaren själv mikroproducent.

”Jag räknar med att systemet kommer att producera el fram till andra halvan av oktober. Under vintermånaderna kan man inte förvänta sig någon stor produktion. I februari när panelerna blir snöfria börjar de ge mer, och sedan ökar produktionen under våren i takt med att de ljusa timmarna ökar.”

”Om man gör investeringen nu på hösten, får man räkna med att den börjar ge avkastning sommarsäsongen 2023.”

JOHAN SVENLIN

Vad händer om det värsta händer?

Vad händer om stamnätet slås ut? Och hur ska man trygga kommunikationen vid ett nödläge? Det har Sebastian Storholm och hans kolleger svaret på.

Säkerhetsfrågor har högre aktualitet än någonsin inom elsystemet. Kritiska samhällsfunktioner behöver skyddas, berättar Herrfors it-infrastrukturchef Sebastian Storholm.

Som medlem i en arbetsgrupp inom FEN (Finnish Elcom Network), ett frivilligt nätverk som upprätthålls av finländska elbolag, har han fördjupat sig i ett mångårigt projekt, KoVa FEN, som ska trygga kommunikationen vid ett större elavbrott.

Namnet KoVa kommer från finskans *korkean varautumisen verkkopalvelu* och står för ett system som kan garantera att kommunikationen fungerar även vid ett nödläge, då hela Finlands stamnät slås ut.

Tillsammans med det statliga bolaget Erillisverket, som även upprätthåller myndighetssystemet Virve, har arbetsgruppen tagit fram en lösning.

”Vid ett nödläge är det avgörande att kommunikationen fungerar mellan viktiga funktioner som kraftverk, elstationer, vindkraftparker och driftcentraler. Även om stamnätet ligger nere ska kommunikationen fungera i minst 24 timmar”, säger Sebastian Storholm.

HERRFORS HAR i detta ett bra utgångsläge, i kraft av ett väl utbyggt fibernät och genom att bolaget sedan länge tänkt i samma banor i det interna utvecklingsarbetet.

Sebastian Storholms lyfter fram värdet av att även bolag utanför Helsingforsregionen fått sin röst hörd. Nu är projektet i implementeringsfasen, men även i det fortsatta utvecklingsarbetet vill man från Herrfors sida gärna delta.

Vad gäller det att speciellt vara uppmärksam på?

”Det talas mycket om cyberattacker och risker för yttre påverkan, men jag är ganska säker på att det vid ett eventuellt krisläge i första hand skulle handla om ett tekniskt fel”, säger Sebastian Storholm.

”Finlands elstationer och elinjer börjar ha ganska många år på nacken, och trots att nätet uppdateras och förnyas kontinuerligt finns det alltid svaga punkter. Mycket kan vi förbereda oss på, men hittills

har stamnätet aldrig legat nere, någonsin.”

”Det betyder att ingen heller med säkerhet vet vad som händer i det läget och vad det skulle innebära att börja spänningssätta från ett helt strömlöst nät.”

EN ANNAN RISK är överkonsumtion, att produktionen i elnätet helt enkelt inte räcker till.

”Det kan räcka med att det råkar vara extra kallt och alldeles vindstilla en dag. Nu då vi inte har möjlighet att importera el från Ryssland, kan vi vara ganska illa ute”, säger Sebastian Storholm.

I en sådan situation kan Fingrid tvingas till så kallad roterande bortkoppling. Elen kopplas på ett planerat sätt bort under en period, kanske några timmar, för att säkerställa att alla konsumenter har ström åtminstone under en del av dygnet.

SONJA FINHOLM

Genero

Sebastian Storholm, Herrfors it-infrastrukturchef.

Cajsa har koll på elen

Fast eller rörligt elpris? Det är den stora frågan just nu både för privathushåll och företag. Cajsa Sahlström, elförsäljningschef på Herrfors, hjälper kunderna att välja det som passar dem bäst.

DET ÄR BRÅDA dagar på elförsäljningen nu. Cajsa Sahlström har jobbat inom energibranschen sedan 2009, men inte upplevt en liknade situation på elmarknaden.

”Det kommer ovanligt mycket samtal från kunder som funderar på vilken typ av avtal som passar dem bäst. Vi sätter oss in i deras situation, analyserar deras elbehov och erbjuder olika lösningar”, förklarar hon.

I april tillträdde hon på Herrfors som elförsäljningschef inriktad på företagskunder. Det är en bred kundgrupp med väldigt olika behov.

”För en del företag utgör energikostnader en stor del av budgeten och för andra en mindre andel. Men dagens elpriser påverkar alla.”

Elavtal består av många olika komponenter och kunder får välja vilken grad av risk som de är beredda att ta. Vissa tecknar avtal på ett år, andra på två år och en del vill undvika att binda sig till ett fast pris.

”Avtal med börspris har blivit

svartmålad i medierna, men de kan faktiskt vara de mest förmånliga för vissa kunder, beroende på deras verksamhet. Storkunder har större möjligheter att välja dynamiska avtal. En del företag kan ställa om sin produktion till timmar på dygnet när elpriset är lägre, men det finns också många som inte kan rubba sina rutiner”, säger Cajsa Sahlström.

Hur instabilt prisläget är berättas närmare på annan plats i tidningen.

”Under många år var vi bortskämda med jättelåga priser och en stabil marknad. Nu har vi vilda svängningar och det är mycket svårare att förutspå hur marknaden kommer att utvecklas inom den närmaste tiden.”

CAJSA SAHLSTRÖM SER en tydlig roll för Herrfors att spela på den nationella elmarknaden.

”Vår slogan *Liten men flexibel* förklarar bra hur vi agerar. Vi är ett lokalt bolag som välkomnar kunder från hela landet. Under min korta tid på bolaget har jag

kunnat konstatera att Herrfors verkligen bryr sig om sina kunder.”

Hon har också noterat att allt fler kunder från hela landet skickar offertförfrågningar.

”Det märks att företag nu konkurransutsätter sina elavtal i högre grad än förut. Vi har en växande kundkrets på orter som ligger långt ifrån Herrfors kärnområde.”

CAJSA HAR SJÄLV ett elavtal med spotpris, vilket gör att hon styr sin elkonsument hemma till de timmar på dygnet när prisen är lägre på elmarknaden.

”Jag bor i höghus och behöver inte fundera på uppvärmning, men jag är noga med att släcka lampor. Disk- och tvättmaskinerna kör jag vanligtvis i gång sen kväll eller till och med på natten. På ett sätt skulle det vara bra om alla hade börspris på el, så skulle medvetenheten om den egna förbrukningen öka.”

I medierna spekuleras över vinterns tillgång på el under perioder när efterfrågan är som

Cajsa Sahlström har jobbat inom energibranschen sedan 2009.

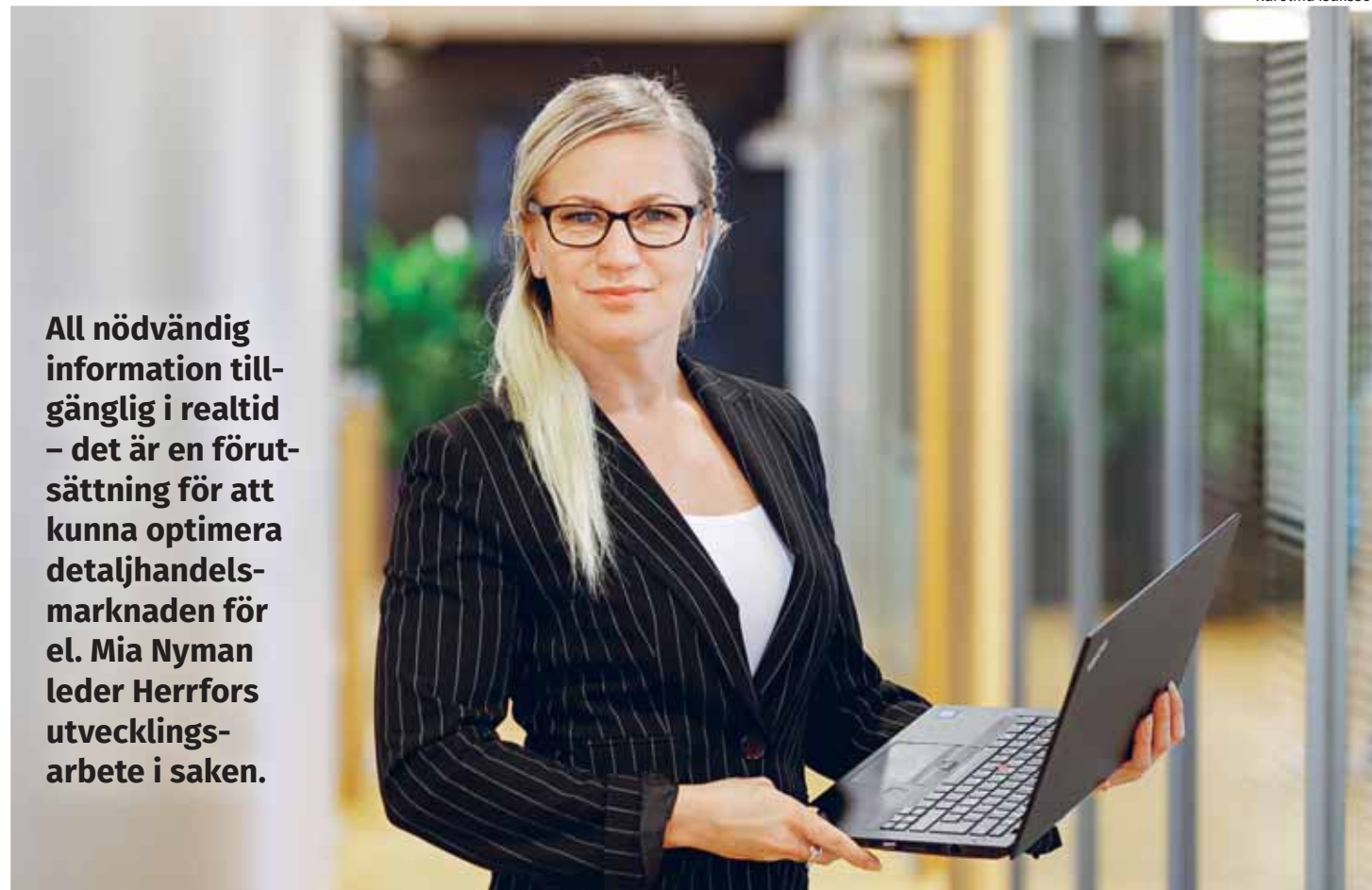
”Jag halkade in lite av en slump. Jag visste inget om elenergi då, så jag såg det som något kortvarigt. Med tiden har jag insett hur intressant elbranschen är, det blir aldrig tråkigt och speciellt nu är det ju ett väldigt hett ämne”, berättar hon.

störst. Enligt ett scenario kan det bli aktuellt att elnät släcks ned när efterfrågan överskrider utbudet.

”Jag tror att medierna överdriver riskerna för elavbrott. Det är fullt möjligt att tillfälliga nedsläckningar blir nödvändiga, men då genomförs de planerat och kontrollerat så att enskilda områden har ett avbrott på ett par timmar.”

”Jag tror att elen kommer att räcka till. Vi får hoppas på en varm och blåsig vinter och att Olkiluoto 3 kan köras på full effekt”, säger Cajsa Sahlström.

JOHAN SVENLIN

All nödvändig information tillgänglig i realtid – det är en förutsättning för att kunna optimera detaljhandelsmarknaden för el. Mia Nyman leder Herrfors utvecklingsarbete i saken.

Information i realtid ger smidiga processer

OM NÅGON har koll på den nationella datahubben, så är det utvecklingschefen Mia Nyman på Herrfors. Hon har varit med från planeringsstarten för hubben till dess ibruktage i februari i år, och deltar nu i ett nytt uppdrag för att utveckla hubben vidare.

Som Katternötidningen berättat tidigare är Datahub benämning på ett centraliserat informationsutbytesystem som kan hantera all kundinformation inom detaljhandelsmarknaden för el i realtid.

”Inför övergången till datahubben handlade mycket av det praktiska arbetet inom elbolagen om att uppdatera de egna systemen, se till att de var kompatibla med datahubben och att komplettera bolagets egna

kunddata”, berättar Mia Nyman.

”Allt från person- och FO-nummer till namn och adresser måste vara inmatade på rätt sätt för att systemet ska fungera optimalt.”

När grundarbetet nu är gjort framgår nyttan.

”Tidigare när en kund bytte elleverantör kunde det ta flera dagar innan man visste om bytet var möjligt eller inte. I dag syns allt genast, och alla som har rätt att dela informationen får den samtidigt”, säger Mia Nyman.

DET FORTSATT utvecklingsarbete som nu inletts, under benämningen Datahub 2.0, syftar till att ge stöd för förändringar på detaljhandelsmarknaden och även utökat stöd för vissa funktioner.

Som en av tio medlemmar i en nationell arbetsgrupp har Mia att utöva det övergripande ansvaret för utvecklingsarbetet.

”Vår roll är att gå igenom vilka utmaningar det finns i systemet, att föreslå vad och hur olika saker ska åtgärdas och att säkerställa att systemuppdateringar och lagstiftning går i takt med varandra.”

Tekniska specialfrågor hantearas av undergrupper.

”De utvecklingsprojekt som kommer på tal måste också fungera rent tekniskt. Elbolagen har i dag många olika programleverantörer och ibland är det en utmaning att få dem att tala samma språk”, säger Mia Nyman.

SONJA FINHOLM

Mia Nyman, utvecklingschef inom Herrfors nya avdelning Business Technology och bolagets projektchef för Datahub 2.0.

DataHub

- Ett centraliserat system för kund- och förbrukningsdata från cirka 160 elförsäljningsbolag och nätbolag samt 3,8 miljoner elförbrukningsplatser runt om i Finland.
- Syftar till ett bättre och snabbare informationsutbyte mellan olika parter, och att informationen ska finnas tillgänglig för alla som är berättigade till den.
- Administreras av Fingrid Datahub Oy, ett dotterbolag till det nationella stamnätsbolaget Fingrid.

Värmekameror till låns i Nykarleby

Värmekameran avslöjar det som ögat inte ser.

konkret stödfunktion när det kommer till energisparfrågor.

Kamerorna är av modellen Flir CX-3. I grundläget visar de en bild där de varmare ytorna representeras av varmare färger på spektret (som rött och gult) och kallare ytor av mer blåa nyanser.

HUR LÄTT ÄR det att tolka de bilder som kameran visar?

"I allmänhet ser man snabbt var värmeläckor finns. Men det är klart att man kan bli konfunderad över skalan. Hur allvarligt är värmeläckaget", säger Christian Backman, saneringsexpert på Kronqvist-bolagen i Nykarleby.

För mer exakta besked och en professionell bedömning av byggnadens tillstånd, kan det vara motiverat att anlita yrkesfolk.

"Det finns en statlig norm med direktiv för hur värmekamera ska användas i samband med täthetsgranskning. Till exempel behöver man under viss tid skapa undertryck i det hus som ska undersökas. Man får passa på när det inte blåser för mycket utomhus, gränsen har dragits vid sex sekundmeter. Och det tydligaste resultatet får man vintertid", säger han.

Christian Backman

En viktig aspekt att undersöka är om det finns en kondensproblematik. Kondens uppstår lätt när varm luft träffar en kall yta.

"I gamla stockhus är det sällan kondensproblem. I nya normenliga hus ska kondensproblem inte uppstå bara man använder tekniken rätt. Problemen är vanligast i halvgamla hus, som kanske renoverats utan sakkunskap", säger Christian Backman.

En fackman med en bra värmekamera kan undersöka ett vanligt egnahemshus på ett par timmar. Med några timmars analysarbete av resultatet ska notan för det kunna hamna på omkring 500 euro, bedömer han.

Värmekameror kan snabbt ge besked om värmeläckage i en byggnad. Det gäller dock att kunna tolka resultatet rätt.

snabbt var läckagen är värst. En enkel åtgärd kan vara att skaffa nya tätningslistor. Känns det dragigt i något rum, kanske värmekameran kan avslöja orsaken.

Kamerorna fungerar bäst när vädret utomhus blivit kallare, och skillnaden mellan inomhustemperatur och utomhustemperatur alltså är stor.

Två kameror finns tillgängliga, så en energi- och tidseffektiv användning av dem är önskvärd, för att de ska kunna användas av så många som möjligt.

Enligt initiativtagaren Tony Eklund på Nykarleby kraftverk är det enkla syftet att bidra med en rent

NYKARLEBY KRAFTVERK och Nykarleby stad inleder en gemensam energisparkampanj. Två kompakta värmekameror har anskaffats och kan lånas via stadens centrumbibliotek i syfte att upptäcka energibovarna i hemmet.

Vanliga källor för värmeförluster är fönstertätningar och dörrtätningar. Värmekameran visar

Reell bortkopplingsrisk i Sverige

DEN SVENSKA stamnätsoperatören Svenska kraftnät (Svk) varnar för "reell risk" för bortkoppling av elanvändare i södra Sverige i vinter. Detta trots att elproduktionen har fortsatt att byggas ut under året.

Anledningen är att Sverige enligt Svk inte kan räkna med att importera el i samma utsträckning som tidigare.

"En normal vinter är Sverige beroende av import 36 timmar för att upprätthålla effektbehovet. Men det vi ser nu är att när vi som bäst

behöver importera el, så finns den kanske inte att tillgå. Vi har gått från låg till reell risk, vilket innebär att vi kan tvingas koppla bort elanvändare i vinter, förklarade Erik Ek, Svk:s strategiska driftchef den 31 augusti.

Ännu samma dag fick han gå ut med ett nytt besked, efter att tryckhållaren vid kärnreaktorn Ringhals 4 skadats i ett underhållsarbete, med konsekvens att reaktorn inte skulle kunna starta igen på – har det visat sig – åtminstone fem månader.

Med Ringhals 4 ur drift hela vintern beräknas det svenska importberoendet till 149 timmar.

"Det är en stor fördel att det svenska kraftsystemet är en del av det europeiska elsystemet. I våra olika länder har vi olika kraftslag som kompletterar varandra. Men nu har vi ett mycket ansträngt försörjningsläge i våra grannländer på grund av en rad omvärldsfaktorer", enligt Svk:s analys.

Om elproduktionen i Europa minskar påtagligt i Sveriges grannländer och därmed försvårar lan-

dets elförsörjning, får det i följande steg konsekvenser också för Finland, på grund av beroendet av svensk importel.

"Våra analyser visar för vissa möjliga scenarier tydligt att vi i Sverige inte når upp till tillförlitlighetsnormen enligt europeisk lagstiftning. I klarspråk innebär det i vinter en reell risk att vi måste koppla bort elförbrukning i delar av södra Sverige", säger Erik Ek.

Omfattningen skulle kunna vara 200–600 MW megawatt en vinterdag med maxförbrukning.

Så begränsar Sverige elsystemet

Det svenska elsystemets prestanda har blivit allt sämre. För Finland är det dåliga nyheter.

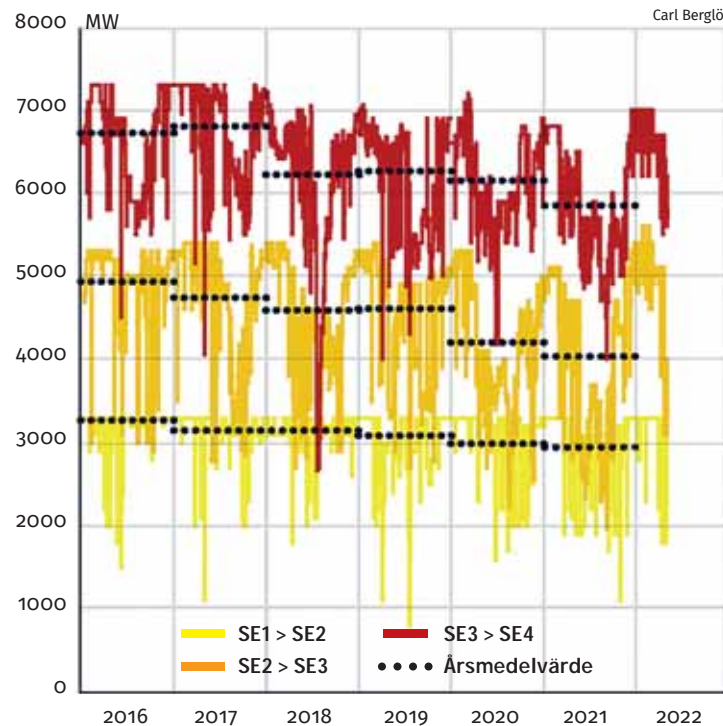
SVRIGES STAMNÄTSoperatör Svenska kraftnät har under senare år allt mer begränsat den överföringskapacitet som hålls öppen för elhandeln, både internt i landet och i utrikesförbindelserna.

Detta kan tyckas förvånande, eftersom elnätet hela tiden byggs ut och moderniseras. Begränsningarna är en säkerhetsåtgärd, för att säkerställa tillräckliga marginaler i elsystemet för att det inte ska bryta ihop.

En grundregel är att systemet och dess drift i varje stund måste vara utformat så att det största enskilda fel som kan inträffa kan hanteras av det övriga systemet. Det kallas för "N-1-kriteriet", där storleken på N motsvarar just den största elkällan i systemet.

Ett typiskt fel som kan inträffa är att en kärnreaktor stoppar oväntat eller att en importförbindelse slås ut. Om en sådan sak inträffar, fördelar sig effektlödena på nya sätt i stamnätet och nya belastningspunkter kan uppstå.

För att undvika överlast och följdfel vid en sådan händelse måste elsystemet alltså ha till-

År för år har det svenska elnätets prestanda försämrats. Här visas hur de tillåtna överföringsnivåerna mellan elområdena (SE1, SE2, SE3 och SE4) i dagen före-handeln begränsats allt mer under perioden 2016–2021.

räckligt med marginal för att klara det nya läget.

SVRIGER HADE för 20–30 år sedan vad som förmodligen kunde kallas världens mest robusta elsystem. De fyra kärnkraftverken med sammanlagt tolv reaktorer

låg geografiskt perfekt placerade i elsystemet, samtidigt som halva elproduktionen bestod av vattenkraft, som smidigt kunde regleras i takt med den varierande förbrukningen.

I dag är sex av de tolv reaktorerna nedlagda, alla i den södra delen

av landet, dessutom även flera andra storkraftverk i söder. Detta har skapat en obalans i systemet som under topplast vintertid motsvarar nio kärnkraftsreaktorer.

Med andra ord behöver södra Sverige i pressade lägen kunna importera enorma mängder el. Detta klarar elsystemet inte av, om inte Svenska kraftnät går in som ett slags trafikpolis och stoppar, begränsar eller styr om elflödena – vilket i regel signifikativt driver upp priserna.

Elsystemet tål helt enkelt inte överföring av el med den kapacitet som det från början är byggt för.

Illustrationen visar hur det svenska elsystemets överföringsförmåga minskat för varje år under perioden 2016–2021.

Också för Finland har detta inneburit en negativ utveckling. Elnäten i Finland, Sverige Norge och Själland (men inte Jylland) är del i ett gemensamt synkront elsystem. Förändringar i Sverige påverkar också Finland, och vice versa.

I dagsläget klarar Sverige till exempel att ta emot bara en mycket begränsad mängd el från Finland. Ju fler svenska reaktorer som ligger nere, desto mer begränsar Svenska kraftnät elflödet från Finland.

SVENOLOF KARLSSON

Betydande osäkerhet inför vintern

Det finns "betydande osäkerheter" i fråga om elens tillräcklighet den kommande vintern, enligt stamnätsoperatören Fingrid.

FINGRID HÄNVISAR TILL att importen av el från Ryssland, som maximalt kunnat uppgå till 1 300 megawatt, har avslutats och listar även de här riskfaktorerna:

- Driften av kärnkraftsreaktorn Olkiluoto 3, som enligt den senaste uppgiften ska inledas på reguljär basis fullskaligt med

effekten 1 600 megawatt den 30 november. En senareläggning av starten skulle få stora konsekvenser.

- Elhandeln med Sverige och Estland, med en möjlig importkapacitet på sammanlagt 3 400 megawatt. Vid toppförbrukning tidigare år har betydande mängder el från dessa länder importerats, utöver den från Ryssland. Nu kan Sverige och Baltikum dock komma att ha egna problem med sin elförsörjning.

- Öväntade fel på större inhemska kraftverk eller elöverförings-

förbindelser, och även brist på kraftverksbränslen.

Vad som kan hjälpa upp situationen är bra vindförhållanden, när elbehovet är som störst. Vid full produktion beräknas vindkraftskapaciteten vid 2022 års utgång vara omkring 5 000 megawatt.

Energibesparing är en annan metod för att rädda situationen, liksom arrangemang som kan styra elanvändning utifrån eltillgången.

Enligt Fingrids uppskattning kan elförbrukningen den kommande vintern vid topplast stiga till cirka 15 100 megawatt. Den inhemska produktionen uppskattas i bästa

fall kunna täcka 12 300 megawatt. Nettounderskottet blir då 2 800 megawatt.

Fram till den 16 september kalkylerade Fingrid även med att för vintern köpa in en effektereserv på 600 megawatt. Någon sådan reserv blir det dock inte, då Fingrid inte godtog det enda bud som gavs, nämligen av Fortum för det gamla kolkraftverket Meri-Pori.

Planen, när denna tidning gick i tryck, var att Fortum i stället ställer Meri-Pori-kraftverket i skick med 560 megawatt inför vintern för drift på kommersiell basis.

Ingen polomvändning på gång

UNDER DE SENASTE 180 åren har styrkan av jordens magnetfält minskat med omkring 10 procent och ett område med ovanligt försvagat magnetfält har vuxit fram i Atlanten utanför Sydamerikas västkust.

Av detta skäl har satellittelektronik flera gånger havererat över denna region på grund av större exponering av högenergetiska laddade partiklar från solen, den så kallade sydatlantiska anomalin.

Detta har i sin tur lett till spekulationer om att vi är på väg mot en polomvändning, det vill säga att jordens magnetiska sydpol och nordpol skulle byta plats, något som med ojämna mellanrum händer i genomsnitt vart 200 000:e år. Kanske med katastrofala följder för moderna samhällen.

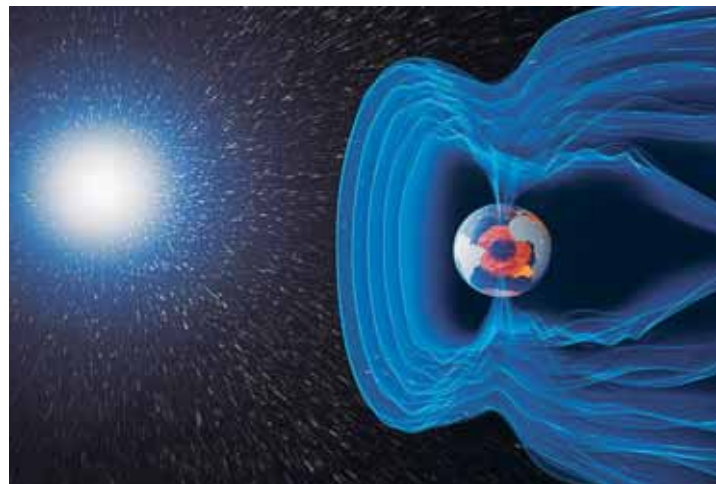
Nyligen kom lugnande besked från en svensk-amerikansk forskargrupp, enligt ett meddelande från

Lunds universitet. I en ny studie, som sträcker sig 9 000 år tillbaka i tiden, visas att de nuvarande förändringarna är vardagsmat.

Resultaten bygger på analyser av brända arkeologiska fynd, vulkaniska prover och sedimentbörkärnor som alla bär information om jordens magnetfält. Till exempel rör det sig om lerkrukor som hetats upp, vulkanisk lava som stelnat och sediment som avlagrats i havet och fungerar som tidskapslar som vittnar om jordens magnetfältets förflutna.

Med en ny modelleringsteknik har de indirekta observationerna från olika platser och tidpunkter kunnat bindas ihop till en enhetlig global rekonstruktion av jordens historiska magnetfält, berättar Andreas Nilsson, geolog vid Lunds universitet och en av de involverade forskarna.

”Baserat på likheter med de re-

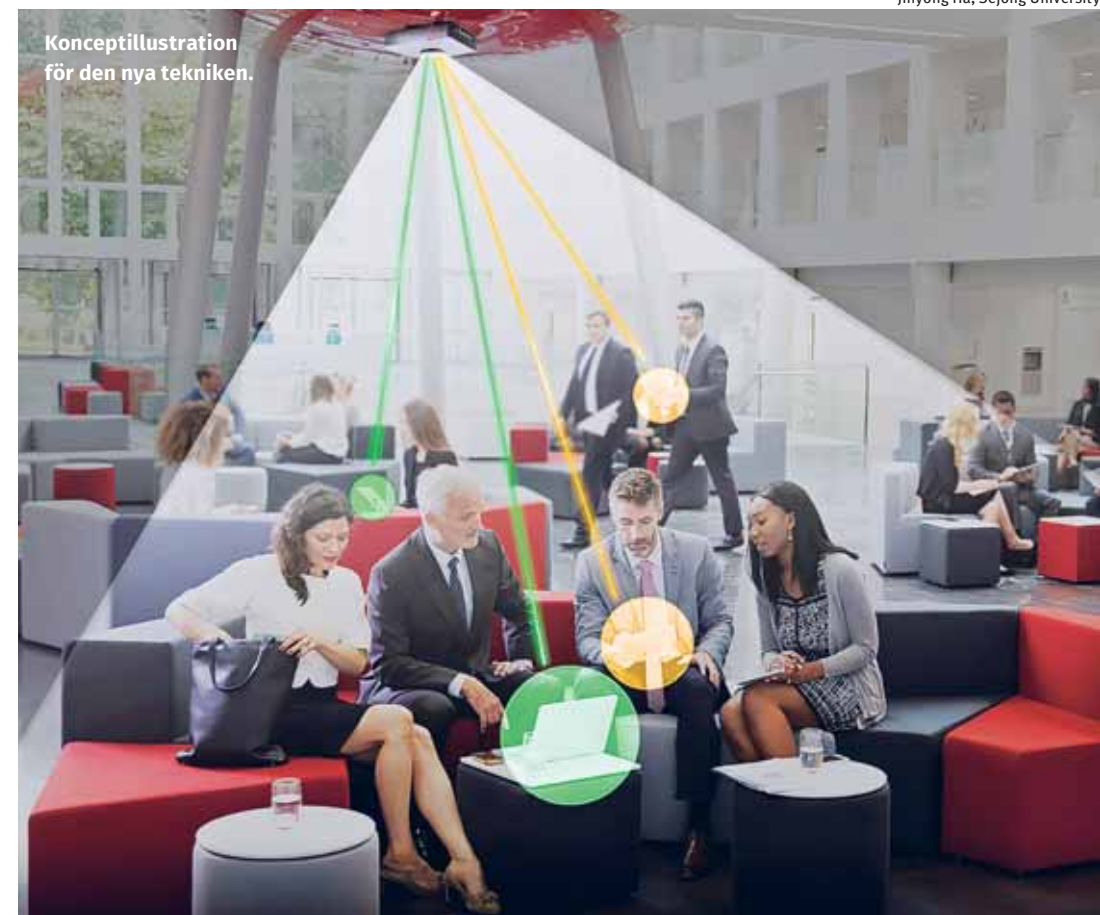
Jordens magnetfält skyddar vår planet mot den kosmiska strålningen. Illustration från ATG Medialab i samarbete med den europeiska rymdorganisationen ESA.

konstruerade anomalierna förutspår vi att den sydatlantiska anomalin troligtvis försvinner inom de kommande 300 åren och att jor-

dens magnetfält inte är på väg mot en polomvändning”, sammanfattar han.

Genombrott för trådlös laddning

Jinyong Ha, Sejong University

Konceptillustration för den nya tekniken.

EN METOD FÖR trådlös elöverföring över mer än 30 meter har utvecklats av forskare vid Sejong University i Sydkorea, enligt webbpublikationen Optica.

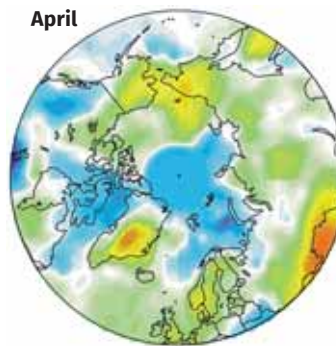
Metoden bygger på infraröd laserserteknik och en mottagare med en optisk förstärkare av en typ benämnd EDFA, erbium-dopad fiberförstärkare. Mottagaren klarar att ta emot ljusstrålar från alla riktningar tack vare en sfärisk lins som fokuserar ljuset. Med detta skapas en infraröd ljusstråle, som när den träffar en solcell omvandlar ljuset till elektricitet.

I genomförda tester har de sydkoreanska forskarna lyckats överföra en ljusstråle på 400 milliwatt den nämnda 30-meterssträckan och i slutändan fått ut 85 milliwatt el.

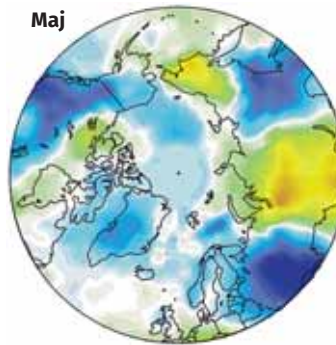
Forskningen är bara i sin början, men forskarna menar att deras metod kan skalas upp till en nivå som räcker för att ladda till exempel en mobiltelefon. Detta skulle kunna ske automatiskt om mobilen bara finns tillräckligt nära laddningsenheten.

Omväxlande väder

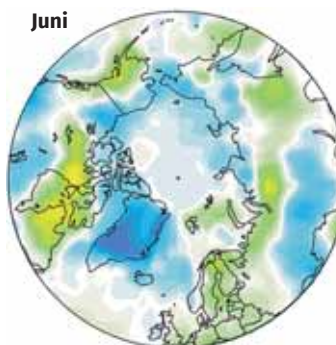
April

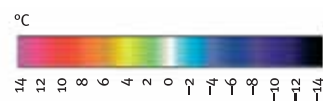
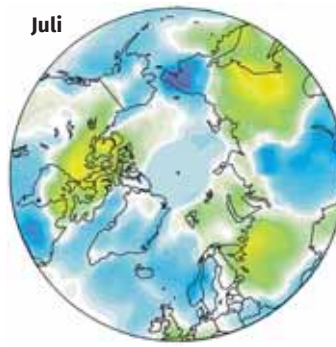
Maj

Juni

Juli

Klotillustrationerna har gjorts av professorn i fysisk geografi Ole Humlum på basis av dataleverantören GISS. Kloten visar månadens medelavvikelse från medeltalet 2012–2021. Meteorologiska institutet i Finland använder referensvärdet för 1991–2020.

Den gångna sommaren har bjudit på ett högst varierande väder. Riktigt kyliga perioder har växlat med riktigt varma.

Maj var på våra breddgrader kallare än den statistiska jämförelseperioden, särskilt i början av månaden. I mitten av maj fanns det fortfarande flera tiotals centimeter snö vid observationsstationerna på fjällen. Högsta månadstemperaturen, 25,4 grader, noterades den 25 maj vid Pellonpää observationsstation i Oulunsalo.

Även juni månad blev sval fram till midsommar, då en riktig värmebölja kom på visit. Under sex dagar nådde temperaturen då någonstans i landet över 30 grader, med maximum 32,9 grader vid Björneborgs flygplats den 28 juni.

Antalet solskenstimmar var under månaden större än normalt i en stor del av landet. Utö hade den soligaste juni-månaden under de 50 år som solskensmätningarna gjorts på orten: 368 timmar.

Julitemperaturerna låg i landets västra del nära långtidsmedelvärdet. Högst sommartemperaturer (över 25 grader) uppmättes någonstans i Finland i sammanlagt 16 dagar. För andra månaden i rad toppade Pellonpää i Oulunsalo temperaturmaximumstatistiken med 32,3 grader.

I våra österbottniska landskap regnade det betydligt mer än normalt i juli, men allra mest i Enare Saariselkä med 213,4 millimeter, rekord för en månad under stationens 46-åriga historia.

Augusti var i hela landet varmt, och stationsvisa temperaturrekord för månaden slogs eller tangerades vid 18 observationsstationer. Högsta månadstemperaturen, 31,7 grader, registrerades den 16 augusti vid Björneborgs järnvägsstation, lägsta temperaturen, -2,9 grader, på Ylivieska flygplats den 31 augusti.

Nederbörds mängden varierade lokalt högst betydligt också i augusti. Vid Helsingfors-Vanda flygplats var nederbörden endast 5,9 millimeter, i Storå 210,4 millimeter. I Pelmaa i Seinäjoki uppmättes på ett dygn, den 5 augusti, hela 90,9 millimeter nederbörd.

Efter en lugn åskperiod i maj-juli registrerades 86 280 markblixnar i augusti, det största totala antalet blixnar för månaden i den statistik som finns sedan 1960.

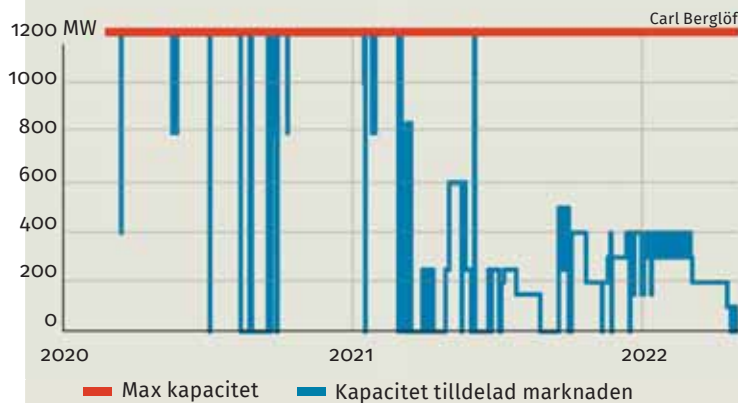
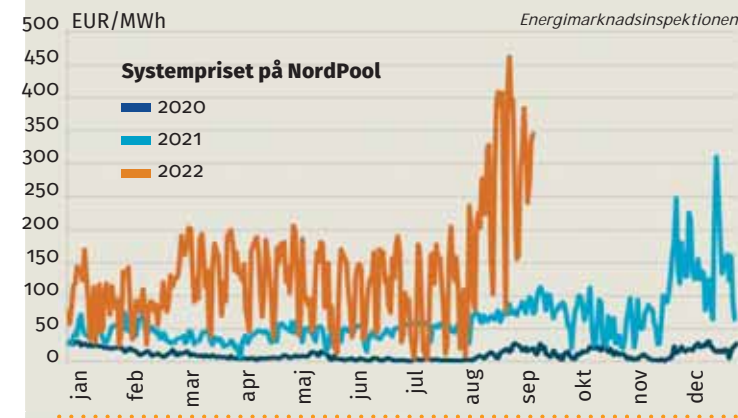
Sammantaget var sommaren varmare än genomsnittsvärdet i en stor del av landet, och i Österbotten och Södra Österbotten var sommaren exceptionellt regnig.

gissa kurvan

Våldsamma elprissvängningar

Nedan systempriset på den nordiska elbörsen Nord Pool. Systempriset beräknas utifrån den teoretiska förutsättningen att överföringskapaciteten mellan de nordiska elområdena är oändlig. Så är inte fallet, och elpriset i Finland avviker väsentligt från systempriset. Trots detta ges

här en bra bild av hur börselpriset utvecklats: extremt billigt under 2020, en tydlig höjning under sensommaren 2021 och våldsamma variationer från november i fjol med extrema toppar från mars i år. Systempriset utgör referenspris för finansiella kontrakt på Nord Pool.

Hur överföringskapaciteten begränsats

I mars 2021 började Svenska kraftnät av driftsäkerhetsskäl begränsa den tilldelade överföringskapaciteten från Finland längs Fennoskan-kablarna till Sverige. Anledningen var att ett nytt östvästligt flödesmönster uppstått i det nordiska elsystemet efter nedläggningen av den svenska

kärnkraftsreaktorn Ringhals 1 och driftsättning av sjökabeln Nordlink mellan Norge och Tyskland.

Statistiken ovan från januari 2020 till maj 2022. Med andra ord måste Finland på grund av svenska flaskhalsar i elsystemet räkna med att export via kablarna bara kan ske begränsat eller inte alls.

Väinö Solstrand, med katt i famnen, hos en familj på Iniö 1907.

Vingade ord

ETT UTTRYCK AV typ "Jo gamblan, jo galnan", vad ska det kallas? Ett ordstäv, ordspråk, ett talesätt, bevingade ord? Väinö Solstrand, som tecknade upp mängder av liknande uttryck och funderade mycket över deras karaktär, fann att "den fackliga terminologin föga tillfredsställande överensstämde med det reellt levande språket".

Till slut kom han fram till att "vingade ord" kunde vara ett lämpligt uttryck. I historien har det använts av författare som Tegnér ("de vingade orden, dem det ena ögonblicket föder och det andra begraver") och Topelius. Enligt Svenska Akademiens ordbok står det för något "snabbt förbiillande eller försvinnande".

Just detta är karakteristiskt för att denna typ av uttryck ska fungera i ett samtal. Tajningen är avgörande. Uttrycket i fråga är ett stundens barn och förlorar sin effekt, om det måste översättas.

Som tidigare nämnts i den här spalten (nummer 2/2019) blir de vingade orden ofta dessutom ohjälpligt platta vid översättning från dialekt till högsvenska.

Jo gamblan, jo galnan, "ju äldre, desto galnare", syftar i normalfallet på hur gamla människor agerar i kärleksaffärer.

VÄINÖ SOLSTRAND (1882–1940) förtjänar att bli hågkommen för sin omfattande

verksamhet som samlare av folkloristiskt material från framför allt Brändö, Åland. Intresset för åländskt folkmål hade han arvt av sin far, som samlat på många ord och uttryck ur socknens dialekt.

Från år 1909 var Väinö Solstrand anställd som amanuens vid Svenska Litteratursällskapets folkloristiska arkiv, där han redigerade det klassiska verket *Finlands svenska folkdiktning III, Ordstäv* (1923).

Senare var han lärare vid bland annat Ålands lyceum, Svenska lyceum i Helsingfors och lektor i svenska vid Helsingfors universitet.

Enligt dödsrunan var Väinö Solstrand försynt och anspråkslös, men helt klart hade han ambitioner. Även som idrottsaktivist.

Till exempel var han med som paddlare redan år 1901, då Helsingfors Roddklubb tävlade i Petersburg. Han blev sedan klubbens mångårige sekreterare, blev 1910 konstituerande medlem och sekreterare i Finska roddförbundet och var 1911–1913 Finländska olympiska kommitténs första generalsekreterare.

Väinö Solstrand blev också ett namn som redaktör för Finskt Idrottsblad tillsammans med "den finlandssvenska idrottens fader" Uno Westerlund.

Uppenbart trivdes Väinö Solstrand med människor, i synnerhet när han fick röra

sig i de åboländska och åländska skärgårdarna, långt ifrån de kulturella finrummen, och lyssna till vanliga människors vanliga samtal på deras modersmål, dialekterna.

HÄR INTILL ETT urval av talesätt, vingade ord, ur de österbottniska dialekterna, plockade ur samlingsverket *Många krokar i längdansen. Finlandssvenska ordspråk och talesätt*, redigerat av Carola Ekrem. En del av bokens uttryck går tillbaka på den nämnda samlingen av Väinö Solstrand. Observera att de dialektala återgivningarna, av olika skäl, ofta avviker från den dialekt som är genuin på de angivna orterna. De som antecknat uttrycken har inte alltid kunnat dialekten i fråga.

SVENOLOF KARLSSON

Exempel på vingade ord

Överheitin haar lang armar. Nedervetil, Kuevlax

Tvä ståor ryms int i ein säck. Jeppo, Oravais

Prästsättse har int na bottn. Esse

He je int gått ti dra nain i häri ti himmelen. Vörå

Naa för naa, å assit för assit. Pedersöre
(Sagt om tjänster och gentjänster.)

Ha ska int ga e bassto, åm an int klöijas. Larsmo
(Om någon som tar på sig en övermåktig uppgift och misslyckas.)

E finns sju klok på land, tā en halder på å dräcknar. Malax

Tā skåne byrijesa, så jesar i över all lida. Terjärv
(Sagt om någon som blir högfärdig.)

Bo prästn o hundn tar lös brö sätt mä mun. Esse

Hä e ejn amppär kar, så fort an a sjitti stüggär an opp. Kuevlax
(Sagt om någon som är kvick i vändningarna.)

Sannindjin rækker int til för han som pratar mytji. Oravais, Munsala

Tö juver så hä hals int i påsa hålder. Esse

Allt dager å tsyyvi. Terjärv, Kronoby, Pedersöre, Munsala

Isnill fåå va lat, men i dombhovo ska va stark i rydjin. Vörå

Ilakhäitä er int na bäter än i kallas. Esse

Han som naa far han naa va vaar Solv
(Den som något far blir något varse.)

An ska int sväid allt som å ludit. Jeppo, Oravais
(Man ska inte ta illa vid sig för allt smått.)

Han hända ta o se hattin, tā herrn kombe. Jeppo

Seint ti sikt saan sååddä å i rövå. Karleby
(Sååddä = sååda; om att vara för sent ute.)

Klä int åv då fönn du gar ligg. Pedersöre
(Ge inte ifrån dig dina ägodelar före din död.)

Gud ha int dsivi snubbo kuddo honå. Esse
(Snubbo = utan horn)

Ha ska in släijk förrän e dräppar. Larsmo
(Ta inte ut vinsten i förskott.)

Ha ska hogg skakeltjäppi tā a sir na. Terjärv
(Smid medan järnet är varmt.)

Vann sku kräklo vara om int i gryto. Terjärv, Esse Pedersöre
(Kräklo = visp; om en som syns överallt där något händer.)

It veit ja å it veit märrin men tjöö ska vi. Oravais
(Ge sig in på ett företag utan att vara säker på utgången.)

Don et person, sa gubbe, tjört ti kyrks me dyngslåda. Purmo

En go varu kaverar se sjölv. Larsmo

Olycko har breid föträ. Terjärv

Vååden veit va tri veit. Pedersöre, Esse

Hä for Purmovåije. Esse
(Hamna i orätt strupe.)

Hä for Esseveiji. Purmo

Dåm och dön

VÅR NASA ÄR en hyperkänslig molekyl-detektor som lär kunna urskilja 10 000 olika lukter, men språkets "luktord" är förstås inte lika många. Ordbok över Finlands svenska folkmål (kaino.kotus.fi/fo) ger ett hundratal specifika luktbenämningar (typen *fåhusdåm*, *dyngluk*).

Ett välkänt österbottniskt luktord som saknar motsvarighet i nutida standardspråk är **dåm**. Ordets vanligaste betydelse är som vi alla vet just 'lukt'. "Dåmen" kan vara mer eller mindre angenäm. Dialektordboken ger två upplysande språkprov: *go: då:mi å:v ny: bjärklö:vsbadakvasta* (Terjärv) och *he slo: toka då:m å:v a* (: av honom, när han kom från minkhuset; Esse).

En specialiserad betydelse är 'frisk smak (i dryck)' som förekommer i österbottnisk och nyländsk svenska. Pannståndet kaffe eller en avslagen läskedryck kan därför i norra svenska Österbotten betecknas som **dåmfaret** (då:mfiri). Det synonyma **dåmsläppt** är känt från ett lite större område.

Ordet har motsvarigheter i andra nordiska språk och tycks ursprungligen ha syftat på såväl lukt som smak. I nynorskan kan "dåmen" – liksom hos oss – vara mer eller mindre aromatisk. Två norska ytterligheter är *kaffidåm* och *skitdåm*. Ur sverigesvenska dialekter har dåm upptecknats bara i Åre i Jämtland, där med betydelsen 'unken lukt'.

Verbet **dåma** har samma utbredning som substantivet. Den vanliga betydelsen är 'lukta, avge lukt', och då särskilt 'lukta illa'. Ett talande språkprov kommer från Esse: *he då:mar å:v dyngho:pi*. En specialbetydelse är 'fjärta, sprida fisluk' som anförs från Terjärv och Esse.

DÖN ÄR ETT luktord ord med mer begränsad spridning. Det används med betydelsen 'stark lukt' i nyländska dialekter, men för Österbottens del har det antecknats bara i Vörå och Maxmo ("döon"). Ordet finns också i gotländska och danska dialekter. I isländskan betyder *daunn* 'stank, dunst'. Det motsvarande verbet **döna** 'lukta (illa)' är känt från samma områden. Döna 'stinka, lukta illa' används lokalt i Dalarna.

Också **gåse** (med uttalet "gåsa") är mindre vanligt. I våra österbottniska dialekter betecknar ordet mestadels ånga eller imma, men det kan också användas om t.ex. dunsterna från ett avträde. I norska dialekter finns ett motsvarande *gose* som kan syfta på varm, kall eller illaluktande luft. I Sverige tycks ordet vara okänt.

Gåsa är kanske bäst känt som förled i ett par benämningar på ventilationstrumman i ett gammaldags fåhus: **gåsatratt** (norra Österbotten) och **gåsatrumma** (Esse). **Gåspjället** är en gammal benämning på ångspjället i den klassiska storstugans skorstensmur (Terjärv, Esse, Jeppo). Det obesläktade **gåve** (uttalat "gåva") före-

KOKA PÅ DÅM-FIRI KAFFIPURUNA. FY VALI.

Illustration Terese Bast

kommer i hela Österbotten. Ordet är inte ett egentligt luktord utan syftar i första hand på ånga, imma eller unken inomhusluft. Från Vörå anför dialektordboken språkprovet *tain åpp dörin så vi får uy: na: o hanje gåvan* (: öppna dörren så att vi får ut lite av den här dunsten).

Ordet är känt också i Norge, där *gove* kan syfta på imma, ånga, virvlande rök eller obehagliga dunster. I norrländska dialekter är ordet allmänt belagt, då med betydelsen 'imma, ånga'. Fåhusstrumman dyker upp också i detta sammanhang: **gåvhatt** används i Vörå och Björkö, **gåvtratt** i Petalax. "Gåspjället" inomhus kallas **gåvspjäll** i Vörå och i sydligare nejder.

LUKT ÄR DET vanligaste luktordet såväl i svenskt standardspråk som i dialekterna. Vår österbottniska uttalsform "låft" är inte unik utan förekommer också i södra Finland.

Ordet är ett gammalt lånord ur tyskan, där det hade formen *lucht* och kunde betyda både 'lukt' och 'luft'. I svenskt skriftspråk har de två betydelseerna knutits till varsin skrivform, alltså LUKT och LUFT; konsonanten skiljer. I våra dialekter har det gått annorlunda, för betydelsen hänger ju här på vokalen: "låft" betyder 'lukt', medan "loft" (eller i södra Österbotten "luft") har betydelsen 'luft'.

Lukt lånades in i svenskan på 1300-talet, men lukter har det säkert talats om sedan urminnes tid. Man kan fråga sig vilket ord som användes innan den tyska intränglingen slog igenom. Elof Hellquist gissar i sin etymologiska ordbok på det samnordiska *dön*, men jag vågar tro att också motsvarigheter till vårt *dåm* var vida spridda redan i nordiska fornspråk även om skriftliga bevis saknas.

PETER SLOTTE

Peter Slotte, tidigare huvudredaktör för den finlandssvenska dialektordboken

Lotta Svärd

Ingen i de äldre generationerna kan ha undgått **Lotta Svärd**. Men har hon funnits på riktigt? Flera kvinnor har pekats ut som förebild till den diktade gestalten.

Mycket forskning har ägnats frågan om Johan Ludvig Runeberg utformade sina fiktiva karaktärer utifrån verkliga historiska förebilder. Fanns det till exempel en riktig Lotta Svärd?

Ofta har frågan uppenbarligen ställts av fosterländska skäl. Om Runeberg inte hittade på alltsammans, utan återberättade fakta — om än med lite poetisk krydda — så borde ju till exempel Fänrik Ståls sägner kunna ses som en verifikation över finländskt kynne och hjältemod, sådant det kom till ut-

tryck under kriget 1808—1809.

En av dem som ägnade mycket tid åt frågan var Oskar Rancken, från 1854 lektor i historia och geografi vid Vasa gymnasium. Eftersom gymnasiet efter Vasa brand 1852 var verksamt i Jakobstad till 1863, kom denna Runebergs födelsestad att under nio år vara också hans hemstad.

Året efter återflytten till Vasa publicerade Oskar Rancken en utredning, *Fänrik Ståls hjeltar och skådeplatsen för deras bragder*, i en bok med Albert Bonnier som utgivare.

Alberts Edelfelts berömda tuschteckning av Lotta Svärd och hennes man. Som marketentare tillhandahöll Lotta brännvin, tobak och kanske något tilltugg mot betalning. Karaktäriserad så här av Runeberg i en känd strof:

*Ty en perla var hon på krigets stråt,
Och en äkta perla också.
Och något tålde hon skrattas åt,
Men mera hedras ändå.*

Ranckens underrubrik var "Biografiska och topografiska anteckningar". Läsarna fick veta att en soldat Mathias Bång från Kronoby "kunde anses" vara "den verkliga förebilden för den typ av en finsk krigare" som Runeberg gestaltat som Sven Dufva. Bång räknades som "jyssom lite göylo", det vill säga knäpp.

Detta hade Rancken fått sig berättat av en gammal veteran från 1808—1809 års krig, soldaten Salm på Fäboda torp, en soldat som också Runeberg sägs ha intervjuat.

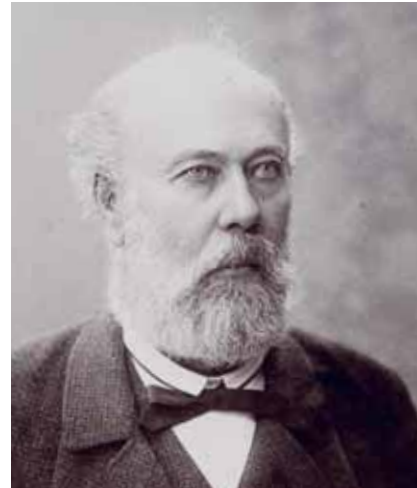
Krigsmannen Munter förklarar återgå på en soldat hemma i Vörå och fänrik Stål själv på en underofficer Palander från Ruovesi.

DIKTEN OM Lotta Svärd skrevs av Runeberg 1853 och publicerades i del två av *Fänrik Ståls sägner* 1860. Den tuffa marketenterskan Lotta Svärd, som sätter den fega dragonen på plats och ger den tappre torparunglingen en stor gratissup, blev snabbt en välkänd och närmast folkkär gestalt.

Gånge Rolf, pseudonym för mångåriga rektorn för Nykarleby folkskoleseminarium Emil Wichmann, menade sig 1925 ha hittat förebilden i en riks-svensk soldathustru, som följt sin man Flink i kriget 1788—1790.

I slaget vid Svensksund, där Flink stupade, ska hustrun ha hämnats sin man och efter det ha fått taperhetsmedalj av kung Gustav III själv. "Med denna medalj ståtade hon sedan på Stockholms gator, där hon gick med sin korg på armen och lik en ny Karin Månsdotter sålde

Museiverket

Oskar Rancken

äppel och citroner, enligt Wichmann.

Denna änkefru Flink ska sedan ha inspirerat den svenska författaren Euphrosyne (pseudonym för Julie Nyberg), som i en dikt år 1832 beskriver en amazon från Gustav III:s krig — ett diktverk som Runeberg uttalade sig positivt om.

Julie Nyberg beskriver i sin dikt hur Flink stupar i Svensksundslaget, varefter hans hustru hämnas "så att bajonetten purprad sken i hennes hand av ryssblod tvagen".

TRE ÅR SENARE återkom Emil Wichmann på nytt till saken. Han hade hittat en annan förebild, och nu var han säker på sin sak. Lotta Svärd återgick på Brita Johanna Granlund, dotter till tulltjänstemannen i Gamlakarleby Zacharis Granlund och hans hustru Brita Maria, född Kronqvist.

Brita Johanna hade vid sjutton års ålder år 1800 gift sig med fanjunkaren Abraham Ahlbäck, förebild till Runebergs korpral Svärd, Lottas man, som tjänstgjorde vid Pyhäjärvi kompani i kungliga Österbottens infanteriregemente.

När Abraham våren 1808 följde den finska armén i dess reträtt norrut, följde hans "hurtiga och modiga hustru" med, enligt Wichmann. Antagligen inte bara för att hon var varmt fäst vid sin man, utan även av pekuniära skäl, "ty Brita var ju född Kokkolabo".

Sedan i Yppäri i Pyhäjoki gick

Jakobstads stadsmuseum

Emil Wichmann

den ryska arméns förtrupper under Kulneff till angrepp och vann en seger. Britas biträde i marketenteriet ska ha blivit svårt sårad, samtidigt som hon själv just dessa dagar födde makarnas förstfödda barn, en gosse. Mor och son stannade kvar på orten, medan Abraham fortsatte med armén i dess reträtt norrut.

Efter segern i Siikajoki ett par dagar senare vände den finska armén emellertid på nytt söderut. Brita lämnade då sin pilt i anförvarters vård och följde åter sin man och gjorde affärer.

"När en bonde försökte lura henne med en smörklick och uppgav falskt dess vikt, löste madam Ahlbäck sitt ena strumpeband och knöt det kring sin betsmän, och när hon fann att smöret var lättare än det uppgivits, gav hon säljaren en så duk-

tig örfil, att han damp omkull", vet Wichmann berätta.

Traditionen berättar även att madam Ahlbäck enligt tidens sed inte heller föraktade att ta sig en liten styrketår, när "ett glas ger tröst, och vi behöva den ju envar!"

EFTER KRIGET flyttade makarna Ahlbäck — i verkligheten stupade fanjunkaren inte — tillbaka till Gamlakarleby. Brita ska här åter ha visat prov på sin österbottniska energi, enligt Emil Wichmann:

"Hennes tjänstjungfru insjuknade i en epidemi, och intet sjukhus fanns då ännu i staden, men väl en fond, Libeckska fonden, för inrättande av ett sjukhus. Madamen gick då direkt och utan krus till magistraten och fordrade att fonden genast skulle tas i anspråk för sjukhusets inrättande — eljest! o.s.v. Och sjukhuset kom verkligen till stånd, och existerar ännu i denna stund."

Två år senare dog fanjunkaren i hjärtslag, och Brita gifte sig med sadelmakaren Anders Gustav Smedbäck. Efter dennes död 1848 flyttade Brita till Jakobstad, där sonen Karl Aron Ahlbäck etablerat sig som bokbindare. Här slutade hon elva år senare sin levnad.

Enligt traditionen var Brita en reslig, vacker österbottnisk jänta med strålande bruna ögon, ett utseende som sägs ha gått i arv till hennes efterle-

vande barnbarn, särskilt den näst yngsta, Julia, som blev hustru till bankföreståndaren och skolläraren Emil Forsander i Pedersöre.

Detta hade Emil Wichmann fått sig berättat av Forsander själv. Uppgifterna hade kontrollerats hos äldre jakobstadsbor, som kände den historiska madammen, "mycket omtalad i dessa nejder", enligt Wichmann, i den artikel i Hufvudstadsbladet där han 1928 presenterade Brita som förebilden till Lotta Svärd.

Wichmann ger sedan ännu upplysningen att en av Runebergs umgängesvänner ska ha meddelat honom traditionen, varefter Runeberg högst intresserad ska ha uppsökt Britas son, som sedan hänvisade diktaren till sina föräldrars gamla krigskamrat, soldaten Bly, som efter kriget hade bosatt sig i Larsmo.

Runeberg ska då ha bjudit Bly och några andra krigsveteraner till sig på toddy och pumpat dem ordentligt på allt de visste om "salig mamma".

"Den verkliga förebilden till Lotta Svärd är således numera återfunnen", förklarar Emil Wichmann.

En krigsveteran Elias Bly bodde verkligen i Larsmo, vid Gertruds, död 86 år gammal 1869.

DESSVÄRRE ÅTERSTÅR trots allt ett antal oklara frågor. Enligt Wichmanns beskrivning ska Runeberg ha uppsökt Britas son först efter hennes död. Men

Brita dog 1859, medan Runeberg enligt biografiska källor inte besökte Jakobstad efter 1851. Även annat i kronologin stämmer inte.

Senare litteraturforskare tror inte på Wichmanns berättelse. Professorn i svensk litteratur vid Helsingfors universitet Johan Wrede är mycket tydlig med att Runeberg i fråga om Lotta Svärd "inte varit bunden av någon faktisk förebild". Samma gäller många andra av hans fiktiva gestalter.

Säkert byggde Runeberg, som andra författare, emellanåt sina fiktiva figurer på människor de mött eller hört talas om. Och säkert var läsarna, då som nu, benägna att på motsvarande sätt söka likheter mellan verkligt och fiktivt.

Fiktiv eller inte, Lotta Svärd har fått många *likes* av diktens läsare nu i 162 år. Lotta Svärdorganisationen i Finland registrerades i september 1920. Liknande frivilligorganisationer grundades också i övriga nordiska länder: Riksförbundet Sveriges lottakärer, Norges Lotteförbund och i Danmark Lottekorps.

I motsats till det finländska lottaförbundet, som förbjöds efter fredsavtalet 1944, är organisationerna fortfarande verksamma i grannländerna, i Danmark sedan 1989 inlemmat som en del av försvarsorganisationen.

SVENOLOF KARLSSON

Exempel på Brita Ahlbäcks släktingar

Torvald Perman **Greta Haapasalo** **Johan L Runeberg** **Peter Kankkonen** **Marita Liulia** **Kari Kanala** **Johanna Försti** **Gösta Karlsson** **Petra Olli** **Lea Kleemola**

Torvald Perman, lektor, Brita var morfars farmor.

Greta Haapasalo (Kantele-Kreeta), folkmusiker, fadern var syssling med Brita.

Johan Ludvig Runeberg, författare, morfar var fjärde kusin med Brita.

Peter Kankkonen, tidigare kyrkoherde, farfars mormor var småkusin med Brita.

Marita Liulia, konstnär, farmors mormors far var femte kusin med Brita.

Kari Kanala, präst, farfars farmors far var syssling med Brita.

Johanna Försti, sångerska, mormors farmors farfar var fjärde kusin med Brita.

Gösta Karlsson, pensionerad rektor, hundraåring, farfars farfars far var fjärde kusin med Brita.

Petra Olli, brottare och tränare, farfars farfars farmors mor var fjärde kusin med Brita.

Lea Kleemola, skådespelare och regissör, farfars farmors farfar var syssling med Brita.

Fjärrvärmenätet i Vetil får nya kunder.

Elementfabrik byter gas mot fjärrvärme

◆ VETELIN ENERGIA

Fjärrvärmenätet i Vetil får en ny kund när Lap Wall ansluter sig i november. Lap Wall är en av landets ledande träelementtillverkare och har fabriker i Pyhäntä, Pälkäne och Vetil. Företaget har en stark profil inom träbyggande och ser fjärrvärme som en naturlig del av verksamheten.

"Vi bytte gasuppvärmningen mot fjärrvärme i vår enhet i Vetil. Det passar ypperligt in i Lap Walls strategi. Närproducerad inhemsk energi är det mest ekologiska alternativet och dessutom har det en positiv effekt på sysselsättningen i regionen. Båda de här sakerna är viktiga för oss, förklarar Jarmo Pekkarinen, vd på Lap Wall.

Fjärrvärmenätet i Vetil togs i bruk 2008 och har med åren vuxit ut till ett hundratal offentliga och privata fastigheter. Under hösten dras en sträckning på drygt 600 meter för att ansluta Lap Wall. Fjärrvärmenätet blir då cirka elva kilometer långt. Vetelin Energia köper upp bränslet för sin fjärrvärmeproduktion i första hand av lokala leverantörer.

Automatiska meddelanden om avbrott

◆ KRONOBY ELVERK

Kronoby Elverk är i färd med att förnya den något föråldrade sms-avbrotts tjänsten, som nu används för att meddela kunderna om både planerade och oplanerade avbrott. Den äldre avbrotts tjänsten har krävt manuellt arbete för att få ut meddelandena till kunden.

"Vi har nu köpt en ny sms-tjänst som ska klara av att automatiskt kommunicera med det program som övervakar elnätet. Det innebär att även meddelanden om elavbrott framöver kommer att skickas ut automatiskt", förklarar Fredrik Näse, vd på Kronoby Elverk.

Vid så kallade snabbkopplingar kommer det inte att sändas något meddelande, men vid längre avbrott blir berörda kunder varslade via textmeddelande efter ett visst antal minuter.

Nyordningen är just nu i ett testskede. Förhoppningen är att de helt automatiserade utskicken ska vara på plats före årsskiftet.

"Om man som kund nås av ett avbrottsmeddelande från avsändaren KEAB (Kronoby Elverk Ab), kan man med andra ord vara säker på att vi på Kronoby Elverk är medvetna om avbrottet", säger Fredrik Näse.

Kunder som nyligen bytt telefonnummer kan meddela det nya numret per e-post till kronoby.elverk@keab.fi eller ringa 06 8242200.

En del av elen från Esse Solar & Energy Park ska användas i återvinningen av litiumbatterier och resten säljs till elmarknaden.

Solen i Esse ska ladda litiumbatterier

◆ ESSE ELEKTRO-KRAFT AB

Återvinning av elbilsbatterier är en ny, men enligt svenska Autocirc växande affärsgrän. Företaget är pionjär på området och satsar nu på att Esse ska bli navet i företagets verksamhet i Finland.

"I Finland är tillgången på återvunna litiumbatterier än så länge liten, men vår styrka är att vi har ett stort upptagningsområde för kasserade elbilar. Vi äger bilsrotupplag i hela Norden och även i övriga Europa. Norge i synnerhet har kommit långt när det gäller användningen av elbilar", säger Kenneth Långbacka, operativ chef på Autocirc Finland.

Satsningen i Esse omfattar också en solenergi park, Esse Solar & Energy Park, som ska samägas med Esse Elektro-Kraft. En minoritetsägarpost på tio procent erbjuds till Pedersöre kommun. Solenergi parken kommer att placeras på ett 1,5 hektar stort område i anslutning till Autocircs nya produktionsanläggning, nära Esse elstation.

"Markarbeten inleds i höst och under tiden samlar vi in offerter från leverantörer av solesystem. Målsättningen är att allt installeras och tas i bruk till våren", säger Ingvar Kulla, vd på EEKAB.

Ny automation till det gamla kraftverket

◆ NYKARLEBY KRAFTVERK

Nu, då det nyare vattenkraftverket på 2,1 MW har snurrat på i snart två år utan problem, förnyas Nykarleby Kraftverk även det äldre 4,5 MW kraftverket med motsvarande automation.

"Snart kan vi fördela produktionen mellan de två maskinerna på ett optimalt sätt, som även beaktar timvariationerna i priset på elmarknaden" säger Markus Backlund, driftschef på Nykarleby Kraftverk.

Att kunna köra vattenkraftverket enligt efterfrågan på elmarknaden, genom att bromsa på natten och gasa på dagen, ger dessutom lite större intäkter än om kraftverket skulle köras konstant på jämn effekt.

Hela det gamla systemet ersätts, allt från automationsskåp till varje enskild signalkabel mellan kraftverkets olika styrdon och automationen. Tyska Andritz levererade även den nyare turbinen och tillhörande automation och har skickat Nicolas Dress för att utföra det aktuella arbetet. Dress har hela världen som sin arbetsplats och denna gång fick han välja mellan ett afrikanskt land eller ett höstruskigt Nykarleby.

"Att valet föll på oss känns ju bra, eftersom samme Dress också var här när den nya turbinen togs i drift" säger Markus Backlund.

Nicolas Dress valde ett höstruskigt Nykarleby framför ett afrikanskt land.

"Fördelen med en tvåpartslinje är att vi inte behöver bredda linjegatan", säger Carl-Johan Nylund.

Kombinerad linje sparar utrymme

◆ HERRFORS-NÄT

Under hösten har Herrfors-Nät genomfört ett projekt där två parallella kraftledningar placeras längs samma linje. Det handlar om en sträckning på 8,5 kilometer, där en kraftledning från Sandbacka Vindpark ska sammas med en kraftledning som hör till Herrfors-Näts regionnät.

"Det är första gången vi gör den här typen av tvåpartslinje. Fördelen är att vi kan använda samma stolpar för två linjer och därmed hålla samma bredd på linjegatan", säger Carl-Johan Nylund, driftingenjör på Herrfors-Nät.

Det har varit många turer i planeringen av Sandbacka vindpark, som kommer att placeras på bägge sidor om gränsen mellan Nykarleby och Vörrå. En rad besvär har förkastats av domstolar och efter drygt tio år av planering ser det nu ut att bli byggstart inom kort. Vindparken kommer att bestå av 14 vindmøllor med en sammanlagd kapacitet på 97 MW.

"Vi har förberett oss för att kunna ansluta Sandbacka Vindpark när den tas i drift. Samtidigt har vi också passat på att förnya både stolpar och vår egen ledning i området."

I november kommer projektet att vara klart och slutgranskat.

Katternös vagga blir toppmodern

◆ HERRFORS

Herrfors-Nät har förberett regionnätet inför vinterns belastningar, bland annat genom att rusta upp Katternö elstation. Det är en långsiktig satsning för att ytterligare höja driftsäkerheten i regionnätet.

"Katternö elstation är en viktig knutpunkt i vårt elnät. Den har genomgått flera förnyelser genom åren, men den här gången har vi gjort en totalrenovering. Vissa komponenter härstammade ända från 1960-talet, men nu har allt ersatts med modern utrustning", berättar Carl-Johan Nylund, driftingenjör på Herrfors-Nät.

Den moderna utrustningen omfattar också avancerad automation och väldimensionerad kapacitet för att styra distributionen utifrån regionens växande vindkraftsproduktion.

Under arbetets gång har eldistributionen spjälkts upp på andra linjer och enligt Nylund har elnätet i teorin då varit mer känsligt för störningar.

"Vi har klarat oss undan störningar och nu jobbar vi hårt för att hålla tidtabellen. Enligt den kommer elstationen att tas i fullt bruk i november och tillför då ny kapacitet inför årets kalla månader, när elförbrukningen är som högst."

Katternö elstation har haft komponenter från 1960-talet som nu ersatts av modern utrustning.

VD Ingvar Kulla

Esse Elektro-Kraft

Levererar el till delar av Pedersöre, Kauhava, Nykarleby (Markby) och Kronoby (Jeussen)

Kunder: 3 700

Årsleverans: 50 GWh

Telefon växel: 020 766 1900

Felanmälningar, utanför kontorstid: 766 2023

Kundtjänst: 020 766 1912, 020 766 1911

Fakturafrågor: 020 766 1912, Johanna Stubb
www.eekab.fi

VD Roger Holm

Herrfors

Levererar el till Alavieska, Jakobstad, Larsmo, Maxmo, Oravais, delar av Pedersöre, Terjärv och Ylivieska

Kunder: 32 000

Årsleverans: 610 GWh el, 284 GWh värme

Telefon växel: Jakobstad (06) 781 5300,

Ylivieska (08) 411 0400

Felanmälan, utanför kontorstid: Jakobstad och Larsmo (06) 723 0079, Oravais, Pedersöre och Terjärv (06) 723 4521, Ylivieska el (08) 426 350, Ylivieska fjärrvärme 044 781 5375

Fakturafrågor: Jakobstad (06) 781 5312, Ylivieska (08) 411 0401
www.herrfors.fi

VD Fredrik Näse

Kronoby Elverk

Levererar el till delar av Kronoby, Pedersöre och Karleby

Kunder: 3 220

Årsleverans: 45 GWh

Telefon växel: 824 2200

Felanmälan: 824 2200, 0400 126 005

Fakturafrågor: 824 2200

www.kronobyelverk.fi

VD Tony Eklund

Nykarleby Kraftverk

Levererar el inom staden Nykarleby

Kunder: 5 100

Årsleverans: 110 GWh

Telefon växel: 785 6252

Felanmälan: 722 0050

Felanmälan, utanför kontorstid: 722 0050, 781 0632

Fakturafrågor: 785 6252, 785 6251

www.nkab.fi

VD Marko Niemonen

Vetelin Energia

Levererar el till Vetil (utom Polso, Kivikangas och Nykänen)

Kunder: omkring 2 300

Årsleverans: 28 GWh

Telefon växel: (06) 866 3600

Felanmälan: 0400 262 261

Fakturafrågor: 040 661 7850

www.venergia.fi

MIN ENERGI • röster om personliga energikällor

ATT HJÄLPA ANDRA får en att må bra. Det behöver inte vara något stort hjältedåd, det kan räcka med små insatser.

I Alavieska har vi under den gångna sommaren haft en kampanj, *Pesä pörräiselle*, för att hjälpa pollinerare att utföra sitt viktiga arbete. Kommunen gjorde en undersökning ifjol som visade att invånarna högt värdesätter naturen i sin omgivning. I kampanjen uppmanade vi alavieskaborna att lämna små områden på sina gårdar orörda för pollinerare. Vi utmanade också andra kommuner i landet att göra likadant och det har kommit många positiva gensvar.

Liksom många andra får jag energi när jag rör mig i naturen. Forskning visar att vi blir avstressade och blodtrycket sjunker redan efter en kvart i skogen.

Nu befinner vi oss alla i en utmanande tidsperiod, som präglas av pandemi, krig och stigande konsumentpriser. Därför är det speciellt viktigt att hitta positiva energikällor. Vi vet inte hur vintern blir, men jag tror att vi alla behöver våra närmaste mer än någonsin. Vänlighet från andra människor är en stor energikälla.

TUULIA SÄKKINEN, utbildnings- och välfärdsdirektör på Alavieska kommun